

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
GİRESUN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
GİRESUN UNIVERSITY INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES

KARADENİZ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ
THE BLACK SEA JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

KARADENİZ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ YILDA İKİ KEZ YAYINLANAN
ULUSLARARASI HAKEMLİ BİR DERGİDİR.

THE BLACK SEA JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES IS A PEER REVIEWED
INTERNATIONAL JOURNAL PUBLISHED BIANNUALLY.

SONBAHAR / FALL 2012

YIL / YEAR: **4** SAYI / NUMBER: **7**

KARADENİZ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ
THE BLACK SEA JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

ISSN: 1309-081X

Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi

Sahibi / Owner

Doç. Dr. Sedat MADEN

Editör / Editor

Doç. Dr. Sedat MADEN

Editör Yardımcıları / Assistant Editor

Yrd. Doç. Dr. Oğuz Serdar KESİCİOĞLU

Yrd. Doç. Dr. Gürkan Fırat SAYLAN

Yayın Kurulu / Editorial Board

Prof. Dr. Kemal KARTAL

Prof. Dr. Serkan DOĞANAY

Doç. Dr. Yalçın SARIKAYA

Doç. Dr. Servet CEYLAN

Yrd. Doç. Dr. Ali Ata YİĞİT

Yrd. Doç. Dr. Temel TOPAL

Yrd. Doç. Dr. Ahmet GÜNGÖR

Yrd. Doç. Dr. Mehmet ÖZMENLİ

Yrd. Doç. Dr. Adem GÜRLER

Yrd. Doç. Dr. Hatem TÜRK

Bilim ve Danışma Kurulu / Science and Advisory Board

Prof. Dr. Aygün ATTAR	Giresun Üniversitesi
Prof. Dr. Hayati DOĞANAY	Atatürk Üniversitesi
Prof. Dr. Hiroki ODAKA	Aichi Gakuin University, Aichi, Japan
Prof. Dr. Anvarbek MOKEYEV	Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi
Prof. Dr. Fatih TAYFUR	Ortadoğu Teknik Üniversitesi
Prof. Dr. Burcu BOSTANOĞLU	Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Kasım KARAKÜTÜK	Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Vahit TÜRK	İstanbul Kültür Üniversitesi
Prof. Dr. Jale SARMAŞIK	Giresun Üniversitesi
Prof. Dr. Metin BOZKUŞ	Cumhuriyet Üniversitesi
Prof. Dr. Hasan KAVRUK	İnönü Üniversitesi
Prof. Dr. Ömür CEYLAN	Kültür Üniversitesi
Prof. Dr. Mahman MUSAOĞLU	Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Olcabay KARATAYEV	Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa KİBAROĞLU	Okan Üniversitesi
Prof. Dr. Erdoğan ERBAY	Atatürk Üniversitesi
Prof. Dr. Cengiz ALYILMAZ	Atatürk Üniversitesi
Prof. Dr. Günay KARAĞAÇ	Aydın Üniversitesi
Prof. Dr. Goran SVENSSON	Norway and Halmstad University, Sweden
Prof. Dr. Firdevs GÜNEŞ	Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Feridun EMECEN	İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi
Prof. Dr. Muhsin MACİT	Anadolu Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet KIRKKILIÇ	Atatürk Üniversitesi
Prof. Dr. Murat ÖZBAY	Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa ÖNER	Ege Üniversitesi
Prof. Dr. Burul SAGINBAYAVA	Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi
Prof. Dr. Akmatali ALİMBEKOV	Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi
Prof. Dr. Yaşar ÖZBAY	Gazi Üniversitesi
Doç. Dr. Burhanettin KESKİN	Columbus State University, GA, USA

Yazı İşleri Müdürü / Editorial Manager

Yrd. Doç. Dr. Hatem TÜRK

Sekreter / Secreter

Arş. Gör. Mehmet ALVER

Yazışma Adresi / Correspondence Address

Giresun Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Güre Yerleşkesi 28200 / Giresun
Tel: (0454) 310 10 85
e-mail: sosbil@giresun.edu.tr, sosdergi@gmail.com

Basım Tarihi / Printing History: Haziran 2013

Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*The Black Sea Journal of Social Sciences***Yedinci Sayının (4 / 7) Hakem Listesi***List of Referee for the Seventh (4 / 7) Issue*

Prof. Dr. Ahmet BURAN Fırat Üniversitesi

Prof. Dr. Funda Pınar ÇAKIROĞLU Ankara Üniversitesi

Prof. Dr. Jale SARMAŞIK Giresun Üniversitesi

Prof. Dr. Veysel YILMAZ Osmangazi Üniversitesi

Doç. Dr. H. Kıvanç AKSOY Osmangazi Üniversitesi

Doç. Dr. Ertekin Mustafa DOKSANALTI Selçuk Üniversitesi

Doç. Dr. Ş. Emet GÜREL Ege Üniversitesi

Doç. Dr. Sedat MADEN Giresun Üniversitesi

Doç. Dr. Betül KARAGÖZ YERDELEN Giresun Üniversitesi

Yrd. Doç. Dr. Erhan DURUKAN Karadeniz Teknik Üniversitesi

Yrd. Doç. Dr. Can EKİZ Giresun Üniversitesi

Yrd. Doç. Dr. İlhan ERDEM İnönü Üniversitesi

Yrd. Doç. Dr. Osman Kubilay GÜL Giresun Üniversitesi

Yrd. Doç. Dr. Murat GÜREŞÇİ Giresun Üniversitesi

Yrd. Doç. Dr. Gazanfer İLTAR Giresun Üniversitesi

Yrd. Doç. Dr. Abbas KARAAĞAÇLI Giresun Üniversitesi

Yrd. Doç. Dr. Hayrettin KARADENİZ Giresun Üniversitesi

Yrd. Doç. Dr. Kasım KARAMAN Erciyes Üniversitesi

Yrd. Doç. Dr. Fethiye KARSLI Giresun Üniversitesi

Yrd. Doç. Dr. Bahadır KOZ Giresun Üniversitesi

Yrd. Doç. Dr. Yavuz ÖZDEMİR Atatürk Üniversitesi

Yrd. Doç. Dr. Dursun ŞAHİN Giresun Üniversitesi

Yrd. Doç. Dr. Hatem TÜRK Giresun Üniversitesi

Yrd. Doç. Dr. Aslı UÇAR Ankara Üniversitesi

Yrd. Doç. Dr. Neslihan ÜLTAY Giresun Üniversitesi

Yrd. Doç. Dr. Ali Ata YİĞİT Giresun Üniversitesi

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

- Çevre Eğitiminde Jigsaw Tekniği Kullanımının Öğrencilerin Akademik Başarısına Etkisi ve Öğrencilerin Bu Tekniğe İlişkin Görüşleri.....1**
The Effect of Jigsaw on Students' Environmental Education
Academic Success and Students' Views About This Technique
Hasan GÜRBÜZ - Mürşet ÇAKMAK - Mustafa DERMAN
- Yiyecek Hazırlama ve Pişirme Uygulamaları-Amasya Örneği.....13**
The Practices on Food Preparation and Cooking- Example Amasya
Hüsniye KOÇAK
- Dil Bilgisi Öğretimine Yönelik Bir Web Macerası Tasarımı.....25**
A Webquest Design Towards Grammar Teaching
Ahmet AKÇAY - Abdullah ŞAHİN
- Modernliğin Batı Felsefesindeki Kaynakları.....37**
Sources of The Western Philosophy of Modernity
Orhan BİNGÖL
- Çağdaş Azerbaycan Edebiyatı'nın Başlangıcında (XIX. Yüzyıl) Bir "Öncü" (Avangard) Olarak Mirza Fethali Ahundzâde.....49**
Mirza Fethali Ahundzade: an "Avant Garde" at the Beginning of the
Modern Azerbaijan Literature (19th Century)
Ertuğrul KARAKUŞ
- Terör ve Demokrasi: Bir Alan Kazanma Mücadelesi.....59**
Terror and Democracy: A Struggle For Space
Şükrü TÜRKÖZ
- Üniversite Öğrencisi Seçmenlerin Benlik Saygısı ve Şüphe Durumları Yönünden Siyasal Reklamlara Yaklaşımı.....75**
The Attitude of University Student Voters Toward Political
Advertisements in term of Their Self-Esteem and Skepticism Level
Erdem TATLI
- Milli Azerbaycan Tarihi Müzesinde Ünlü Petrol İşçileri Süleyman Vezirov ve İsmayil Hüseynova Ait Hatırlatici Materyallar.....95**
The Memorial Materials of Famous Oilmen Suleyman Vezirov and İsmayil Huseynov
in National Historical Museum of Azerbaijan
Emin MELİKOV
- Bakım Planlama Faaliyetlerinde Tamsayı Doğrusal Programlama ve Bir Uygulama.....101**
Integer Programming On Maintenance Planning
Activities And An Application
Hüseyin GÜRBÜZ - Eser CÖMERT

Ben Bir Benin Vatandaşıyım.....	123
Orhan KURAL	
Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi Yazım Kuralları.....	127

Çevre Eğitiminde Jigsaw Tekniği Kullanımının Öğrencilerin Akademik Başarısına Etkisi ve Öğrencilerin Bu Tekniğe İlişkin Görüşleri*

Hasan GÜRBÜZ**
Mürşet ÇAKMAK***
Mustafa DERMAN****

Özet

Bu çalışma, çevre eğitiminin jigsaw tekniği ve geleneksel öğretimle yapılmasının öğrencilerin akademik başarısına etkisi ve öğrencilerin jigsaw tekniği hakkındaki görüşlerini incelemek amacıyla yapılmıştır.

Çalışma, 2011-2012 eğitim-öğretim yılında, ön test-son test kontrol gruplu model ile yapılmıştır. Çalışma Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Biyoloji Öğretmenliği Programına kayıtlı birinci sınıf öğrencileri (N=46) ile yürütülmüştür. Jigsaw tekniğinin uygulandığı şube deney, geleneksel öğretim tekniğinin uygulandığı şube kontrol grubu olarak belirlenmiştir. Her iki grup için veri toplama aracı olarak da Cronbach Alfa iç tutarlık katsayısı 0,65 olarak bulunan ve araştırmacılar tarafından geliştirilen toplam 30 soruluk “çevre bilgisi başarı testi” kullanılmıştır. Ayrıca deney grubu öğrencilerine uygulan teknik hakkındaki görüşlerini alabilmek için Cronbach Alfa iç tutarlık katsayısı da 0.83 olarak bulunan ve 14 maddeden oluşan “jigsaw tekniği görüş ölçeği” uygulanmıştır. Çalışma, 7 haftada tamamlanmıştır. Veriler, SPSS-17 paket programı ile analiz edilmiştir.

Bulgulara göre jigsaw tekniğinin kullanıldığı deney grubu lehinde anlamlı sonuçlara ulaşılmıştır. Ayrıca Jigsaw tekniğinin derslere ön hazırlık yapma, araştırma yapma, sınıf içi iletişimi artırma ve kalıcı öğrenme sağlama gibi olumlu yönlerinin olduğu ifade edilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Çevre eğitimi, jigsaw tekniği, geleneksel öğretim, başarı, öğrenci görüşleri.

The Effect of Jigsaw on Students' Environmental Education Academic Success and Students' Views About This Technique

Abstract

The purpose of this study was to investigate effect of jigsaw method on students' environmental education success and students' views about this method. Research was conducted with the participation of 46 first year students of the Atatürk University Kazım Karabekir Education Faculty. The students were separate different two groups. One of these different groups was identified as collaborative (experimental) group (N=24) using collaborative learning (jigsaw method) and the other as using traditional learning method (control) group (N=22). Environmental success test is composed of 30 multiple choice questions. This test has been applied to the students who took the course and the reliability coefficients have been found as .65. In addition to this, Jigsaw method view scale that consists of 14 items was applied to experimental group. Cronbach alpha for this scale was found to be .83. The study was completed in 7 weeks. SPSS-17 statistical package was used for the analysis of data.

The research showed that the statistically meaningful difference was found in favor of the experimental group. In addition to this, this method has positive effect on interaction between students, preparation for lesson, making research and long time learning.

Key Words: Environmental education, jigsaw method, traditional learning, success, students' views.

* Bu çalışma, 27-30 Haziran 2012 tarihinde X. Ulusal Fen Bilimleri ve Matematik Eğitimi Kongresi'nde (Niğde Üniversitesi, Niğde) sözlü bildiri olarak sunulmuş ve özetler kitapçığında özeti basılmış çalışmadan üretilmiştir.

** Doç. Dr. Atatürk Üniversitesi, Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi, Biyoloji Eğitimi Anabilim Dalı. hurbuz@atauni.edu.tr

*** Doktora Prog. Öğrencisi, Atatürk Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Biyoloji Eğitimi Bilim Dalı. mcakmak@atauni.edu.tr

**** Arş. Gör. Atatürk Üniversitesi, Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi, Biyoloji Eğitimi Anabilim Dalı. mderman@atauni.edu.tr

Giriş

Yapılandırmacı öğrenme kuramına göre öğrenciler bilginin pasif alıcıları değildir. Öğrenciler öğrenme etkinliklerine aktif olarak katılarak ve çeşitli zihinsel işlemler yoluyla bilgiyi kendileri oluştururlar. Bundan dolayı öğrenciler bir grup içinde, aktif olarak, yaparak yaşayarak fen etkinliklerine katılmaları anlamlı öğrenmeyi büyük ölçüde artırmaktadır (Bilgin ve Karaduman, 2005). Aktif olarak öğrencilerin katılımı akademik başarının yanı sıra, bireysel sorumluluğun ve sosyal becerilerin de gelişmesine katkı sağlamaktadır (Kılıç, 2008). Grupla öğrenme yaklaşımına göre; öğrenme, bireyler arasındaki etkileşimler ve yeni bilginin anlamlandırılmasına dayanan anlamlı bir sosyal aktivitedir. Bundan dolayı öğrenme sadece bireyin bilgiyi zihninde yeniden yapılandırmasıyla kalmayıp diğer bireylerden alınan bilgilerle oluşturulur (Moreno, 2009). Bireyler bir görevi yerine getirmek için grup arkadaşlarıyla çalıştıklarında daha üretken ve derse daha fazla katılım göstermektedirler (Hidi ve Harackiewicz, 2000; Köseoğlu, 2010; Stern ve Huber, 1997; Slish, 2005). Bu şekilde oluşturulan gruplarda bireyler hem kendi grup arkadaşlarına yardım etmekte hem de anlamadıkları noktaları öğretmenlerine sorarak sınıfta kendilerini başarısız ve yalnız hissetmemektedirler (Ünlü ve Aydın, 2011). Özellikle düşük yetenekli öğrencilerin problem çözme ve üst düzey öğrenme becerilerini, öğrencilerin birbirleri ile yarıştıkları öğrenme ortamlarından daha çok geliştirdiği gözlenmiştir (Nakiboğlu, 2001). Bu yöntem, öğrencilerin motivasyonunu arttırmakta, okula karşı olumlu tutum sergilemelerini sağlamakta, birbirlerine karşı olumlu hisler geliştirmelerine, daha fazla öğrenmelerine, başkalarının fikirlerine saygılı olmayı öğrenmelerine, hoşgörülü olmayı ve tartışmayı öğrenmelerine yardımcı olmaktadır (Holm, Schultz, Winget ve Wurzbach, 1997; Kıncal, Ergül ve Timur, 2007).

İşbirlikli öğrenme, aktif öğrenme yöntemlerinin temelindeki konuşma, dinleme, yazma ve yansımanın kullanıldığı, bilişsel ve duyuşsal öğrenme ürünleri üzerinde olumlu etkileri kanıtlanmış işbirliği becerilerinin ön plana çıktığı, temelinde sosyal etkileşim olan, öğrencilerin ihtiyaçlarına cevap verebilen, zihinsel yeteneklerini kullanmasını sağlayan, kendi öğrenmesi ile ilgili kararlar almasına olanak veren bir öğretim yöntemidir (Yıldız, 1999). Bu yöntem bireysel ve rekabete dayalı öğrenmeye alternatif bir öğrenme yöntemidir (Langlois, 2001). İşbirlikçi öğrenmeyle öğrenciler kendi öğrenme hedeflerini saptamakta, öğrenme etkinliklerini planlamakta, uygun öğrenme stratejisi seçmekte ve öğrenme sürecini değerlendirmektedir (Koç, 2000). Temel olarak öğrenci merkezli öğrenmeye dayanmakta olan bu yöntemin, problem çözme ve eleştirel düşünme gücünü pekiştirdiği, öğrencilerin kendilerine ve diğer arkadaşlarına ilişkin olumlu imaj geliştirmelerine yardımcı olduğu (Taşdemir, Demirbaş ve Bozdoğan, 2005) ve öğrencileri hem kendi öğrenmelerinden hem de grup üyelerinin öğrenmelerinden sorumlu kıldığı rapor edilmiştir (Artut ve Tarım, 2007).

İşbirlikli öğrenme yöntemlerinden en çok kullanılan tekniklerinden birisi de jigsaw tekniğidir (Zachari, Xenofontes ve Manoli, 2010). Elliot Aronson tarafından geliştirilen jigsaw tekniği, eğitimde olumlu sonuçların elde edilmesinde etkili olan öğrenme yöntemlerinden biridir (Ghaith ve El-Malak, 2004). Bu olumlu sonuçlar arasında akademik başarıyı ve motivasyonu artırma, derse karşı ilgi, öz güven, bireysel sorumluluk, sosyal becerilerin gelişmesi gibi gelişmelere de katkı sağladığı tespit edilmiştir (Köseoğlu, 2010; Law, 2011; Slavin, 1989). Bu olumlu sonuçların elde edilmesinde iki temel nokta etki etmektedir. Bunlardan birincisi: grup hedefleri; grup üyesi, gruptakilerle birlikte çalışmak zorunda ve grubun başarısına katkı sağlamak zorundadır. İkinci etken ise, bireysel sorumluluk; yani grubun başarısının bireysel sorumluluğa bağlı olmasıdır. Grup başarısı bireylerin toplam başarısıyla ölçüldüğü için grup üyeleri başarılı olmak için bir birlerini tetiklemek zorunda kalırlar. Ancak grup başarısı ile bireysel sorumluluk işbirlikçi öğrenmede uygulanırsa bu olumlu sonuçlar elde edilir (Moreno, 2009; Slavin, 1989). Yani gruptaki her üyenin kendine düşen kısmı tamamlaması ve işbirlikli çabaya katkıda bulunduğunu hissetmesi çok önemlidir (Yıldız, 1999).

Sonuç olarak öğrenme-öğretme ortamında öğrencinin aktif katılımını sağlayan farklı öğretim yöntemlerinin kullanılması öğrencinin daha etkili öğrenmesini sağlayabilir (Hevedanlı ve Akbayın, 2006). Bu bağlamda bu çalışma, çevre eğitiminin jigsaw tekniği ve geleneksel öğretimle yapılmasının öğrencilerin akademik başarısına etkisi ve öğrencilerin bu teknik hakkındaki görüşlerini incelemek amacıyla yapılmıştır. Bu temel amaç doğrultusunda aşağıdaki problemlere cevap aranmıştır:

1. Jigsaw tekniğinin uygulandığı deney grubunun ön-son test puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark var mıdır?
2. Geleneksel öğretim tekniğinin uygulandığı kontrol grubunun ön-son test puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark var mıdır?
3. Jigsaw tekniğinin uygulandığı deney grubuyla, geleneksel öğretim tekniğinin uygulandığı kontrol grubunun son test puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark var mıdır?
4. Jigsaw tekniğinin uygulandığı deney grubu öğrencilerinin bu teknik hakkındaki görüşleri nedir?

YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

Bu çalışmada, nicel araştırma yöntemlerinden deney-kontrol gruplu ön test-son test karşılaştırmalı yöntem kullanılmıştır.

Ayrıca jigsaw tekniği hakkında öğrencilerin görüşlerini tespit etmek amacıyla deney grubu öğrencileri ile görüşmeler yapılmıştır.

Çalışma Grubu

Araştırma, 2011–2012 eğitim-öğretim yılının güz döneminde Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Biyoloji Öğretmenliği Programına kayıtlı birinci sınıf öğrencileri (N=46) ile yapılmıştır.

Çalışma grubunu oluşturan deney (N=24) ve kontrol grubu (N=22) öğrencileri okul numaralarının son hanesine göre tek ve çift olanlar birer grup oluşturacak şekilde iki gruba ayrılmıştır.

Veri Toplama Araçları

Çevre Bilgisi Başarı Testi: Derslerde kullanılan tekniklerin öğrenci başarıları üzerindeki etkisini görebilmek için çoktan seçmeli sorulardan oluşturulan “çevre bilgisi başarı testi” hazırlanmıştır. İçerik olarak Çevre Bilgisi Başarı Testi; sera etkisi, küresel ısınmanın sonuçları, ozon gazı oluşumu, sera gazları, hava kirliliğinin sebep ve sonuçları, asit yağmurları oluşumu, asit yağmurlarına neden olan etmenler, asit yağmurların bitki ve tarihi eserlere verdiği zararlar, erozyonun nedenleri, toprağın verimli kısmının yok olmasıyla oluşacak sonuçlar, radyasyon etmenleri, radyasyon sonucunun görülme süresi, tarım ilaçlarının su ve toprak kirliliğine neden olmaları, içilebilir suların azalması, su kirliliği ve ekosisteme verdiği zararlardan oluşmaktadır. Testin geçerlik ve güvenilirlik analizleri yapılmıştır. Bunun için her biri biyoloji alan eğitimi uzmanı olan bir Prof. Dr., iki Dr. ve bir Araş. Gör. görüşleri alınmıştır. 42 soru şeklinde hazırlanan test pilot uygulama için biyoloji eğitimi bölümü ikinci sınıf (N=41) öğrencilerine uygulanmıştır. Uygulama sonucunda Çevre Bilgisi Başarı Testi’nin 30 sorudan oluştuğu görülmüştür. Çevre bilgisi başarı testi Cronbach Alfa iç tutarlık katsayısı 0.65 olarak hesaplanmıştır. Testin içeriği işlenecek konular dikkate alınarak hazırlanmıştır.

Jigsaw Tekniği Görüş Ölçeği: Deney grubu öğrencilerin jigsaw tekniğine ilişkin görüşlerini alabilmek için Şimşek (2007) tarafından hazırlanan “jigsaw tekniği görüş ölçeği” kullanılmıştır. Öğrencilerin kullandıkları teknik ile geleneksel öğrenme yönteminin karşılaştırılmasına yönelik ifadeler içeren bu ölçek on dört tanesi beş seçenek içeren (Çok Fazla Etkilidir, Biraz Fazla Etkilidir, Eşit Etkilidir, Az Etkilidir ve Çok Daha Az Etkilidir) likert tipi, bir tanesi de öğrencilerin ilave görüş belirtmeleri için yarı açık uçlu olarak toplam on beş madde içermektedir. Söz konusu yarı açık uçlu soru, uygulanan jigsaw öğrenme tekniğinin ilişkin öğrencilerin olumlu/olumsuz görüşlerini belirtmeleri için hazırlanmıştır.

Jigsaw tekniği görüş ölçeğinde yer alan on dört maddenin Cronbach Alfa iç tutarlık katsayısı da 0.83 olarak hesaplanmıştır.

Uygulama süreci

Çalışma çevre eğitimi dersi kapsamında toplam 7 haftada deney ve kontrol grupları ile işlenmiş ve tamamlanmıştır. Her iki grupta da dersler aynı kişi tarafından yürütülmüştür. Gruplara ilişkin uygulamalar:

Deney grubu: İlk hafta öğrencilere yöntemin tanıtılması, konuların paylaşılması ve öğrencilerin yapacakları faaliyetler belirlenmiştir. Her grupta altı kişi olmak üzere toplam dört grup oluşturulmuştur. Konuların ders kitabındaki sıralamasına dikkat edilerek altı bölüme ayrılarak öğrencilere dağıtılmıştır.

Gruplara dağıtılan konular:

1-Su kirliliği, 2-Toprak ve hava kirliliği, 3-Asit yağmurları, 4-Radyoaktif kirlilik, 5-Sera etkisi ve ozon tabakasının incelenmesi, 6-Erozyon.

Deney grubunu oluşturan öğrencilere yapılan başarı testine göre her grupta altı kişi olmak üzere, yüksek not alanlar ile düşük not alanlar heterojen dağılacak şekilde dört grup oluşturulmuştur. Her grup üyesine bir konu verildikten sonra aynı konuyu alanlar bir araya toplanarak uzman gruplar oluşturulmuştur. İki hafta boyunca aynı konuyu alan öğrenciler öğretmen rehberliğinde kendi konuları hakkında uzmanlaştıktan sonra, uzmanlaştıkları konuyu ana gruba anlatmak için ana gruplara geri dönmüşlerdir. Üç hafta boyunca konu uzmanları grup üyelerine kendi konularını anlatmışlardır. Her uzman kendi konusunu grup üyelerine anlattıktan sonra, iki hafta boyunca her grup üyesinden kendi konusu hakkında 15 dakikalık sunum yapması istenerek değerlendirme yapılmıştır. Ayrıca son hafta deney grubuna “jigsaw tekniği görüş ölçeği” uygulanmıştır.

Kontrol grubu: kontrol grubunda ders düz anlatım, soru-cevap, tartışma, poster ve resim sunusu ile işlenmiştir. İlgili önemli noktalara ilişkin olarak öğrenciler notlar almışlardır.

Her iki grupta da dersler 5 haftada tamamlanmış ve iki hafta sonra da son testler uygulanmıştır.

Verilerin Analizi

Veriler, SPSS-17’de değerlendirilmiştir. Çevre Bilgisi Başarı Testi ile toplanan verilerin analizinde Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi ve Mann Whitney U-testi kullanılmıştır. Tanrıoğen’e göre (2009: 213) genellikle gruplardaki birey sayısı 30’dan az olduğu zaman bu testlere başvurulur. Görüş ölçeği ile toplanan verilerin analizi için de yüzde (%) ve frekans (f) değerleri kullanılmıştır. Elde edilen sonuçlar 0.05 anlamlılık düzeyinde değerlendirilmiştir.

Bulgular

Uygulama öncesinde, deney ve kontrol gruplarındaki öğrencilerin çevre bilgisi başarı testi puanları aralarında fark olup olmadığı Mann Whitney U-testi ile sınıandı. Analiz sonuçları Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1: Grupların ön-test puanlarına ilişkin yapılan Mann Mhitney U-testi sonuçları

Gruplar	N	Sıra Ortalamaları	Sıra Toplamı	U	p
Deney	24	23.04	553.00	253.00	.805
Kontrol	22	24.00	528.00		

Tablo 1 incelendiğinde deney grubunun sıra ortalaması 23.04 ve kontrol grubunun sıra ortalaması 24.00 olarak bulunmuştur. Deney ve kontrol grubu arasındaki farkın istatistiksel açıdan önemli olmadığı saptanmıştır [$U=253,00$; $p>.05$].

Bu bulguya bağlı olarak deneysel işlem öncesinde grupların başarı yönünden birbirine denk olduğu söylenebilir.

Tablo 2: Deney grubunun ön test ve son test puanlarına ilişkin yapılan Wilcoxon işaretli sıralar testi sonuçları

Ön Test-Son Test	N	Sıra Ortalamaları	Sıra Toplamı	Z	p
Negatif sıra	0	.00	.00	-4.303	.000
Pozitif sıra	24	12.50	300.00		
Eşit	0				

Tablo 2 incelendiğinde deney grubu öğrencilerinin deneysel işlem sonrasında ön test ve son test puanları arasındaki farkın son test lehine anlamlı olduğu görülmektedir ($z=-4.303$; $p<.05$). Elde edilen bulguya göre deney grubu öğrencilerinin çevre eğitimi başarılarının uygulama sürecinde anlamlı bir şekilde arttığı söylenebilir.

Tablo 3: Kontrol grubunun ön test ve son test puanlarına ilişkin yapılan Wilcoxon işaretli sıralar testi sonuçları

Ön Test-Son Test	N	Sıra Ortalamaları	Sıra Toplamı	Z	p
Negatif sıra	0	.00	.00	-4.140	.000
Pozitif sıra	22	11.50	253.00		
Eşit	0				

Tablo 3 incelendiğinde kontrol grubu öğrencilerinin uygulama sonrasında ön test ve son test puanları arasındaki farkın son test lehine anlamlı olduğu görülmektedir ($z=-4.140$; $p<.05$).

Elde edilen bu bulgu kontrol grubu öğrencilerinin çevre eğitimi başarılarının uygulama sürecinde anlamlı düzeyde arttığını göstermektedir.

Tablo 4: Deney ve kontrol gruplarının son test puanlarına ilişkin yapılan Mann Whitney U-testi sonuçları

Gruplar	N	Sıra Ortalamaları	Sıra Toplamı	U	p
Deney	24	28.81	691.50	135.500	.005
Kontrol	22	17.70	389.50		

Tablo 4'te deney grubunun sıra ortalamasının 28.81, kontrol grubunun sıra ortalamasının 17.70 olduğu görülmektedir. Mann Whitney U-testi sonucunda deney ve kontrol grubunun son test puanları arasındaki farkın istatistiksel olarak anlamlı olduğu saptanmıştır [U=135.500; p<.05].

Bu bulgu, çevre eğitiminde deney grubunda uygulanan jigsaw tekniği ile yapılan öğretimin geleneksel öğretim yöntemine göre öğrencinin çevre eğitimi konusundaki başarı puanını anlamlı düzeyde artırdığını göstermektedir.

Tablo 5: Jigsaw tekniği görüş ölçeği frekans (f) ve yüzde (%) değerleri sonuçları

	Çok fazla etkili		Biraz fazla etkili		Eşit etkili		Az etkili		Çok az etkili	
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
1. Jigsaw tekniği genel akademik başarı üzerine	4	16,7	17	70,8	3	12,5	0	0,0	0	0,0
2. Jigsaw tekniği yüksek düzeyde düşünme becerisi geliştirmede	4	16,7	17	70,8	3	12,5	0	0,0	0	0,0
3. Jigsaw tekniği çalışma konusuna karşı ilgili olmada	4	16,7	14	58,3	6	25,0	0	0,0	0	0,0
4. Jigsaw tekniği derse devamı sağlama açısından	6	25,0	15	62,5	3	12,5	0	0,0	0	0,0
5. Jigsaw tekniği öğretmen ile iletişimin sıklığı ve kalitesi üzerine	13	54,2	9	37,5	2	8,3	0	0,0	0	0,0
6. Jigsaw tekniği derse verilen dikkat süresi bakımından	8	33,3	7	29,2	8	33,3	1	4,2	0	0,0
7. Jigsaw tekniği çalışma konusundaki bilgilerimi teşhis etme yeteneğim üzerine	8	33,3	11	45,8	5	20,8	0	0,0	0	0,0
8. Jigsaw tekniği sınıf ve grup arkadaşlarım ile iletişimin sıklığına ve kalitesine	14	58,3	8	33,3	2	8,3	0	0,0	0	0,0
9. Jigsaw tekniği bir kavramın tamamen anlaşılabilmesi için gereken zamanı sağlama açısından	6	25,0	8	33,3	10	41,7	0	0,0	0	0,0
10. Jigsaw tekniği genel sınıf atmosferinin kalitesi bakımından	7	29,2	14	58,3	3	12,5	0	0,0	0	0,0
11. Jigsaw tekniği öğretmen ile demokratik ve dostça ilişki kurabilme üzerine	13	54,2	8	33,3	3	12,5	0	0,0	0	0,0

12. Jigsaw tekniği konuların derinlemesine anlaşılması bakımından	7	29,2	8	33,3	9	37,5	0	0,0	0	0,0
13. Jigsaw tekniği derslerde kendini ifade edebilme yeteneği üzerine	8	33,3	15	62,5	1	4,2	0	0,0	0	0,0
14. Jigsaw tekniği derse ön hazırlık yapmayı sağlama açısından	14	58,3	8	33,3	2	8,3	0	0,0	0	0,0

24 kişiden oluşan deney grubuna uygulanan jigsaw öğrenme tekniğine ilişkin öğrenci görüşlerinin yer aldığı Tablo 5 verileri incelendiğinde genel olarak yanıtların, “Çok fazla etkili”, “Biraz fazla etkili” ve “Eşit etkili” düzeylerinde görüş belirtildiği bulunmuştur. Aşağıda Tablo 5’te yer alan her madde için öğrencilerin en çok görüş bildirdiği maddeler yer almaktadır. Maddelere verilen yanıtların frekans (f) ve yüzde (%) değerleri şu şekildedir:

1. Jigsaw tekniği genel akademik başarı üzerine “Biraz fazla etkili” dir. f= 17, %= 70, 8.
2. Jigsaw tekniği yüksek düzeyde düşünme becerisi geliştirmede “Biraz fazla etkili” dir. f= 17, %= 70, 8.
3. Jigsaw tekniği çalışma konusuna karşı ilgili olmada “Biraz fazla etkili” dir. f= 14, %= 58,3.
4. Jigsaw tekniği derse devamı sağlama açısından “Biraz fazla etkili” dir. f= 15, %= 62,5.
5. Jigsaw tekniği öğretmen ile iletişimin sıklığı ve kalitesi üzerine “Çok fazla etkili” dir. f= 13, %= 54,2.
6. Jigsaw tekniği derse verilen dikkat süresi bakımından “Çok fazla etkili” ve “Eşit etkili” dir şeklinde eşit düzeyde görüş belirtilmiştir. f= 8, %= 33,3.
7. Jigsaw tekniği çalışma konusundaki bilgilerimi teşhis etme yeteneğim üzerine “Biraz fazla etkili” dir. f= 11, %= 45,8.
8. Jigsaw tekniği sınıf ve grup arkadaşlarım ile iletişimin sıklığına ve kalitesine “Çok fazla etkili” dir. f= 14, %= 58,3.
9. Jigsaw tekniği bir kavramın tamamen anlaşılabilmesi için gereken zamanı sağlama açısından “Eşit etkili” dir. f= 10, %= 41,7.
10. Jigsaw tekniği genel sınıf atmosferinin kalitesi bakımından “Biraz fazla etkili” dir. f= 14, %= 58,3.
11. Jigsaw tekniği öğretmen ile demokratik ve dostça ilişki kurabilme üzerine “Çok fazla etkili” dir. f= 13, %= 54,2.
12. Jigsaw tekniği konuların derinlemesine anlaşılması bakımından “Eşit etkili” dir. f= 9, %= 37,5.
13. Jigsaw tekniği derslerde kendini ifade edebilme yeteneği üzerine “Biraz fazla etkili” dir. f= 15, %= 62,5.
14. Jigsaw tekniği derse ön hazırlık yapmayı sağlama açısından “Çok fazla etkili” dir. f= 14, %= 58,3.

Jigsaw öğretim tekniği görüş ölçeğinde yer alan açık uçlu 15. Maddeye ilişkin öğrenciler olumlu/ olumsuz yönde fikir belirtmişlerdir.

Tablo 6: Jigsaw tekniğinin uygulandığı deney grubu öğrencilerinin 15. madde hakkındaki görüşleri

Olumlu görüşler	f	%
Sınıf içi etkileşimi sağlıyor.	5	20,80
Derse ön hazırlık yapmayı sağlıyor.	5	20,80
Kendi kendimize araştırma yapmamızı sağlıyor.	4	16,70
Konuları daha iyi anlamamızı ve kalıcı olmasını sağlıyor.	4	16,70
Dersin verimliliğini artırıyor.	3	12,50
Öğrencinin aktif olduğu bir ortamı sağlıyor.	2	8,30
Farklı konuların farklı kişilerle işlenmesi güzel oluyor.	1	4,20
Toplam Görüş Sayısı	24	100
Olumsuz Görüşler		
Konular tüm yönleri ile işlenememektedir.	2	50,00
İyi hazırlık yapılamadığında konu anlaşılabilir olmamaktadır.	1	25,00
Ders işleme sürecinin uzman olmayan kişiler tarafından yönetilmesi konuyu öğrenmeyi zayıf bırakmaktadır.	1	25,00
Toplam Görüş Sayısı	4	100

Öğrencilerin Jigsaw tekniği hakkındaki olumlu görüş verileri incelendiğinde en çok “sınıf içi iletişimi sağlıyor” ve “derse ön hazırlık yapmayı sağlıyor” konusunda hem fikir oldukları görülmektedir.

Öğrencilerin Jigsaw tekniği hakkındaki olumsuz görüş verileri incelendiğinde en çok “konular tüm yönleri ile işlenememektedir” konusunda hem fikir oldukları görülmektedir.

Sonuç ve Tartışma

Araştırma sonucuna göre bilişsel girdileri denk olan deney ve kontrol gruplarına çevre eğitimi konusunda uygulanan öğretim teknikleri sonucunda her iki grupta da öğrencilerin bilişsel çıktılarında bir artışın olduğu görülmüştür. Fakat jigsaw öğrenme tekniğinin uygulandığı deney grubundaki öğrencilerin başarılarındaki artışın kontrol grubuna göre anlamlı bir şekilde farklılaştığı bulunmuştur. Bu sonuç literatürde yer alan çalışma sonuçları ile paralellik göstermektedir (Altıparmak, 2001; Bülbül, 2007; Cümert, 2011; Colosi ve Zales, 1998; Genç, 2007; Hevedanlı ve Akbayın, 2006; Hevedanlı, Oral ve Akbayın, 2004; Soyibo ve Evans, 2002; Şenol, Bal ve Yıldırım, 2007; Öznur, 2008; Yapıcı, Hevedanlı ve Oral, 2009).

Çalışma verileri incelendiğinde genel olarak ders işleme sürecinde jigsaw tekniği kullanımının; akademik başarının artmasına, düşünme becerisini geliştirmede, çalışma konusuna karşı ilgili ve dikkatli olmada, öğretmen ile iletişimin sıklığı ve kalitesi geliştirmede, çalışma konusundaki bilgilerin teşhis etme yeteneğini geliştirmede, sınıf ve grup arkadaşları ile iletişimin sıklığını ve kalitesini geliştirmede, öğretmen ile demokratik ve dostça ilişki kurabilmede, derse ön hazırlık yapmayı sağlamada, derslerde öğrencilerin kendilerini ifade edebilme yeteneği üzerine olumlu yönde etki ettiği belirtilmiştir.

Buna karşın ders işleme sürecine iyi hazırlık yapılamaması ve uzman olmayan kişiler tarafından derslerin işlenmesi durumunda konuyu öğrenmede zorluk çektiklerini de belirtmişlerdir (Altıparmak, 2001; Bilgili, 2008; Cümert, 2011; Keraro, Wachanga ve Orora, 2007; Miller ve Groccio, 1997; Şenol, Bal ve Yıldırım, 2007; Öznur, 2008)

Jigsaw öğrenme tekniği ile öğrenciler konuları yaparak, yaşayarak birbirlerine öğrettikleri için öğrenmenin üst düzeyde gerçekleştiği düşünülmektedir. Lord (2001)'un belirttiği gibi işbirliği ile öğrenen öğrenciler konu hakkında daha fazla konuşurlar, soru sorarlar, birbirlerine yardım etme fırsatı bulurlar, hem anlatan hem dinleyen olurlar, dinledikleri zaman zihinlerindeki bilgiyi test ederler. Geleneksel öğrenme yöntem ve teknikleri işlenen dersler öğretmen merkezlidir. Bu şekilde öğretim yapılan sınıflarda öğrenciler konuyu öğrenebilmek ve dersten geçebilmek için büyük bir çaba göstererek akademik başarıya ulaşabilirler (Temelli, Çakmak ve Seyhan, 2011). Yani jigsaw öğrenme tekniği ile öğrenciler aktif olarak ders işleme sürecine katıldıkları için özgür bir sınıf ortamını yakalar, motivasyonlarındaki artışa bağlı olarak akademik başarılarında da bir yükselmenin olduğu düşünülmektedir.

Öneriler

Araştırmadan elde edilen veriler doğrultusunda yapılabilecek öneriler ise şunlardır:

1. Çevre eğitiminde işbirlikli öğrenme yönteminin jigsaw öğrenme tekniği dışındaki diğer teknikleri kullanılarak da etkisi araştırılabilir.
2. Jigsaw öğrenme tekniği başka tekniklerle harmanlanıp çevre eğitiminde kullanılması daha etkili sonuçlar gösterebilir.
3. Çalışmada jigsaw tekniği öğrenci görüşlerinden hareketle, bu tekniğin etkili bir şekilde uygulanabilmesi için iyi öğrenilmesi ve uygulamalarının yapılması gerektiği görülmektedir.

Kaynakça

- Altıparmak, M. (2001). *Biyoloji Öğretiminde İşbirlikli Öğrenme Yönteminin Laboratuara Yönelik Tutum Ve Başarı Üzerine Etkisi*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Artut, D. P. ve Tarım, K. (2007). The Effectiveness of Jigsaw II on Prospective Elementary School Teachers. *Asia-Pacific Journal of Teacher Education*, 35(2), 129-141.
- Bilgin, İ. ve Karaduman, A. (2005). İşbirlikli Öğrenmenin 8. Sınıf Öğrencilerinin Fen Dersine Karşı Tutumlarına Etkisinin İncelenmesi. *İlköğretim-Online*, 4(2), 32-45. <http://ilkogretim-online.org.tr> (09.02.2012).
- Bilgili, S. (2008). *İlköğretim 7. Sınıf Fen ve Teknoloji Dersinde Çevre Konularının Öğretiminde, Yapılandırıcı Yaklaşım Dayalı İşbirlikli Öğrenmenin Öğrencilerin Erişine Etkisi*. Yayımlanmış yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Bülbül, Y. (2007). *Ortaöğretim Çevre ve İnsan Dersinde İşbirlikli Öğrenme Yönteminin Çevreye Yönelik Tutumları ve Erişine Etkisi*. Yayımlanmış yüksek lisans tezi, Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale.
- Cümert, H. (2011). *Çevre Sorunları ve Etkileri Konusundaki İşbirlikli Öğrenme Etkinliklerinin Öğrencilerin Bilgi, Tutum ve Davranışlarına Etkisi*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

- Colosi, J. C. ve Zales, C. R. (1998). Jigsaw Cooperative Learning improves biology lab courses. *Bioscience*, 48 (2), 118-124.
- Genç M. (2007). *İşbirlikli Öğrenmenin Problem Çözmeye ve Başarıya Etkisi*. Yayınlanmamış doktora tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Ghaith, G. ve El-malak, A. M. (2004). Effect of Jigsaw II on Literal and Higher Order EFL Reading Comprehension. *Educational Research and Evaluation*, 10(2), 105-115.
- Hevedanlı, M. ve Akbayın, H. (2006). Biyoloji Öğretiminde İşbirlikli Öğrenme Yönteminin Başarı, Hatırda Tutma Ve Derse Yönelik Tutum Üzerindeki Etkileri. *Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6, 21-31
- Hevedanlı, M. Oral, B. ve Akbayın, H. (2004). Biyoloji Öğretiminde İşbirlikli Öğrenme ile Geleneksel Öğretim Yöntemlerinin Öğrencilerin Erişimleri ve Öğrendiklerini Hatırda Tutma Düzeyleri Üzerindeki Etkisi. *XIII. Ulusal Eğitim Bilimleri Kurultayı*, 6-9 Temmuz 2004, İnönü Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Malatya. 1-8. web.inonu.edu.tr/~ebk/ozet_kitabi.pdf (01.04.2012).
- Hidi, S. ve Harackiewicz, M. J. (2000). Motivating the Academically Unmotivated: A Critical Issue for the 21st Century. *Review of Educational Research*, 70(2), 151-179.
- Holm, A., Schultz, D., Winget, P. ve Wurzbach, L. (1987). Cooperative Activities for the home: parents working with teachers to Support Cooperative Learning, ERIC, ED300967, (09.02.2012).
- Keraro, F. N., Wachanga, S.W. ve Orora, W. (2007). Effects Of Cooperative Concept Mapping Teaching Approach On Secondary School Students Motivation In Biology In Gucha District. *International Journal of Science and Mathematics Education*, 5(1), 111-124.
- Kıncal, Y.R., Ergül, R. ve Timur, S. (2007). Fen Bilgisi Öğretiminde İşbirlikli Öğrenme Yönteminin Öğrenci Başarısına Etkisi, *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*. 32, 156-163.
- Kılıç, D. (2008). The Effect of the Jigsaw Teechnique on Learning the Concepts of the Principles and Methods of Teaching. *World Applied Sciences Journal*, 4(1), 109-114.
- Koç, G. (2000). Etkin Öğrenme Yaklaşımının Eğitim Ortamlarında Kullanılması. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 19, 220-226.
- Köseoğlu, P. (2010). Biyoloji Eğitiminde Birleştirme Tekniği Temelli Öğretimin Akademik Başarı, Özyeterlik ve Tutuma Etkisi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 39, 244-254.
- Law, K. Y. (2011). The Effects Of Cooperative Learning On Enhancing Hong Kong Fifth Graders' Achievement Goals, Autonomous Motivation And Reading Proficiency. *Journal Of Research In Reading*, 34(4), 402-425.
- Langlois, S. (2001). Helping Students to Put Together the Pieces of the Statistical Puzzle With Cooperative Learning. *Measurement in Physical Education and Exercise Science*, 5(2), 117-119.
- Lord, R. T. (2001). Reasons for Using Cooperative Learning in Biology Teaching. *The American Biology Teacher*. 63 (1), 30-38.
- Miller, J. E., ve Grocchia J. E. (1997). Are Four Heads Better Than One? A Comparison Of Cooperative And Traditional Teaching Formats In An Introductory Biology Course. *Innovative Higher Education*, 21(4), 253.
- Moreno, R. (2009). Constructing Knowledge with an Agent-Based Instructional Program: A comparison of Cooperative and Individual Meaning Making. *Learning and Instruction*, 19, 433-444.
- Nakiboğlu, C. (2001). Maddenin Yapısı” Ünitesinin İşbirlikli Öğrenme Yöntemi Kullanılarak Kimya Öğretmen Adaylarına Öğretmesinin Öğrenci Başarısına Etkisi. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 21(3), 131-143.
- Slavin, E. R. (1989). Research on Cooperative Learning: Consensus and Controversy. *Educational Leadership*, December, 52-54.
- Slish, D. F. (2005). Assessment of The Use Of The Jigsaw Method And Active Learning In Non-Majors, Introductory Biology. *Bioscene*, 31(4) 4-10.
- Stern, D. ve Huber, L. G. (1997). Active Learning for Students and Teachers Reports from Eight Countries, OCDE, Paris. www.deanproject.eu/turkish/pdfs/23004.pdf, (26.03.2012).
- Soyibo, K., ve Evans, H.G. (2002). Efect Of A Co-Operative Learning Strategy On Ninth-Graders' Understanding Of Human Nutrition. *Australian Science Teachers' Journal*, 48(2), 32-36.
- Şenol, H., Bal, Ş., ve Yıldırım, H. İ. (2007). İlköğretim 6. Sınıf Fen Bilgisi Dersinde Duyu Organları Konusunun İşlenmesinde İşbirlikli Öğrenme Yönteminin Öğrenci Başarısı Ve Tutum Üzerinde Etkisi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 15(1), 211-220.
- Şimşek, Ü. (2007). *Çözeltiler ve Kimyasal Denge Konularında Uygulanan Jigsaw ve Birlikte Öğrenme Tekniklerinin Öğrencilerinin Maddenin Tanecikli Yapıda Öğrenmeleri ve Akademik Başarıları Üzerine Etkisi*. Yayınlanmamış doktora tezi, Atatürk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Erzurum.
- Taşdemir, A., Demirbaş, M. A., ve Bozdoğan, E. (2005). Fen Bilgisi öğretiminde İşbirlikli Öğrenme Yönteminin Öğrencilerin Grafik Yorumlama Becerilerini Geliştirmeye Yönelik Etkisi, *Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*. 6(2), 81-91.
- Tanrıöğen, A. (Editör). (2009). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Anı Yayıncılık.
- Temelli, A. Çakmak, M., ve Seyhan, B. Ç. (2011). İç Salgı Bezlerimiz Konusunda Uygulanan Kavram Haritalarının Öğrencilerin Akademik Başarısına Etkisi. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*: 17, 146-159.
- Ünlü, M. ve Aydın, S. (2011). İşbirlikli Öğrenme Yönteminin 8. Sınıf Öğrencilerinin Matematik Dersi “Permütasyon ve Olasılık” Konusunda Akademik Başarı ve Kalıcılık Düzeylerine Etkisi. *Ahi Evran Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1(3), 1-16.

- Öznur, S. A. (2008). *İşbirlikçi Öğrenme Yaklaşımının Öğretmen Adaylarının Çevreye İlişkin Tutumlarına Etkisi*. Yayımlanmış yüksek lisans tezi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bolu.
- Yıldız, V. (1999). İşbirlikli Öğrenme İle Geleneksel Öğrenme Grupları Arasındaki Farklar. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 16(17), 155 – 163.
- Zacharia, C. Z., Xenofontes, A. N. ve Manoli, C. C. (2010). The Effect Of Two Different Cooperative Approaches On Students' Learning And Practices Within The Context Of A Webquest Science Investigation. *Education Tech. Research Dev.* 59, 399-424.
- Yapıcı, İ. Ü, Hevedanlı, M. ve Oral, O. (2009). İşbirlikli Öğrenme ve Geleneksel Öğretim Yöntemlerinin Tohumlu Bitkiler Sistematığı Laboratuvarı Dersine Yönelik Tutum ve Başarıya Etkisi. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 26, 63-69.

Yiyecek Hazırlama ve Pişirme Uygulamaları-Amasya Örneği*

Hüsniye KOÇAK**

Özet

Bu araştırma, Amasya ili merkez ilçesi ve köylerinde yiyecek hazırlama ve pişirme uygulamalarını saptamak amacıyla yapılmıştır. Araştırma materyalini Amasya ili, merkez ilçesi ve köylerinde yaşayan basit tesadüfi örnekleme yöntemi ile seçilmiş 300 birey oluşturmuştur. Araştırma verileri; araştırma kapsamındaki ailelerin yiyecek pişirme işlevinden sorumlu olan bireyi ile “Karşılıklı Görüşme Tekniği” kullanılarak, anket formları uygulanarak toplanmıştır.

Araştırma sonuçlarına göre; köylerdeki kadınların % 38.6’sı, şehirdekilerin % 50.7’si sebzeleri pişirmeden önce yıkayıp-ayıklayıp-doğramaktadır. Köylerde yaşayan kadınların % 18.7’sinin, şehirdekilerin ise %80.0’inin sebzeleri kendi suyunda veya az suda pişirdikleri saptanmıştır. Köydeki kadınların % 90.0’ı, şehirdeki kadınların % 74.7’si makarnayı haşlayıp suyunu dökerek pişirmektedir. Kuru baklagilleri; köydekilerin % 84.0’ü, şehirdekilerin % 58.0’i suda ıslatıp, haşlayıp suyunu dökerek pişirmektedir. Köydeki kadınların % 98.7’si etleri kuru baklagiller ile birlikte, şehirdekilerin % 89.3’ü ızgara şeklinde tüketmektedir. Araştırmanın sonucuna göre önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Sözcükler: Beslenme, Yiyecek pişirme, Amasya.

The Practices on Food Preparation and Cooking- Example Amasya

Abstract

This research has been carried out to determine food preparation and cooking applications in Amasya province merkez town and villages. 300 individuals living in Amasya province, merkez town and villages and selected by simple random sampling method have constituted the research study material. Research data; questionnaires have been applied by using “Mutual Interview Technique”and thereafter collected, to the individual of the families within scope of study, who is responsible from food cooking and keeping functions in the family.

According results of the research; it has been determined that 38.6 % of village women and 50.7 % of town women wash – sort – cut respectively the vegetables prior to cooking these. 18.7 % of those in the village and 80.0 % of those in town, cook respectively the vegetables in their own self water or in little water. 90.0 % of village women and 74.7 % town women cook respectively the macaroni by boiling it and pouring out the water thereafter. Dry leguminous seeds; is cooked through soaking these in water, boiling and removing the water thereafter by 84.0 % of those in the village and 58.0 % of those in the town. 98.7 % of women in the village and 89.3 % of women in town consume meat respectively nearby dry leguminous seeds and as grilled. We have made suggestions according to the research results.

Key Words: Nutrition, Food cooking, Amasya

* Bu makale araştırmacı tarafından Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ev Ekonomisi Anabilim Dalında Ekim 2005 tarihinde kabul edilen “Amasya İli Merkez İlçesi ve Köylerinde Yiyecek Hazırlama, Pişirme ve Saklama Uygulamaları” adlı Yüksek Lisans Tezinden uyarlanmıştır.

** Öğr. Gör. Giresun Üniversitesi, Dereli Meslek Yüksekokulu. husniye.kocak@giresun.edu.tr

Giriş

Besinlerin hazırlanması ve pişirilmesi için uygulanan işlemler yemeğin kalitesini ve besin değerini etkiler. Yiyecek hazırlama ve pişirmede amaç, yiyeceklerin besin değerlerini, doğal renk, şekil ve kıvamalarını olabildiğince korumak, sindirimini kolaylaştırmak ve lezzetlerini arttırmak, bozulmasına neden olan mikroorganizmalar ve enzimleri yok ederek sağlık için yararlı hale getirmektir. (Altay, 1992).

Yiyecek hazırlama ve pişirme bir yöntem işidir. Eğer her yönden kaliteli yiyecekler üretilmek isteniyorsa, besinler pişirilirken besin öğelerinin kimyasal özellikleri ve yiyecek hazırlama, pişirme ve saklanması uygulanan ilkeler iyi bilinmeli ve tüm uygulamalarda dikkat ve özen gösterilmelidir (Sevenay, 1996).

Uygun pişirme yöntemleri sonucu et, balık, süt, yumurta gibi protein yönünden zengin yiyeceklerde sindirimi engelleyen bazı öğeler arınır ve daha kolay sindirilir. Aynı şekilde vitamin ve mineral yönünden zengin olan sebzelerden en yüksek fayda sağlanır.

Hazırlama ve pişirmede yanlış uygulanan yöntemler vitaminleri kayıplarına proteinlerin yapısının olumsuz etkilenmesine ve yiyeceğin tadının, renginin, dokusunun istenmeyen şekilde değişmesine neden olabilir. (Koçak, 2009). Bunun sonucunda da sağlık için gerekli besin öğeleri az alınır veya hiç alınamaz, böylece insanlar yetersiz ve dengesiz beslenme sorunlarıyla karşı karşıya kalır. Bireylerin dolayısıyla toplumun sağlıklı olmasında besinlerin doğru seçimi, besin ögesi kaybı en az olacak şekilde hazırlanması ve pişirilmesi ile yakından ilgilidir.

Toplumumuzda yiyeceklerin hazırlanması ve pişirilmesi işleri kadınlar tarafından gerçekleştirilmektedir. Kadının genişlemiş rolleri ne olursa olsun geleneksel rollerinin değeri, bütün önem ve genişliğiyle sürmektedir (Uyar, 1997). Kadının zamanını en iyi ve bilinçli bir şekilde kullanması için beslenme konusunda bilgili olması ve bu konudaki gelişmelerin kadına aktarılması gereklidir (Sevenay, 1996).

Hazırlama ve pişirme alışkanlıklarının farklı olması yaşanan çevre ve yaşam şekli ile yakından ilgilidir. Kırdan ya da kente yaşıyor olmak hem eğitim düzeyinde hem de yaşam standardını yükseltecek koşullara ulaşmada farklılıklar yaratmaktadır. Yapılan çalışmalarda kadınların eğitim düzeyleri ve yaşam koşulları arttıkça yiyecekleri pişirme uygulamalarının daha doğru olduğu bulunmuştur (Kutlu, 2004; Çalış, 2005) Bu anlamda şehir merkezinde yaşayan kadınlar, köylerde yaşayan kadınlardan daha fazla doğru pişirme yöntemlerini kullanmaktadırlar.

Bu çalışmada da, Amasya ili merkez ilçesi ve merkez ilçenin köylerinde yiyecek hazırlama-pişirme uygulamaları arasındaki farklılıkların saptanması amaçlanmıştır.

Materyal ve Yöntem

Araştırma, Amasya ili merkez ilçesi ve merkez ilçenin köylerinde yiyecek hazırlama-pişirme uygulamalarını belirlemek amacı ile planlanmış ve yürütülmüştür.

Örneklem

Eşit dağılım yöntemiyle merkez ilçeden ve merkez ilçenin köylerinden 150'şer olmak üzere toplam 300 aile araştırma kapsamına alınmıştır. Merkez ilçenin toplam 100 köyünden % 10 örneklem ile 10 köy (Aksalur, Avşar, Beke, Fındıklı, Kapıkaya, Karaali, Mahmatlar, Sevincer, Tuzsuz, Yolyanı) seçilmiş ve bu köylerden 15'er aile araştırmanın örneklemini oluşturmuştur. Araştırma kapsamına alınan aileler 'Tesadüfi Örneklem Yöntemi' ile seçilmiştir.

Araştırma Yöntemi ve Verilerinin Toplanması

Araştırma verileri, konu ile ilgili kaynaklardan ve daha önce yapılmış araştırmalardan yararlanılarak hazırlanan anket formları ile 'Karşılıklı Görüşme Tekniği' kullanılarak araştırmacı tarafından toplanmıştır.

Anket formları, araştırma kapsamındaki ailelerin yiyecek pişirme işlevinden sorumlu olan bireyine uygulanmıştır. Araştırma sonucunda; yiyecek pişirme işlevinden sorumlu olan bireyin, tüm ailelerde kadın olduğu saptanmıştır.

Araştırmaya katılan şehir merkezindeki kadınların % 55.3'ü 28-38 yaş grubunda, köylerde yaşayan kadınların ise % 36.7'si 17-27 yaş grubunda yer almaktadır. Şehir merkezindeki kadınların % 47.3'ü, köylerdekilere % 56.0'sı ilköğretim mezunu, şehirdeki kadınların % 37.3'ü, köylerdekilere % 1.4'ü lise ve yüksekokul mezunu ve şehir merkezindeki kadınların % 93.3'ü, köylerdeki kadınların % 100.0'ü ev hanımı oldukları görülmüştür.

Verilerin Değerlendirilmesi

Veriler değerlendirilirken, SPSS (10.0) paket programı kullanılmıştır. Sonuçların değerlendirilmesinde mutlak ve yüzde (%) değerleri gösteren iki yönlü tablolar oluşturulmuştur, istatistiksel analiz olarak iki yönlü tablolarda bağımsızlığın ölçüsü olan khi-kare (χ^2) ve gerektiğinde de G testi kullanılmıştır. Değişken yaşanılan yerdir (İlçe ve köyler).

Araştırma Bulguları ve Tartışma

Hazırlama ve pişirme sırasında sebzelerin, kuru baklagillerin, pirinç ve makarnanın, etlerin pişirilmesindeki yapılan yanlışlıklar besin öğelerinde ciddi kayıplara (suda ve yağda eriyen vitaminlerin kayıpları) ve protein gibi bazı besin öğelerinin yapısının değişmesine neden olabilmektedir (etlerin proteinlerinin denatüre olması ve kanserojen madde oluşumu). Doğru yöntemlerin kullanılması sağlık açısından önemlidir.

Tablo 1: Kadınların sebze hazırlama uygulamaları

Sebze hazırlama uygulamaları	KÖY		ŞEHİR		GENEL TOPLAM	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Ayıklar, Doğrar, Yıkar	30	20.0	13	8.7	43	14.3
Yıkar, Ayıklar, Doğrar	58	38,6	76	50.7	134	44.7
Ayıklar, Yıkar, Doğrar	61	40.7	41	27.3	102	34.0
Dikkat etmez	1	0.7	20	13.3	21	7.0
TOPLAM	150	100.0	150	100.0	300	100.0
$\chi^2 = 30.251$ SD = 3 P < 0.01						

Tablo 1 genel toplam üzerinden incelendiğinde; araştırma kapsamına alınan kadınların % 44.7'sinin doğru uygulama olan sebzeleri yıkayıp-ayıklayıp-doğradıkları görülmektedir.

Tablo 1'den şehirde yaşayan kadınların köylerde yaşayan kadınlara göre doğru uygulama olan sebzeleri yıkayıp-ayıklayıp-doğrayarak hazırlama işlemini daha doğru yaptıkları görülmektedir (K % 38.6'sı, Ş % 50.7'si). Sebzelerin pişirmeden önce hazırlanış şekli köy veya şehirde yaşamaktan bağımsız değildir (P < 0.01).

Yapılan birçok araştırmada, özellikle yeşil yapraklı sebzelerin hazırlanmasında daha çok yanlış uygulamaların yapıldığı belirlenmiştir (Hasipek ve Örmeci 1988, Malatyahoğlu 1991, Sevenay 1996, Ersoy ve Ersoy 1999, Güler ve Özçelik 2002, Çalış 2005).

Tablo 2: Kadınların sebze pişirme uygulamaları

Sebze pişirme uygulamaları	KÖY		ŞEHİR		GENEL TOPLAM	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Haşlar suyunu döker sonra pişirir	53	35.3	24	16.0	77	25.7
Kendi suyunda veya az suda pişirir	28	18.7	120	80.0	148	49.3
Yağda kavurur az suda pişirir	22	14.7	6	4.0	28	9.3
Bol suda pişirir	47	31.3	-	-	47	15.7
TOPLAM	150	100.0	150	100.0	300	100.0
$\chi^2 = 154.254$ SD = 3 P < 0.01						

Tablo 2 genel örnekleme göre incelendiği zaman, kadınların % 49,3'ünün doğru uygulama olarak sebzeleri kendi suyunda veya az suda, % 25,7'sinin haşlayıp suyunu dökerek, % 15,7'sinin bol suda, % 9,3'ünün yağda kavurup, az suda pişirdikleri görülmektedir.

Doğru uygulamayı yapan kadınların % 80.0'i şehirde yaşayanlardır. Köylerde yaşayan kadınların % 35.3'ünün sebzeleri haşlayıp suyunu dökerek vitamin kayıplarına neden olan bir yöntemi tercih ettikleri görülmektedir. Kadınların sebze pişirme uygulamalarının yaşanılan yerden bağımsız olmadığı saptanmıştır (P < 0.01).

Çalışma bulgularına benzer şekilde; Çalış (2005), Milas ilçesi ve köylerinde yaşayan ailelerin beslenme alışkanlıklarını saptamak amacıyla yaptığı araştırmada, ilçede yaşayan kadınların % 81.4'ünün, köylerde de kadınların % 55.1'inin sebzeleri kendi suyunda veya az suda pişirdiğini tespit etmiştir.

Tablo 3: Kadınların makarna pişirme uygulamaları ve nedenleri

Makarna pişirme uygulamaları	KÖY		ŞEHİR		GENEL TOPLAM	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Pişirmez	2	1.3	-	-	2	0.7
Suda haşlar suyunu döker pişirir	135	90.0	112	74.7	247	82.3
Az suda suyunu çektirerek pişirir	13	8.7	18	12.0	31	10.3
Önce kavurur, suyunu çektirerek pişirir	-	-	20	13.3	20	6.7
TOPLAM	150	100.0	150	100.0	300	100.0
G = 33.453		SD = 3		P < 0.01		
Nedenleri						
Pişirmez	2	1.3	-	-	2	0.7
Alışkanlık olduğu için	136	90.7	126	84.0	262	87.3
Vitamin kaybını önlemek, daha besleyici olmasını sağlamak için	12	8.0	24	16.0	36	12.0
TOPLAM	150	100.0	150	100.0	300	100.0
G = 7.232		SD = 2		P < 0.05		

Makarna pişirmede doğru uygulama “Az suda suyunu çektirerek pişirme” yöntemidir.

Tablo 3 genel toplam üzerinden incelendiğinde; araştırma kapsamına alınan kadınların yalnızca % 10.3’ünün doğru uygulama olarak az suda, suyunu çektirerek, pişirdikleri görülmektedir. Makarna pişirme yöntemlerinde; kadınların % 87.3’ünün alışkanlıklarından dolayı bu şekilde davrandıkları gözlenmektedir.

Genel toplama benzer şekilde, köylerde ve ilçede yaşayan kadınların çoğunluğunun yanlış uygulama yaptıkları saptanmıştır (K % 90.0, Ş %74.7 makarnayı haşlayıp suyunu döker) Yine aynı tablodan şehirde yaşayan ve makarna pişirmede doğruyu yapan kadınların oranı (% 12.0) köydekilerden (% 8.7) yüksek bulunmuştur. Makarnanın suda haşlayıp suyunu dökerek, az suda pişirip suyunu çektirerek, önce kavurup, suyunu çektirerek pişirilmesi, köyde veya şehirde yaşamaktan bağımsız değildir (P< 0.05).

Özdoğan (1991), Amasya ili merkez sağlık ocağı bölgesinde yaşayan kadınlar üzerinde yaptığı araştırmada; kadınların % 81.7’sinin makarnayı suyunu süzerek pişirdiklerini saptamıştır. Bizim araştırmamızla 14 yılda yapılan bu yanlış uygulamanın azaldığı görülmüştür (Şehir merkezinde yaşayan kadınların % 74.7’si).

Benzer şekilde Sürücüoğlu 1986, Hasipek ve Örmeci 1988, Malatyahoğlu 1991, Altay 1992, Aytekin 1993, Sevenay 1996, Demirel 1997, Ersoy ve Ersoy 1999, Güler ve Özçelik 2002, Kutlu 2004, Çalış 2005 yaptıkları çalışmalarda makarnanın haşlama suyunun dökülerek pişirildiğini saptamışlardır.

Pilav yaparken pirinç veya bulgur yağ ile kavrulduktan sonra pişirilirse, kavrulma sırasında bazı besin öğeleri kaybolur ve ihtiyacından daha fazla yağ içereceğinden kalorisi yükselir. Ayrıca ıslatıp suyunun dökülmesi de pilavda besin öğesi kayıplarına neden olmaktadır.

Tablo 4: Kadınların pirinç ve bulgur pilavı pişirme uygulamaları

PİRİNÇ PİLAVI	Pişirme yöntemleri	KÖY		ŞEHİR		GENEL TOPLAM	
		Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
	Kaynamış suya atarak	5	3.3	1	0.7	6	2.0
	Yağda kavurarak	48	32.0	29	19.3	77	25.6
	Islatır, suyunu döker kavurarak pişiririm	97	64.7	115	76.7	212	70.7
	Islatır, suyunu dökerek pişiririm	-	-	5	3.3	5	1.7
	TOPLAM	150	100.0	150	100.0	300	100.0
		G = 16.110		SD = 2		P < 0.05	
BULGUR PİLAVI	Pişirmem	1	0.7	6	4.0	7	2.3
	Kaynamış suya atarak	25	16.6	68	45.3	93	31.0
	Yağda kavurarak	117	78.0	39	26.0	156	52.0
	Islatır, suyunu döker kavurarak pişiririm	7	4.7	37	24.7	44	14.7
	TOPLAM	150	100.0	150	100.0	300	100.0
		$\chi^2 = 82.908$		SD = 2		P < 0.01	

Tablo 4 genel toplam üzerinden incelendiğinde; pirinç pilavını araştırma kapsamına alınan kadınların yalnızca % 2.0'sinin, bulgur pilavını % 31.0'inin doğru uygulama olarak kaynamış suya atarak pişirdikleri görülmektedir.

Genel toplama benzer şekilde, köylerde ve ilçede yaşayan kadınların çoğunluğunun pirinç pilavı pişirirken yanlış uygulama yaptıkları saptanmıştır (K % 64.7, Ş % 76.7). Yine aynı tablodan şehirde yaşayan ve bulgur pilavı pişirmede doğruyu yapan kadınların oranı (% 45.3) köydekilerden (% 16.6) yüksek bulunmuştur. Pirinç pilavını pişirirken pirincin, kaynamış suya atılmasının, yağda kavrulmasının, ıslatılıp, suyunun dökülerek kavrulmasının veya ıslatılıp, suyunun dökülerek pişirilmesinin yaşanılan yerden bağımsız olmadığı saptanmıştır (P < 0.05).

Sevenay 1996, Kutlu 2004, Yardımcı 2005, Çalış 2005 yaptıkları araştırmalarda; kadınların büyük çoğunluğunun pilav yaparken yanlış uygulama olarak pirinci yağda kavurdıklarını saptamışlardır (Sırası ile % 44.0, % 69.7, % 94.5, % 41.1). Aynı şekilde Sevenay 1996, Çalış 2005 yaptıkları çalışmalarda pilav yaparken bulguru da yağda kavurdıklarını saptamışlardır (S % 60.58, Ç % 67.9).

Tablo 5: Kadınların kuru baklagil pişirme uygulamaları

Kuru baklagil pişirme uygulamaları	KÖY		ŞEHİR		GENEL TOPLAM		
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	
Suda ıslatır, haşlar suyunu döker	126	84.0	87	58.0	213	71.0	
Suda ıslatır, haşlar suyunu dökmeden pişirir	5	3.3	11	7.3	16	5.3	
Suda ıslatır, suyunu döker, haşlamadan pişirir	5	3.3	24	16.0	29	9.7	
Islatmadan, haşlamadan direk pişirir	-	-	3	2.0	3	1.0	
Islatmadan haşlar, suyunu dökmeden direk pişirir	3	2.0	6	4.0	9	3.0	
Islatmadan haşlar, suyunu döker pişirir	11	7.4	19	12.7	30	10.0	
TOPLAM	150	100.0	150	100.0	300	100.0	
		$\chi^2 = 27.972$		SD = 5		P < 0.01	

Tablo 5 genel toplam üzerinden incelendiğinde; kuru baklagil yemeğini araştırma kapsamına alınan kadınların yalnızca % 9.7'sinin, doğru uygulama olarak suda ıslatıp, ıslatma suyunu döküp, haşlamadan pişirdikleri görülmektedir.

Genel toplama benzer şekilde, köylerde ve ilçede yaşayan kadınların çoğunluğunun yanlış uygulama yaptıkları saptanmıştır (K % 84.0, Ş % 58.0 kuru baklagilleri suda ıslatıp, haşlar suyunu döker). Aynı tablodan şehirde yaşayan ve doğruyu yapan kadınların oranı (% 16.0) köydekilerden (% 3.3) yüksek bulunmuştur. Kuru baklagillerin pişirilme yöntemleri yaşanılan yerden bağımsız değildir (P< 0.01).

Benzer şekilde Hasipek ve Örmeci (1988) kadınların % 70.0'inin, Altay (1992) % 61.6'sının, Aytekin (1993) % 50.83'ünün, Demirel (1997) % 55.5'inin, Ersoy ve Ersoy (1999) % 75.6'sının, Güler ve Özçelik (2002) % 63.7'sinin, Kutlu (2004) % 75.0'inin, Çalış (2005) % 66.8'inin yanlış uygulama olarak kuru baklagilleri suda ıslatıp haşlayıp suyunu dökerek pişirdiklerini saptamışlardır.

Ötleş (1985), kuru fasulyenin pişirilmesi sırasında suda çözünen vitaminlerin hangi düzeyde etkilendiklerini incelemiştir. Elde ettiği verilere göre kuru fasulyenin ıslatılmasından sonra ıslatma suyuna geçen vitaminlerin önemli bir oranda olmadığını saptamıştır. Pişirme suyuna en fazla % 26.5 oranına ulaşan vitamin geçişi olduğunu ve bunun kuru baklagildeki vitamin içeriğinin 1/5'ini oluşturduğu belirlenmiştir. Pişirme suyunda suda çözünen vitaminlerden en çok tiamin olduğu saptanmıştır.

Tablo 6: Kadınların donmuş et, tavuk ve balığı pişirmeden önce uyguladıkları çözdürme işlemleri

Uygulanan çözdürme işlemi	KÖY		ŞEHİR		GENEL TOPLAM	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Soğuk suya atarak	14	9.3	36	24.0	50	16.6
Sıcak suya atarak	2	1.3	21	14.0	23	7.7
Dolapta bir alt göze indirerek	37	24.7	50	33.3	87	29.0
Dışarıda bekleterek	91	60.7	43	28.7	134	44.7
Günlük tüketir	3	2.0	-	-	3	1.0
Çözdürmeden pişirir	3	2.0	-	-	3	1.0
TOPLAM	150	100.0	150	100.0	300	100.0
G = 50.512		SD = 5		P < 0.01		

Tablo 6 genel örneklem üzerinden incelendiğinde; araştırma kapsamına alınan kadınların, % 44.7'sinin yanlış uygulama olarak donmuş et, tavuk ve balığı, dışarıda bekleterek çözdürdükleri görülmektedir. Doğru uygulama olan "Dolapta bir alt göze indirerek" çözdürme işlemimi kadınların % 29.0'unun uyguladığı belirlenmiştir.

Tablo 6 yerleşim yerlerine göre incelendiğinde doğru uygulamayı şehir merkezinde yaşayan kadınların (% 33.3) köylerde yaşayan kadınlardan (% 24.7) daha fazla oranda kullandıkları görülmektedir. Donmuş et, tavuk ve balığı soğuk suya atarak, sıcak suya atarak,

dolapta bir alt göze indirerek, dışarıda bekleterek çözdürülmesi, çözdürmeden pişirilmesi veya günlük tüketilmesi köy ya da şehirde yaşamaktan bağımsız değildir ($P < 0.01$).

Demirel (1997), Antalya ili merkez ilçede yaptığı araştırmada; kadınların % 48.7'sinin donmuş et, balık ve tavuğu dolapta bir alt göze indirerek, % 32.8'inin dışarıda bekleterek, % 11.4'ünün soğuk suya atarak, % 5.8'inin sıcak suya atarak, % 1.3'ünün hiçbir işlem yapmadan pişirdiklerini saptamıştır.

Çalış (2005), Milas ilçesi ve köylerinde yaptığı araştırmada doğru uygulama olan donmuş et, tavuk ve balığı buzdolabında çözdüren kadınların oranını ilçede % 45.6, köylerde ise % 25.0 olarak bulmuştur.

Tablo 7: Kadınların et pişirme uygulamaları

Et pişirme uygulamaları	KÖY		ŞEHİR		GENEL TOPLAM	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Izgara	95	63.3	134	89.3	229	76.3
Haşlama	3	2.0	29	19.3	32	10.7
Kızartma	101	67.3	37	24.7	138	46.0
Buğulama	-	-	24	16.0	24	8.0
Kuru baklagiller ile	148	98.7	116	77.3	264	88.0
Sebze ile birlikte	103	68.7	110	73.3	213	71.0

Birden fazla şıkka cevap verildiğinden toplam alınmamıştır.

Tablo 7 genel örneklem üzerinden incelendiğinde; araştırma kapsamına alınan kadınların etleri çoğunlukla kuru baklagillerle birlikte pişirdikleri görülmekte olup (% 88.0), onu ızgara (% 76.3), sebzelerle birlikte (% 71.0), kızartma (% 46.0), haşlama (% 10.7), buğulama (% 8.0) yaparak pişirenlerin izlediği görülmektedir.

Köylerde de genel örnekleme olduğu gibi etleri kuru baklagillerle pişirenler ilk sırada yer almıştır (% 98.7). Şehirde ise etler en çok ızgara şeklinde pişirilmektedir (% 89.3).

Özdoğan (1991), Amasya ili merkez sağlık ocağı bölgesinde yaşayan kadınlar üzerinde yaptığı araştırmada; kadınların % 52.3'ünün bizim araştırmamıza benzer olarak etleri en fazla sebze yemeklerinin içinde tükettiklerini saptamıştır.

Tablo 8: Kadınların kızartma yağlarını kullanma sıklıkları ve nedenleri

Yağ kullanma sıklığı	KÖY		ŞEHİR		GENEL TOPLAM	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
1 kez	125	83.4	43	28.7	168	56.0
2 kez	12	8.0	26	17.3	38	12.7
3 kez	2	1.3	43	28.7	45	15.0
4 ve daha üzeri	11	7.3	38	25.3	49	16.3
TOPLAM	150	100.0	150	100.0	300	100.0
$\chi^2 = 97.415$ $SD = 3$ $P < 0.01$						

Tablo 8: Kadınların kızartma yağlarını kullanma sıklıkları ve nedenleri- Devam

Nedeni	KÖY		ŞEHİR		GENEL TOPLAM	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Ekonomik nedenlerden dolayı	14	9.3	90	60.0	104	34.7
Yağda oluşan zararlı maddelerin sağlık için sakıncalı olmasından dolayı	4	2.7	60	40.0	64	21.3
Az yağ koyduğundan dolayı	120	80.0	-	-	120	40.0
Artmaz, artığında diğer yemeklerde kullandığından	12	8.0	-	-	12	4.0
TOPLAM	150	100.0	150	100.0	300	100.0
		$\chi^2 = 236.538$	SD = 3		P < 0.01	

Köylerde ve şehir merkezinde araştırma kapsamına alınan kadınların tamamı kızartmalarda bitkisel sıvı yağ kullanmaktadırlar.

Kızartma yağlarını 3'den fazla kullanmak yağın yanmasına sebep olur. Yanmış yağ kanserojenler içermektedir.

Tablo 8 genel örnekleme göre incelendiğinde, kızartma yağlarını; kadınların % 56.0'sı 1 kez, % 12.7'si 2 kez, % 15.0'i 3 kez, % 16.3'ü yanlış uygulama olarak 4 kez ve daha fazla kullanmaktadırlar. Kızartma yağlarının kullanılma sıklığının nedenleri genel toplam üzerinden incelendiğinde; % 40.0 oranında yağın az koyulması, % 34.7 oranında ekonomik nedenlerden, % 21.3 oranında yağda oluşan zararlı maddelerin sağlık için sakıncalı olmasından, % 4.0 oranında artan yağın diğer yemeklerde kullanılması olarak belirlenmiştir.

Kızartma yağlarının kullanma sıklığının ve nedenlerinin köy ya da şehirde yaşamaktan bağımsız olmadığı bulunmuştur (P< 0.01).

Kızartma yağını; Altay (1992) Samsun ilinde yaptığı araştırmada % 51.6 ile 3 kez, Aytekin (1993) Ankara'da farklı sosyo-ekonomik düzeydeki aileler üzerinde yaptığı araştırmada % 36.67 ile 2 kez, Sevenay (1996) Kayseri il merkezi kamu sektöründe çalışan kadınlar üzerinde yaptığı araştırmada % 33.08 ile 3 kez, Demirel (1997) Antalya ili merkez ilçede farklı sosyo-ekonomik düzeydeki kadınlar üzerinde yaptığı araştırmada % 45.1 ile 2 kez, Vashfam (2002) Ankara'da evli kadınlar üzerinde yaptığı araştırmada % 48.0 ile 2 kez, Kutlu (2004) Ankara iline bağlı Şereflikoçhisar ilçesi ve köylerinde yaptığı araştırmada % 44.3 ile 2 kez ve Çalış (2005) Milas ilçesi ve köylerinde yaptığı araştırmada % 51.8'inin ile 1 kez kullandıklarını saptanmışlardır.

Sonuç ve Öneriler

Yemeğin pişirilmesi için uygulanan işlemler yemeğin kalitesini ve besin değerini etkiler. Bundan dolayı yemek pişirmede, besin değerinin korunması zaman harcamasının en azda tutulması, lezzet, koku ve görünümünün iyileştirilmesi ilkelerine dikkat etmek gerekir.

Suda çözünen vitaminler pişme suyuna geçmektedir ve pişirme sularının dökülmesi ile besin öğelerinin kaybolmasına neden olmaktadır. Sebze yemekleri pişirilirken sebzeler kendi

suyunda veya az suda pişirilmelidir. Sebzeler pişirileceği zaman kaynayan suya atılmalıdır. Hiçbir zaman soğuk su ile pişirilmeye başlanmamalıdır. Pişirme suları asla dökülmemelidir. Araştırma sonucunda köyde yaşayan kadınları bu yanlışı yaptığı bulunmuştur. Şehirde yeni ve daha sağlıklı pişirme araçlarına daha kolay sahip olunabilmesi (basınçlı pişirme tencereleri), eğitim düzeyinin daha yüksek oluşu ve bilgiye daha kolay ulaşabilme olanakları bu farkı yaratmış olabilir. Köyde yaşayanlarda bu olanakların sunulması bunun için tedbirin alınmasının önemli olduğu düşünülmektedir.

Makarna yapımında kullanılan durum buğdayı ekmeklik buğdaydan farklıdır. Protein ve B vitamini oranı daha fazladır. Yaygın olarak yapılan haşlayıp suyunu dökerek pişirme yöntemi yanlış bir uygulamadır. Bu besin öğelerinin kaybına engel olmak için, makarna az suda suyu çektirerek pişirilmelidir. Bu şekilde pişirildiğinde besin ögesi kayıpları engellenmiş olunur. Fakat bu en çok göz ardı edilen uygulamadır. Sadece bu bölgede değil Türkiye'nin her bölgesinde bu yanlış pişirme yöntemi yaygındır. (Hasipek ve Örmeci, 1988; Altay, 1992; AYTEKİN, 1993; Sevenay, 1996; Demirel, 1997; Ersoy ve Ersoy, 1999; Güler ve Özçelik, 2002; Kutlu, 2004; Çalış, 2005).

Pirinç ve bulgur gibi tahıllar, vitaminler, mineraller, karbonhidratlar ve protein içermeleri nedeniyle önemli besinlerdir. Tahıllar B1 vitaminin (tiamin) en iyi kaynağıdır. Besin ögesi kaybının minimum düzeyde olması gibi pirinç ve bulgurun makarna gibi kaynayan suya atarak, az suda ve suyu çektirilerek pişirilmesi gerekmektedir. Yağda kavurma sırasında protein kayıpları gerçekleşir.

Kalsiyum, çinko, magnezyum ve demir yönünden zengin kuru baklagillerin uygun şekilde pişirilmesinin ilk adımı ıslatmadır. Ayıklanıp iyice yıkanan kuru baklagiller 8-10 saat süre ile ıslatılmalıdır. Sindirimi kolay olması için yumuşayınca kadar pişirilmelidir. Pişirme suyu atılırsa B vitaminleri ve minerallerde kayıp oluşur. Bileşimindeki minerallerin yararlılığı açısından C vitamininden zengin besinlerle birlikte tüketilmesi tavsiye edilmektedir.

Etler iyi kaliteli protein kaynağıdır. Aynı zamanda B grubu vitaminleri, demir ve çinko bakımından da zengindirler. Bu kadar besleyici değeri yüksek olan etleri doğru şekilde pişirmek gerekmektedir. Et pişirmede haşlama, ızgara gibi yöntemler tercih edilmeli, mümkün olduğunca kızartmadan kaçınılmalıdır. Etin kurummasını önlemek ve iyi pişmesini sağlamak için etler orta ısıda pişirilmelidir. Pişirme sırasında ısı kaybına yol açmamak için kapağı kapalı tutulmalıdır. Etler ızgara şeklinde pişirildiğinde etle ateş arasındaki uzaklık eti yakmayacak şekilde ayarlanmalıdır. Ayrıca etler çok yüksek sıcaklıkta, uzun süre pişirilmemelidir.

Kızartma yapılacak besin maddesinin miktarına göre az veya derin yağda kızartma yapılmalıdır. Kızartma yapılan yağın sıcaklığı iyi ayarlanmalı, kritik sıcaklık (dumanlanma noktası) aşılmalıdır. Kızartma yağlarının tekrar kullanılması sağlık açısından tehlikelidir.

Kadınların geleneksel olarak edindikleri bazı yanlış alışkanlıkları sonucu hatalı uygulamalar yaptıkları bilinmektedir. Bu yanlış alışkanlıkları değiştirmek zordur ve bu konuda daha fazla bilgilendirilme yapılması ve pişirme yönteminin uygulamalı gösterilmesinin yararlı olacağı düşünülmektedir.

Toplumumuzda genel olarak yemek hazırlama ve pişirme görevi kadına ait olduğundan özellikle kadınlara yönelik örgün ve yaygın eğitim şeklinde beslenme eğitimi verilmelidir.

Beslenme eğitimi için yazılı ve görsel basının bütün olanaklarının kullanılması sağlanmalıdır. Beslenme ile ilgili son dönemlerde yapılan yemek programları ve haber bültenlerinin konunun uzmanları danışmanlığında yapılması ile halkın yanlış bilgilendirilmesinin engellenmesi sağlanır.

Kaynakça

- Altay, B. (1992). *Kadınların Yiyecekleri Hazırlama, Pişirme, Saklama ve Sunma Konularındaki Bilgi ve Davranışları*. Yayınlanmamış bilim uzmanlığı tezi, Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Aytekin, F. (1993). *Ankara'da Farklı Sosyo-Ekonomik Düzeydeki Ailelerin Beslenme Alışkanlıkları ve Etkileyen Faktörler Üzerinde Bir Araştırma*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Çalış, C. (2005). *Milas İlçesi ve Köylerinde Ailelerin Beslenme Alışkanlıkları*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Demirel, Y.N. (1997). *Antalya İli Merkez İlçede Farklı Sosyo Ekonomik Düzeydeki Kadınların Yiyecek Hazırlama, Pişirme ve Saklamaları Üzerine Bir Araştırma*. Yayınlanmamış bilim uzmanlığı tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Ersoy, Y. ve Ersoy, A. F. (1999). Gecekondu Ailelerinde Kadınların Yiyecek Hazırlama ve Pişirmeye İlişkin Bazı Uygulamaları Üzerine Bir Araştırma. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3, 67-81.
- Güler, B. ve Özçelik, A. Ö. (2002). Çalışan ve Çalışmayan Kadınların Yiyecek Satın Alma Hazırlama Davranışları Üzerine Bir Araştırma. Ankara Üniversitesi Ev Ekonomisi Mezunları Derneği Yayınları Bilim Serisi: 3. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Hasipek, S. ve Örmeci, A.Ö. (1988). Ankara Üniversitesi, Ziraat Fakültesi İdari Kadrosunda Çalışan Evli Kadınların Besleme Bilgi Düzeyleri İle Yiyecek Hazırlama ve Pişirme Uygulamaları. Ankara: Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları.
- Koçak, N. (2009). *Yiyecek İçecek Hizmetleri Yönetimi*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Kutlu, Z. (2004). *Ankara İline Bağlı Şereflikoçhisar İlçesi ve Köylerinde Yaşayan Evli Kadınların Beslenme Bilgi Düzeyleri, Besin Hazırlama, Pişirme ve Saklama Uygulamalarının Karşılaştırılması*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Malatyahoğlu, N. (1991). *Erzincan İli Merkez İlçesi Köylerindeki Evli Kadınların Beslenme Bilgi Düzeyleri ile Yiyecek Hazırlama, Pişirme ve Saklama Uygulamaları Üzerinde Bir Araştırma*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Ötleş S. (1985). *Kuru Fasulyenin Çeşitli Şekillerde Pişirilmesi Sırasında Vitamin İçeriklerinde Meydana Gelen Değişmeler*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ege Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Özdoğan, B. (1991). *Amasya İli, Merkez Sağlık Ocağı Bölgesinde Beslenme Alışkanlıkları*. Yayınlanmamış bilim uzmanlığı tezi, Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Sevenay, N. (1996). *Kayseri İl Merkezi Kamu Sektöründe Çalışan Kadınların Beslenme Alışkanlıkları, Yiyecek Hazırlama, Pişirme Yöntemleri ve Beslenme Bilgi Düzeyleri Üzerine Bir Araştırma*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Sürücüoğlu, M. S. (1986). *Aile Beslenmesinde Kadının Rolü*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Uyar, A. (1997). *Konya İl Merkezi Kamu Kuruluşlarında Çalışan Kadınların Beslenme Alışkanlıkları ve Bilgi Düzeyleri Üzerine Bir Araştırma*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Vashfam, R.S. (2002). *Ankara ve Tebriz (İran) de Yaşayan Evli Kadınların Beslenme Bilgi Düzeyleri, Besin Hazırlama ve Pişirme Uygulamalarının Karşılaştırılması*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Yardımcı, H. (2005). *Ankara İli Gölbaşı İlçesinde Yetişkin Kadınların Antropometrik Ölçümleri ve Beslenme Alışkanlıkları Üzerinde Bir Araştırma*. Yayınlanmış doktora tezi, Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Dil Bilgisi Öğretimine Yönelik Bir Web Macerası Tasarımı*

Ahmet AKÇAY**
Abdullah ŞAHİN***

Özet

Bilişim teknolojilerinin hakim olduğu günümüzde teknolojiyi eğitime entegre etme çabaları büyük bir hız kazanmıştır. Bu doğrultuda bilgisayar ve İnternet tabanlı yöntem ve teknikler üzerinde çalışılmaktadır. Ön plana çıkan yöntemlerden biri de öğrencilerin üst düzey düşünme becerilerini ön plana çıkarmayı amaçlayan ve İnternet'in bir kaynak olarak kullanılmasına imkân tanıyan web macerası (webquest) yöntemidir. Bu çalışmada Türkçe eğitiminde sıfatlar konusunun kavranması, isim ve fiiller konularının pekiştirilmesine yönelik tasarlanan bir web macerası tanıtılacaktır.

Anahtar Sözcükler: Web macerası, Türkçe eğitimi, dil bilgisi.

A Webquest Design Towards Grammar Teaching

Abstract

Today, information technology was dominated by efforts to integrate technology into education has been a major impetus. Computer and Internet-based methods and techniques in this direction are being worked on. One of the prominent method of high-level thinking skills of students is intended to highlight and allow the use of the Internet as a source for the webquest method. In this study, the understanding about adjectives in Turkish education, reinforcement of subject, verb and name for a website designed for webquest will be introduced.

Key Words: Webquest, Turkish education, grammar.

Giriş

Dil bilgisi; bir dilin dinleme/izleme, konuşma, okuma, yazma öğrenme alanlarını destekleyen kurallar bütünü olarak tanımlanmaktadır (MEB, 2006). Dil bilgisi, dilde yer alan anlama ve anlatma becerilerinin koordinasyonunu sağlamada temel araçtır (Erdem ve Başaran, 2010). Bununla birlikte bu alanları destekleyici, açıklayıcı ve örgütleyici öğretim etkinlikleridir (Erdem, 2007). Dil bilgisi öğretimi ise dilin ses, şekil ve cümle yapılarını birtakım yöntemler kullanarak öğrencilere sezdirme ve bu yolla onların dili etkili, doğru ve düzgün kullanmalarını sağlamaya yönelik etkinlikler yapma sürecidir (Dolunay, 2010). Dilin daha etkili kullanımını sağlamak amacıyla yapılan dil bilgisi öğretimi Hudson (1992)'a göre dile ilişkin saygıyı ve özgüveni oluşturmak, standartları belirlenmiş dil öğretimine yardımcı olmak, dil başarısını arttırmaya yardımcı olmak, yabancı dil öğretimini kolaylaştırmak, dil ve kültüre ilişkin farklılıklara yönelik hoşgörüyü arttırmak, bilimsel yöntem ve analitik düşünmeyi öğretmek, dili kötüye kullananlara karşı dili korumak, dilin sorunlarını anlamaya yardımcı olmak, dil hakkındaki genel bilgiyi derinleştirmek (Akt. Yapıcı, 2004) için büyük öneme sahiptir.

* Bu çalışma, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Abdullah ŞAHİN danışmanlığında yapılan yüksek lisans tezinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

** Arş. Gör. Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Türkçe Eğitimi Bölümü. turkolog_25@hotmail.com

*** Doç. Dr. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Türkçe Eğitimi Bölümü. abduhahin@comu.edu.tr

Dil bilgisinin çeşitli açılardan önemine rağmen öğrencilerin dil bilgisine karşı olumsuz tutum besledikleri görülmektedir (Göçer, 2008). Bu sonucun üzerinde öğretmenlerin Türkçe derslerinde, ders kitabı ve yazı tahtası dışında herhangi bir materyale yer vermemeleri ve farklı öğretim yöntem ve tekniklerini kullanmamalarının etkili olduğu söylenebilir (Sağır, 2002; Çıkla, 2008). Bu sonuçla birlikte Türkçe öğretiminde öğrencilerin ilgisini çeken ve motive edici yöntem ve tekniklere yer verilmesi gerektiği anlaşılmaktadır (Aydın, 2009). Türkçe dersi gibi çok yönlü bir derste farklı yöntem ve tekniklerin kullanılmalıdır (Kavcar vd., 1995:16).

2006 yılında yapılandırmacı yaklaşım benimsenerek hazırlanan Türkçe Dersi Öğretim Programı'na göre dil bilgisi öğretiminin amacı, dil ve zihinsel beceriler ile iletişim, etkileşim ve kavram geliştirmedir. Bu doğrultuda dil bilgisi öğretiminin amaç değil, çeşitli becerileri geliştirmede araç olarak görüldüğü anlaşılmaktadır (Güneş, 2009). Bir dilin temel becerilerinin kazandırılmasında dil bilgisi öğretiminin önemi büyüktür. Dilin etkili bir biçimde kullanılmasına katkı sağlayan dil bilgisi konularının öğretiminin işlevsel olarak yapılabilmesi için, geleneksel öğretim anlayışın dışında farklı yaklaşım, yöntem ve tekniklerin uygulanması gerekmektedir (Yaman, 2006; Göçer, 2008). Bu doğrultuda kullanılacak yöntemlerden biri de web macerası yöntemidir.

1995 yılında Bernie Dodge tarafından ortaya konan web macerası (webquest), web (ağ) ve quest (sorgulama) kelimelerinin birleşiminden oluşmaktadır. Web maceralarını ortaya koyan kişi olan Dodge (1995), web macerasını, "İnternet tabanlı öğrenme görevleri organize eden bir yaklaşım" ve "öğrencilerin birbirleriyle etkileşim halinde çalıştıkları ve kullanacakları bilginin bir kısmını veya tamamını İnternet'ten edindikleri, bir öğrencinin zamanını en iyi şekilde kullanımı için tasarlanmış olan araştırma odaklı veya araştırmaya dayalı aktivite" olarak tanımlamıştır. Web macerasının geliştirilmesinde katkıda bulunan Tom March (2000) ise web macerasını "gerçek dünya bağlamında fikirleri test eden ve birlikte çalışmayı motive etme yolunu tercih eden, karmaşık bir konu üzerinde anlam inşa etmede öğrencilere izin veren bir yapı" ve "İnternet'te gerekli kaynaklara bağlantı sağlayan; yeni öğrenilmiş bilgileri daha ayrıntılı bir öğrenmeye dönüştüren; kişisel uzmanlık gelişimi, araştırma ve sorgulama faaliyetlerinde öğrencileri motive eden güvenilir bir öğrenme yapısı" (2003) olarak tarif etmektedir.

Web maceralarının 6 adımdan oluştuğu veya oluşması gerektiği üzerinde durulmaktadır (Dodge 1995; Yoder, 1999; Kelly, 2000; Fiedler, 2002; Young ve Wilson, 2002; Jones, 2004; MacGregor ve Lou, 2005; Sandars, 2005; Strickland, 2005; Zheng ve diğerleri, 2005; Kahl ve Berg, 2006; Ouyang ve Hayden, 2006). Web maceralarında yer alan adımlara aşağıda yer verilmiştir:

- **Giriş (introduction):** Web maceralarının ilk adımı olan bu bölümün amacı, web macerası hakkında genel bir bilgi vermek, konuya genel bir giriş yapmak, web macerasını tamamlayacak olanlar için gerekli ön bilgiyi sağlamak, web macerasını tamamlayacak olanları araştırma ve soruşturma yapmaya hazırlamak ve konuya ilgilerini çekerek onların motivasyonunu sağlamaktır.

- **İşlem /görev (task):** Bu adımda konuyla ilgili neler yapılacağı hakkında bilgi verilir ve öğrenenlere verilecek olan görevler ve roller tanıtılır. Bu adımda öğrenenlere web macerası süreci içerisinde gerçekleştirecekleri görevler verilir.

- **Süreç (process):** Bu adımda öğrenenlerin web macerası süresince hangi araçları, hangi yöntemleri ne kadar sürede kullanacakları, görevler yerine getirilirken hangi aşamalardan geçileceği, öğrenenlere verilen rollerin neleri kapsadığı ve bu rollere uygun olarak nasıl çalışmalarını gerektiği detaylı bir şekilde anlatılır.

- **Bilgi kaynakları (resources):** Bu adım öğrencilerin araştırmalarında kullanacakları ve web macerasını hazırlayanlar tarafından belirlenen İnternet bağlantılarından (link) oluşmaktadır

- **Değerlendirme (evaluation):** Öğrencilerin web macerası sonucunda raporlar, multimedya sunumlar, dramatik gösteriler gibi ortaya koydukları ürünlerin nasıl değerlendirileceği bu bölümde açıklanır. Bu bölümde öğrenciler, yaptıkları çalışmalar ile ilgili olarak bireysel veya grup hâlinde değerlendirilebilir. Öğrencilerin değerlendirilmesinde rubrikler (Yoder,1999; Pickett ve Dodge, 2007; Young ve Wilson,2002), kontrol listeleri (Strickland, 2005) veya değerlendirme tabloları kullanılabilir.

- **Sonuç (conclusion):** Bu bölümde öğrencilerin We web macerasını tamamlayarak ulaştıkları müfredat hedefleri belirtilir. Öğrenciler, ne öğrendikleri ve ne başardıklarına ilişkin özet bilgiyi bu bölümde bulabilirler (Dodge, 1995).

Dil Bilgisi Öğretimine Yönelik Web Macerası

Web macerası sitesi, 2007 yılında Türkiye Bilimsel Araştırma ve Teknik Kurumunun desteğiyle Yasemin Gülbahar koordinatörlüğünde “Web Macerası Projesi” olarak hayata geçirilmiştir. Araştırmada kullanılan Web macerası 2008-2009 öğretim yılının ikinci yarısında yer alan konular incelenerek ve Türkçe Dersi Öğretim Programı kazanımlarına uygun ders planlarına göre etkinlikler göz önüne alınarak bu site üzerinde hazırlanmıştır. Web macerası sıfatların kavranması, isim ve fiillerin pekiştirilmesine yöneliktir. Hazırlanan web macerası öncelikle proje koordinatörüne sunulmuş, gerekli düzenlemeler yapılmış ve olumlu görüşler neticesinde öğrencilerin istifadesine sunulmuştur. Araştırmada yer alan siteler 5 aylık bir sürecin sonrasında seçilmiştir. Öncelikle Türkçe eğitiminde kullanılacak tüm siteler taranmış, sitelerin adresleri bir havuzda toplanmış ve ardından konu alanlarıyla ilişkilendirilerek

sınıflandırılmıştır. Araştırmada kullanılan sitelerin, ücretli olmamasına, illegal sitelere yönlendirici olmamasına ve eğitici olmasına dikkat edilmiştir. Web macerası, her hafta 1 saat olmak üzere, bilgisayarla toplam 5 saat ders işlenecek şekilde tasarlanmıştır.

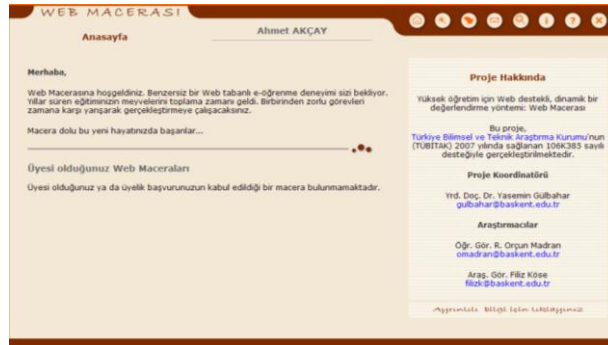
Öğrenciler, web macerasını kullanmaya geçmeden önce kullanıcı adları ve şifrelerini almalıdırlar. Web macerasının giriş sayfasındaki kullanıcı adı ve şifre girilerek uygulamaya geçilebilmektedir. Şekil 1’de web macerası sitesinin giriş sayfası gösterilmiştir.

Şekil 1. Web macerası giriş sayfası

Öğrencilerin kullanıcı adları ve şifrelerini almalarının ardından “Ben bir dil kâşifiyim” adlı web macerasını kullanmak için macera sahibinden onay almak üzere site üzerinde başvuruda bulunmaları gerekmektedir.

Öğrenciler ilk olarak web macerası sitesinin ana sayfası ile karşılaşmaktadırlar. Ana sayfada öğrenciler, bir selamlama yazısıyla ve web macerası deneyimi hakkında bilgilerle karşılaşmaktadır. Ana sayfada ayrıca, web macerası sitesinin tasarımcıları, hangi amaçla hazırlandığı, destek verilen kurum gibi bilgiler de yer almaktadır. Web macerası ana sayfası Şekil 2’de gösterilmektedir.

Şekil 2. Web macerası ana sayfası

Web macerası sitesine giren öğrenciler daha sonra maceralar listesinden araştırmacı tarafından hazırlanan “Ben bir dil kâşifiyim” adlı web macerasını seçerek bu macerayı kullanmaya başlayabilmektedirler. İlk olarak “Macera Hakkında” adlı sayfa ile karşılaşan öğrencilere bu sayfada web macerasının niçin hazırlandığı, hangi tarihte başlayarak hangi tarihte

biteceği, hangi konulara yer verildiği hakkında bilgi verilmiştir. Şekil 3'te “ Macera Hakkında” adlı sayfa gösterilmiştir.

Şekil 3. “Macera Hakkında” adlı sayfa

“Macera Hakkında” adlı sayfadan sonra “Macera Sahibi” adlı sayfa yer almaktadır. Bu sayfada web macerasının sahibi olan araştırmacının adı, soyadı, cinsiyeti, e-mail adresi ve Web adresi gibi bilgiler yer almaktadır. Öğrenciler yazışmalarında bu sayfada yer alan e-mail adresini kullanmalıdırlar. “Macera Sahibi” adlı sayfa Şekil 4’te gösterilmiştir.

Şekil 4. “Macera Sahibi” adlı sayfa

“Macera Sahibi” adlı sayfadan sonra web macerası adımları gelmektedir. Öğrencilerin karşılaştıkları ilk web macerası adımı “Giriş”tir. Bu adımda öğrenciler web macerasında ne yapacakları hakkında bilgilendirilmekte, konuya dikkatleri çekilmekte ve öğrencilerin moral ve motivasyonları sağlanmaya çalışılmaktadır. Web macerası “Giriş” adımı sayfası Şekil 5’te verilmiştir.

Şekil 5. Web macerası “Giriş” sayfası

Öğrenciler daha sonra web macerasının ikinci adımı olan “İşlem” sayfasına girmektedirler. Bu adımda öğrenciler web macerasında ne yapmaları gerektiği ve çalışmalarının sonunda ne elde edecekleri hakkında bilgilendirilmektedir. Aynı zamanda bu sayfada öğrencilerin öğrenirken eğleneceklerine ilişkin yönergeler de yer verilmiştir. Şekil 6’da web macerası “İşlem” adımı yer verilmiştir.

Şekil 6. Web macerası “İşlem” adımı sayfası

Öğrencilerin “Süreç” adımı verilen görevleri yerine getirmelerine yardımcı olmak; sıfat, isim ve fiiller konuları ile ilgili akıllarına takılan sorulara cevap bulmak ve bu konulara ilişkin bilgilerini artırmaları amacıyla “Bilgi Kaynakları” adlı bölüm hazırlanmıştır. Bu bölüm İnternet üzerindeki kaynaklar taranarak hazırlanmış ve öğrencilerin hizmetine sunulmuştur. “Bilgi Kaynakları” adımı Şekil 7’de gösterilmektedir.

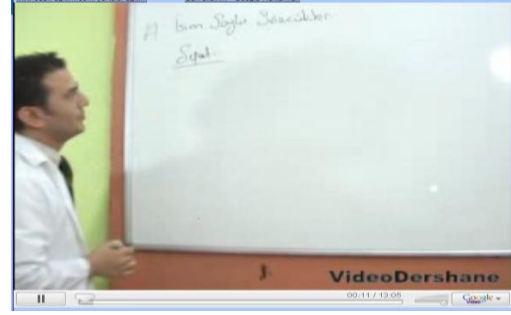
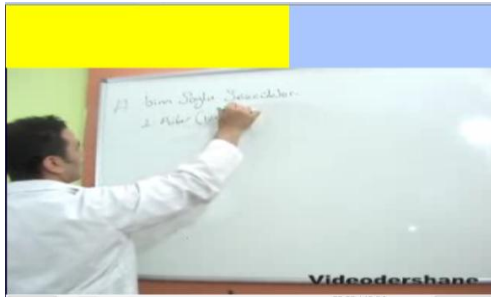
Şekil 7. Web macerası “Bilgi Kaynakları” adımı sayfası

Öğrencilerin 5 haftalık macera sürecinde yapacakları çalışmaları “Süreç” bölümünde yer verilmiştir. Her hafta öğrencilere bir görev verilmiş, görevleri yerine getirmeleri ve ardından o görevle ilgili olarak e-posta göndermeleri istenmiştir. Verilen görevlerin hangi tarihte bitirilmesi gerektiğine ilişkin bilgiler de yine bu sayfada yer almaktadır. “Süreç” adımı öğrencilerden ilk hafta isim ve fiilleri ayırt etme kazanımına yönelik hazırlanan isim-fiil fabrikası adlı oyunu oynamaları ve oyundan anladıkları ile aldıkları puanlar hakkında e-posta göndermeleri istenmektedir. Bu haftada öğrencilerin kullandığı site, eğitsel oyunların yer aldığı bir sitedir (egitlence.com). Öğrencilerin oynayacakları bu oyunda öğrencilerin isim ve fiilleri ayırt edebilme yeteneği kazanmaları amaçlanmıştır. Oyunda yer alan kelimelerin araştırma yapılan

sınıf düzeyine uygun olduğu uzman görüşleri neticesinde kesinlik kazanmıştır. Öğrencilerin oyun oynarken verdikleri cevapların tesadüfi olmaması için bazı kelimeler tekrar verilmiştir. Bununla birlikte isim ve fiil olan kelimeler tekdüze değil karışık olarak verilmiştir. Oyun sonunda öğrencilerin ne kadar puan aldıkları ve başarı durumları hakkında öğrenciler bilgilendirilmiştir. Öğrencilerin isim-fiil fabrikası adlı oyunu oynadıkları siteden çekilmiş görüntülere aşağıda yer verilmiştir.

İkinci hafta konularla ilgili canlı konu anlatımlarına yer verilmiştir. Öğrenciler bu adımda verilen bağlantılara (link) tıklayarak ilgili siteler üzerinden canlı konu anlatımlarını izleyebilmektedirler. Canlı konu anlatımlarında her bir konu alanı için (sıfat, isim ve fiil) üç bağlantı (link) kullanılmıştır. Sıfatlar ve isimler için videodershane.com adresi, fiiller için ise <http://www.video.google.com> adresi kullanılmıştır. Sıfatlar için canlı konu anlatım süresi 13.05 dakika, isimler için 12.04 dakika ve fiiller için ise 03.09 dakikadır. Öğrencilerin sıfatlar ile izledikleri canlı konu anlatımı, sıfatların öğretimi; isim ve fiillerle ilgili videolar ise isim ve fiillerin pekiştirilmesine yöneliktir. Canlı konu anlatımlarında uzman öğretmenler konuları tahta kullanarak anlatmakta, örneklerle ve çözümlü sorularla konuların daha iyi anlaşılmasını sağlamaktadırlar. Bu görevler yerine getirildikten sonra öğrencilerin e-posta göndererek izlediklerinden anladıkları hakkında araştırmacıyı bilgilendirmesi gerekmektedir. Aşağıda canlı konu anlatımlarının yer aldığı sitelerden çekilmiş görüntülere yer verilmiştir.

Üçüncü haftada öğrenciler İnternet üzerinde konularla ilgili interaktif testlerle buluşturulmuştur. Bağlantılara tıklayarak öğrenciler, ilgili sitede yer alan testi çözebilmekte ve test ile ilgili dönüt-düzeltilmeyi yine bu sayfada almaktadırlar. Öğrenciler, ne kadar soruyu doğru yaptıkları, hangi sorularda yanlış oldukları hakkında bilgilendirilerek, yanlış yaptıkları sorularının doğru cevapları site üzerinde gösterilmektedir. Bu görevin bitiminin ardından yine öğrencilerden testlerden aldıkları punlara ilişkin e-posta göndermeleri istenmektedir. Öğrenciler sıfatlarla ilgili bir interaktif test çözeceklerdir (testimiz.com). Sıfatlar adlı test 20 sorudan oluşmaktadır ve öğrencilere soruların çözümü için 40 dakikalık bir süre verilmiştir. İnteraktif testte yer alan soruların yeterli olduğuna dair uzman görüşleri alınmıştır. Öğrenciler soruları çözdükten sonra doğru yaptıkları sorular, yanlış yaptıkları sorular ve aldıkları notlar hakkında bilgilendirilebilmektedir. Öğrencilerin interaktif testi çözerken karşılaştıkları sorulara aşağıda yer verilmiştir.

SIFATLAR 1
DEĞERLENDİR

SIFATLAR

Bu testte 20 soru vardır. Cevaplama süresi +40- dakikadır.

- "Küçük kız beyaz mendilini sallayarak uzaklaştı." cümlesinde kaç tane sıfat vardır?
 a) 1
 b) 2
 c) 3
 d) 4
- "Bu iş sıcak havada, insan sağlığını bozar." cümlesindeki sıfat tamamları aşağıdakilerden hangisinde birlikte verilmiştir?
 a) Sıcak hava - insan sağlığı
 b) Sıcak hava - bu iş
 c) Bu iş - insan sağlığı
 d) Bu hava - insan sağlığı
- Aşağıdaki tamamlardan hangisi diğerlerinden farklıdır?
 a) Dar yol
 b) Eski ev
 c) İnce elbise
 d) Duvar boyası
- "Bu işi iki arkadaş birlikte yapalım." cümlesinde kaç tane sıfat vardır?
 a) 1
 b) 2
 c) 3
 d) 4

- "O" sözcüğü hangi cümlede sıfat olarak kullanılmamıştır?
 a) O sabah çok yürüdük.
 b) Bütün bunları o nesi başardı.
 c) O eve gitmeyeceğiz.
 d) O güzelim çiçekler soldu.

- Aşağıdakilerden hangisinde sıfat tamlaması kullanılmıştır?
 a) O zaman başından aşkın derdi.
 b) Mermeri oyandı, taşi dielerdi.
 c) Kaç yanık yolcuya su verdi.
 d) Değdi kaç, dudaga çoban çeşmesi.

- "Yaramaz" kelimesi hangi cümlede sıfat olarak kullanılmıştır?
 a) Yaramaz çocuklar camı kırdılar.
 b) Sizin çocuk pek yaramaz.
 c) Yaramazlık iyi bir davranış değildir.
 d) Yaramazı unuttun mu?

- Aşağıdakilerden hangisi türemiş sıfattır?
 a) Güzel görmek
 b) Toz sabun
 c) Yapma bebek
 d) Boş oda

- "Deniz, kaçıncı sınıfa geliyor." cümlesinde "kaçıncı" sözcüğünün çeşidi nedir?
 a) Sayı sıfatı
 b) Soru sıfatı
 c) Niteleme sıfatı
 d) İşaret sıfatı

- Aşağıdaki cümlelerin hangisinde sıfat yoktur?
 a) Bazı çocuklar daha erken okurlar.
 b) Bayramın kaçını günü yola çıkıyorsunuz?
 c) İnşaatte birkaç işçi çalışıyor.
 d) Yarın bize çocuklarla geliniz

Hazırlayan: Hamit Biçer

DEĞERLENDİR

DEĞERLENDİR

Dördüncü haftada öğrencilerden grup oluşturmaları istenmekte, daha sonra kendi belirleyecekleri bir konuda şiir yazmaları beklenmektedir. Şiir yazımında gruplarda yer alan öğrencilerin her birinin en az bir dörtlük yazması gerektiği belirtilmiştir. Öğrencilerin şiirlerini tamamlamalarının ardından bu şiirde geçen sıfat, isim ve fiilleri bulmaları istenmektedir. Bu haftada ayrıca öğrencilerden yaptıkları çalışmalarını web macerası sistemine göndermeleri istenmiştir. Uygulamanın son haftasında öğrencilere kendi yazdıkları şiirleri sınıfta sunmaları ve şiir üzerinde yaptıkları çalışmalar hakkında arkadaşlarını bilgilendirme görevi verilmiştir. “Süreç” bölümü Şekil 8’de gösterilmiştir.

Şekil 8. Web macerası “Süreç” adımı sayfası

Öğrencilerin verilen görevleri yerine getirirken nasıl değerlendirileceğine dair bilgiler “Değerlendirme” bölümünde yer almaktadır. Bu bölüm için “yeni başlayan”, “gelişen”, “başarılı” ve “örnek gösterilir” adımlarından oluşan bir rubrik hazırlanmıştır. Her görev için ayrı ayrı beceriler belirlenmiş ve her beceri için ayrı bir puan verilmiştir. Hazırlanan rubrik konunun uzmanlarına sunulmuş ve konu uzmanlarıca hazırlanan rubriğin yeterli olduğu vurgulanmıştır. Öğrenciler, gerçekleştirdikleri görevlere ilişkin olarak bu rubrik aracılığıyla hangi becerileri gerçekleştirebildiklerini ve bu becerilerinin karşılığı olarak kaç puan alabileceklerini görebilmektedirler. “Değerlendirme” bölümü Şekil 9’da gösterilmiştir.

GÖREVLER	YENİ BAŞLAYAN	GELİŞEN	BAŞARILI	ÖRNEK GÖSTERİLİR
İSİM-FİL FABRİKASI	Verilen bilgi hakkında becerisi (8 PUAN)	Verilen bilgiyi öğrenmiş ve öğrenmiş becerisi (12 PUAN)	Verilen bilgiyi öğrenmiş ve öğrenmiş becerisi (16 PUAN)	Verilen bilgiyi öğrenmiş ve öğrenmiş becerisi (20 PUAN)
İZLEYEREK ÖĞRENELİM	Verilen bilgi hakkında becerisi (8 PUAN)	Verilen bilgiyi öğrenmiş ve öğrenmiş becerisi (12 PUAN)	Verilen bilgiyi öğrenmiş ve öğrenmiş becerisi (16 PUAN)	Verilen bilgiyi öğrenmiş ve öğrenmiş becerisi (20 PUAN)

TEST ÇÖZELİM (8 PUAN)	Verilen ifadeyi kullanma becerisi (12 PUAN)	Verilen ifadeyi algılaya ve sorulara %50'ye cevaplama becerisi (12 PUAN)	Verilen ifadeyi algılaya ve sorulara %75'ine cevaplama becerisi (16 PUAN)	Verilen ifadeyi algılaya ve sorulara %100'üne cevaplama becerisi (20 PUAN)
ŞİİR YAZMA (8 PUAN)	Yapılacak şiir hakkında toplama becerisi (12 PUAN)	Yapılacak şiirin konusunu tespit etme becerisi (16 PUAN)	Her mısırda isim, sıfat ve fiil kullanma becerisi (16 PUAN)	Şiir meydana getirme becerisi ve e-sudak kullanma becerisi (20 PUAN)
ŞİİR OKUMA (8 PUAN)	Farklı şairlerin şiirlerini okuma becerisi (8 PUAN)	Yapılacak şiir konusunu tanımlama becerisi (12 PUAN)	Yapılacak şiir konusunu tanımlama becerisi (16 PUAN)	Şiirini güzel bir şekilde okuma becerisi (20 PUAN)
TOPLAM PUAN	40 PUAN	60 PUAN	80 PUAN	100 PUAN

Şekil 9. Web macerası “Değerlendirme” adımı sayfası

Son olarak öğrenciler “Sonuç” adımıyla karşılaşmışlardır. Bu adımda, bu web macerası sürecinde ne elde ettikleri hakkında bilgi verilmiştir. Bununla birlikte öğrencilerin başka web maceralarını kullanmalarını teşvik edici yönergelere yer verilmiştir. “Sonuç” adımı Şekil 10’da gösterilmiştir.

Şekil 10. Web macerası “Sonuç” adımı sayfası

Sonuç

Öğrencilerin özellikle üst düzey düşünme becerilerine hitap eden web maceraları, yapılandırmacı anlayışa göre düzenlenmiş eğitim programlarında yer verilebilecek bir yöntemdir. Bu yöntemle öğrenciler, İnternet’i bir kaynak olarak kullanabilme, araştırma ve sorgulama faaliyetleri içerisinde bulunma, grup oluşturarak iş birlikli çalışma gibi avantajlara sahip olmaktadır.

Bu çalışmada, dil bilgisi eğitimine yönelik bir web macerası hazırlanmış ve web macerasında yer alan adımlar ile bu adımlarda yer alan etkinlikler tanıtılmıştır. Hazırlanan web macerası sıfatların kazanımı ile isim ve fiillerin pekiştirilmesine yönelik tasarlanmıştır. Dil bilgisi eğitiminde çoğunlukla anlatım yolu tercih edilmesine karşın yapılandırmacı anlayışla hazırlanan Türkçe eğitiminde daha etkili yöntemlere ihtiyaç duyulmaktadır. Bu doğrultuda hazırlanan web macerasının dil bilgisi eğitiminde kullanılabilecek etkili bir yöntem olduğu düşünülmektedir.

Kaynakça

- Aydın, İ. (2009). Anadili Dersinin Etkinlik Alanları ve Dilbilgisi. *Milli Eğitim Dergisi*, 181, 20-52.
- Çıkla, S. (2008). Tepegözle Dilbilgisi Öğretimi. *Milli Eğitim*, 179, 8-24.
- Dodge, B. (1995). Some Thoughts About Webquests. http://webquest.sdsu.edu/about_webquests.html (13.03.2009).
- Dolunay, S. K. (2010). Dil Bilgisi Öğretiminin Amacı ve Önemi. *TÜBAR*, 27, 275-284.
- Erdem, İ. (2007). *İlköğretim İkinci Kademe Dil Bilgisi Öğretiminin Sorunları Üzerine Bir Araştırma*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Erdem, İ. ve Başaran, M. (2010). Mezun Oldukları Bölümlerin Öğretmenlerin Dilbilgisi Öğretimine İlişkin Görüşleri Üzerindeki Etkisi. *TÜBAR*, 27, 321-339.
- Fiedler, R. L. (2002). Webquest: A Critical Examination in Light of Selected Learning Theories, University of Central Florida: EDF 7232 Analysis of Theories in Instruction.
- Güneş, F. (2009). Türkçe Öğretiminde Günümüz Gelişmeleri ve Yapılandırıcı Yaklaşım. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(11),1-21.
- Jones R. G. (2004). Emerging Technologies, Language in Action: From Webquests to Virtual Realities. *Language Learning & Technology*, 8 (3), 9-14.
- Göçer, A. (2008). Türkçe Dil Bilgisi Öğretiminde Çözümleme Yönteminin Kullanımı. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(10), 101-119.
- Kahl J. D. W., Berg C. A. (2006). Acid Thunder: Acid Rain and Ancient Mesoamerica. *The Social Studies*, Heldref Publications, 134-136.
- Kavcar, C., Oğuzkan, F. ve Sever, S. (1995). Türkçe Öğretimi. Ankara: Engin Yayınevi.
- Kelly, R. (2000). Working with WebQuests. *Teaching Exceptional Children*, 32 (6), 4-13.
- MacGregor, S. K. ve Lou, Y. (2005). Web-Based Learning : How Task Scaffolding and Web Site Design Support Knowledge Acquisiton. *Journal of Research on Technology in Education*, 37(2), 161-175.
- March, T. (2000). Are We There Yet. A Parable on the Educational Effectiveness of Technology, http://tommmarch.com/writings/are_we_there_yet.php (22.02.2009).
- March, T. (2003). The Learning Power Of Webquests. *Educational Leadership*, 42-47.
- MEB (2006). İlköğretim Türkçe Dersi (6, 7, 8. Sınıflar) Öğretim Programı. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı.
- Ouyang Y., Hayden K. (2006). *Work in Progress: Teach Girls Mathematics and Technology from Humanities Classes*. 36th ASEE/IEEE Frontiers in Education Conference, San Diego, CA.
- Pickett, N., Dodge, B. (2007). Rubrics For Web Lessons, <http://webquest.sdsu.edu/rubrics/weblessons.htm> (12.06.2009).
- Sağır, M. (2002). İlköğretim Okullarında Dil Bilgisi Öğretimi. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Sanders, J. (2005). Using WebQuests to Enhance Work Based Learning. *Work Based Learning in Primary Care*, 3(3), 210-217.
- Strickland, J. (2005). Using Webquests To Teach Content: Comparing Instructional Strategies. *Contemporary Issues in Technology and Teacher Education*, 5 (2), 138-148.
- Yaman, H. (2006). *İlköğretim İkinci Kademe Dilbilgisi Derslerinde Kavram Haritası Tekniğinin Öğrenci Başarısına ve Hatırlamaya Etkisi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Yapıcı, M. (2004). İlköğretim Dilbilgisi Konularının Çocuğun Bilişsel Düzeyine Uygunluğu. *İlköğretim-Online*, 3(2), 35-41.
- Yoder, M.B., (1999). The Student Webquest: A Productive And Thought- Provoking Use Of The Internet. *Learning and Learning with Technology*, 26 (7), 6-9.
- Young, D. L., Wilson, B. G., (2002). Webquests for reflection and conceptual change: Variations on a popular model for guided inquiry. *ERIC*. (15.04.2009)
- Zheng, R., Stucky, S., Mcalack, M., Menchana, M., Stoddart S. (2005). WebQuest Learning as Perceived by Higher-Education Learners. *TechTrends*, 49 (4), 41-49.

Modernliğin Batı Felsefesindeki Kaynakları

Orhan BİNGÖL*

Özet

Bugün için bilinen, emin olunan (ve bencilce yaratılmış) en şüphe götürmez gerçeklik; dünyanın hâttâ evrenin bundan böyle tamamıyla insana hizmet ettiği, 'hizmet etmesi gerektiği' düşüncesidir. Doğanın ve hayvanların, tüm teknik-tıbbi yaşam alanlarının ve modern toplumun varlık nedeni, insanın konforu ve mutluluğu uğruna anlam bulmaktadır. Söz konusu gidişattan insanın bütün bunları 'hak ettiği' anlaşılmaktadır. Çünkü yaşayan diğer canlılar içerisinde 'aklı' vasıtasıyla ayrılan insan, bunun kesinlikle böyle olması gerektiğini 'düşünmektedir'. Üstelik bu düşünce, bugünün modern toplumuna gelmeden önce, belki ta İlkçağ'a, oradan asıl Aydınlanma zamanına götürülürse daha da anlam kazanır. Çünkü yaşadığımız modern (ve sonrası) dönemin varlık koşulu, büyük ölçüde, bu düşünce birikimine-Batının felsefe tarihine çok şey borçludur. İşte bu makale, o düşünsel evrimin, Batı modernliğinin 'fikri temellerini' oluşturduğuna inanmaktadır. Dolayısıyla incelemenin öncelikli amacı, modernliğe, ilk olarak Batı felsefesindeki akıl kökünden hareketle erişildiğini kuramsal olarak kanıtlamaktır. Ardından, bu erişimin çeşitli neticelerle yine Batı modernliğini ve sonrasında dünyanın hemen her bir toplumunu/yerini etkilediğini ortaya koymaktır. Diğer bir dille, bu metinde, modernlikte dev sanayilere henüz gelmeden, deniz aşırı iletişim ağlarını kurmadan, dünyayı terbiye eden bilim deneyi şeyi daha imzalamadan veya insan bedeninin adeta yeniden yaratılmasını kurgulamadan bütün bunların akılda gerçekleşen yansımaları sebep sonuç süreçleriyle tartışılmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Felsefe, Batı Felsefesi, Akıl, Modernlik

Sources of The Western Philosophy of Modernity

Abstract

This day is known, that the owned (and selfishly created) is the undoubted reality of the world or even the universe henceforth to serve the whole people, 'should serve' the idea. Nature and animals, habitats and all of the technical-medical reason for the existence of modern society, people find comfort and meaning for the sake of happiness. Progress of the people mentioned all this 'deserved' is understood. Because other organisms living within the 'mind' through the decomposition of human, it should definitely be this way 'think'. Moreover, this idea before today's modern society, perhaps to Antiquity, and from there taken to the time of the Enlightenment than the actual meaning. Because we live in a modern (and post-) condition for the existence of the period, to a large extent the accumulation of this thought-West owes much to the history of philosophy. Here in this article, the intellectual evolution of Western modernity the idea of 'the basics' believes that. Therefore, the primary purpose of the review, modernity, first of all Western philosophy, from the root of wisdom is to prove the theoretical motion is being accessed. Then, the access to the various outcomes of European modernity and post a society all around the world / location to find out influence. In other languages, the text, yet before modernity giant industries, overseas communication networks, installing, finishing the world of science, which was a re-creation of what is called a castle in the human body than the signing or all of these processes in mind the cause and effect implications are discussed.

Key Words: Philosophy, Western philosophy, Wisdom, Modernity

* Doktora Öğrencisi, Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji A.B.D. orhanbingol-@hotmail.com

Giriş

Sürekli bir biçimde beslenerek birike gelmiş ve aynı zamanda üzerinde çokça yazılıp çizilmiş olan gerek felsefe tarihinin tamamını gerekse bu tarihi oluşturan düşünürlerin büyük bir kısmını türlü kategorilere ayırmak olasıdır. Kuvvetle muhtemel onlarca sayılabilecek söz konusu ayrımlar arasında en dikkat çekenlerden biri, materyalist ve idealist düşünce çığırılarıdır. Kabaca söylemek gerekirse, isimleri üzerinde, materyalist felsefe düşüncenin kaynağını maddede görürken, idealist felsefe her bir maddi şeyi de içine alan yaşamın neredeyse tamamının ilk kıvılcımlarını zihinde arar. Felsefe dünyasının o idealist tarafı, bu çalışmanın ana temasına daha yakında durur. Çünkü bilhassa da Batı üzerinden konuşulduğunda, bütün maddi ve maddi olmayan gelişmelerin, adına pekâlâ modernleşme de denilebilecek tüm ilerlemelerin ilk büyük adımları önce ‘akıl’ üzerinde vuku bulmuştur.

Gerçi esasına bakılırsa “modernliğin kökenine dair önemli tartışmalar vardır. Bir kısım düşün adamı modernliğin başlangıç dönemi olarak Amerika’nın bulunuşunu, Rönesans ve Reform hareketlerini gösterirken, bazıları modernliğin İtalya’da inşa edildiğini vurgulamaktadırlar. Bunun yanında modernliğin 16. ve 17. yüzyıllarda oluşmaya başladığını ileri sürenler ile modernliğin burjuvazinin ortaya çıkışıyla belirgin bir görünüm kazandığını iddia edenler de bulunmaktadır. Ayrıca bir grup düşün adamı ise, teknik ve sanayi alanında bir devrimin gerçekleşmediği 17. yüzyılın bilimsel ve felsefi devrimlerinin modernliğin şekilleniminde önemli ölçüde yer tuttuğunu söylemektedirler.” (Kızılçelik, 2000, s.165-166) Bu incelemede ise Batı modernliğinin kökenlerinin en çok akıl üzerinden yürüten tarafına ağırlık verilmektedir. Bu tutum, kaçınılmaz olarak Rönesans ve Reform akımlarından, ille de Aydınlanma hareketinden yani bireyi ve birey aklını merkeze koyan gelişmelerden dem vurmaya zorunlu kılmaktadır. Bundan sebep, genel hatlarıyla o dönemlere ve dönem düşünürlerine değinmek bir bakıma zaruri olmaktadır.

Felsefe Düşüncesinden Düşüncenin Felsefesine

Bilindiği üzere “John Locke, İngiliz Aydınlanması’nı, dolayısıyla da Avrupa’daki Aydınlanmayı başlatan düşünürdür... Yazılılarıyla düşünme özgürlüğünü ve eylemlerimizi akla göre düzenlemek anlayışını en geniş ölçüde yayan ilk düşünür olduğundan, Locke, 18. yüzyıl Aydınlanmasının gerçek kurucusu sayılır. Onun ömrü boyunca savunduğu ilkeler, klasik Aydınlanmaya özgü olan düşüncelerdir; birey özgür olmalıdır, akıl hayatın kılavuzu yapılmalıdır; kültürün her alanında gelenek ve otoritenin her türüsünden kurtulmalıdır.”(Gökberk, 1999, s.293) Yani bireyin biricikliği, akılcılık, rasyonalite gibi modern öncesi temel akımlar ya da modern yasanın/hukukun öneminin erken sayılabilecek vurguları Locke’da görülür. Locke’un bu söylemleri, Avrupa’da, zaman ilerledikçe önce

felsefede sonraları ise çok daha hayati-somut mertebelerde önemli karşılıklar bulmuştur. Bununla beraber Aydınlanmada önderlik rolünü üstlenme işinde Locke elbette yalnız değildir. En az onun kadar etkin ve en az onun kadar insan aklını-düşüncesini aydınlatan bir diğer isim ise J. J. Rousseau'dur.

Adının zikredilmesinin hemen ardından 'toplum sözleşmesi'nin de beraberinde anımsanmasıyla tanınan Rousseau'nun kaleme aldıkları, daha çok özgür insan, hür yaşam ve demokratik yönetimler çerçevesinde gezinmektedir. Bu anlamda "Rousseau'nun 1762'de yayınlanan toplum sözleşmesi, tek yasal egemenliğin halkın egemenliği olduğunu kanıtlayarak kraliyet otoritesinin temelini saldırdır." (Aleensour vd., 1993, s.413) Rousseau'nun bu çıkışı, demokratik ilkeler bağlamında mevcut sosyal ve siyasi duruma karşı en büyük eleştirilerden kabul edilebilir. Zaten Markoviç'in de dediği gibi (1998, s.7) doğası gereği "felsefe, insanın 'yaşadığı dünya ve etkinliklerinin temel ereklere konusunda' ussal ve eleştirel bilincinin bütünü" değil midir? İşte bu ussal ve eleştirel bütünü, en temel mantıkla Batı modernliğinin doğuşu, gelişimi ve gözle görülür sonuçlarıyla bağdaştırmadan yani herkesçe içinde yaşadığımız çağ ile birlikte ele almadan önce, onun diğer ciddi adımlarına, adamlarına da eğilmek gerekir. Bahsi geçen aşamalarda söz madem hem ustan hem de eleştiriden açılmıştır, o halde Kant, bu noktada en mükemmel yeni bir başlangıç yeri sayılır.

Gerek sosyal bilimler alanında olsun gerekse felsefede "her ne kadar her bilgi ve yargılama, zamanla ilintili, yerel koşullarla, insan kültürünün gelişim düzeyiyle bağıntılı olarak görelidir ise de; çeşitli dönemleri aşarak süre gelen ve insan için sürekli anlamları olan belli öğeleri bulunmaktadır." (Markoviç, 1998, s. 55) Batı felsefesinde herhâlde ilk olarak Kant, bu genellemeyi doğrulayacak fikirleri açığa çıkarmıştır. Çünkü Kant felsefesinden geriye kalan en büyük miras, onun, tartışmasız olarak evrensel kabul edilebilecek bir merci olan 'akıl' üzerine anlattıklarıdır. Gerçi Descartes, Kant'tan önce kuşkucu özneyi vurgulayarak bireyi, bir anlamda akılı öne çıkarmamış değildir. Ancak yine de "Rönesans'tan beri gelişen bir anlayışın büyük ölçüde son hesabını çıkarmakla, Kant bir dönüm noktası olmuştur." (Gökberk, 1999, s. 347)

Bunun nedeni Kant'ın, insanın kendisini, dünyayı ve bunlara dair edindiği bilgileri düşünürken, bu edinimde en büyük araç olan akılı incelemiş, eleştirmiş olmasından ileri gelir. "1781 yılında yayımlanan "Salt Aklın Kritiği" ile Kant'ın kendisinin olan ve 'kritisizm' ya da 'kritik felsefe' denen felsefe görüşü başlamıştır... Eser kendisine "bilginin ne olduğunu ve sınırlarını gösterip kritiğini yapmayı ödev edinmekte, şu ya da bu bilginin doğru olmak iddiaları haklı mı?" bunu ayırt etmeyi göz önünde bulundurmaktadır." (Gökberk, 1999, s. 350-351) Yani Kant, Locke yahut Rousseau'nun tasarladıkları yeni toplum düzenlerine ilave olarak, baştan yapılanması gerektiğine inandığı yeni ve rasyonel insan aklını da eklemiştir.

İnsan aklı kılavuzluğuyla evrensel bir ödev etiği geliştirmiştir. Böylelikle o, Batı felsefesinin modernleşme süreciyle paralel giden güzergâhında en yüksek enerjiyi sağlayan ‘bilginin-aklın-aklını kullanan bireyin’ kapılarını büyük ve önemli bir açıyla aralamıştır.

Kant’ın ardından, Batılı felsefenin özellikle de bireyi-akılcı bireyi merkeze koyarak modernleşme potansiyelini pekiştirmesinde önemli rol oynayan Nietzsche’nin dik başlılığına kulak verilebilir. Fakat Nietzsche’ye geçmeden, kronolojik olarak takip edilirse Kant ile Nietzsche’nin arasında Simon, Hegel, Comte, Marx, Engels gibi büyük isimlerin sıralandığı es geçilemeyecek bir düşün dizini yer almaktadır.

Örneğe Simon, klasik sosyolojiyi kuranların başında gelen Comte’un hocası ve ilk sosyalist düşüncelerin babası olarak kabul edilmektedir. Hegel çağdaş idealizmin temellerini atarken, diyalektik yasayı tarih-toplum-devlet ilişkilerinde kusursuza yakın olarak işlemiştir. Comte da büyük Fansız İhtilali’nin ardından yeni ve kısmen modern toplumun ilk ışıklarını yakmış, daha doğrusu ilk sancılarını pozitivist temelde çareler aramıştır. Aslında bu arayış, Batı toplumları için fevkalade bir önem taşır. Çünkü bilindiği gibi “aklın, gelişmesini tamamlamak üzere zorunlu olarak içinden geçtiği üç hal (tanrıbilimsel, metafizik, pozitif) yasası, Comte dinamiğinin temel yasasıdır.”(Aleensour vd., 1993, s. 425) Ve bu yasa ile Comte, Batı’nın artık pozitif-bilimsel-deneysel-akılcı aşamaya diğer bir ifade ile daha sonraları modernliğin temellerinden sayılacak önemli bir safhaya gelmiş bulunduğunu ilan etmektedir. Marx ve Engels ise Sanayi Devrimi’ni takip eden derin iktisadi dönüşümleri işçi sınıfının gözünden ele almış, bu yolda, hızla palazlanan modern-kapitalist toplumun açmazlarını, çelişkilerini ve eteğine doldurduğu taşları ayıklamaya çalışmışlardır. Özellikle de Marx’ın düşünüp yaptıkları, hem zihinde hem de toplumsal-siyasal pratikte gerçek bir hadise kabul edilebilir. Çünkü Marx, düşünce tarihinin kendinden sonraki aşamalarında işçi sınıfının kaderinde temel referanslardan biri olagelmiştir.

Buraya kadar ele alınan isimler ve onların düşün örgülerinin Batı felsefesi üzerindeki tesirleri, Batıda modernliği tırmandıran her bir evreye bir yönüyle ‘hizmet’ olarak kolaylıkla değerlendirilebilir. Ancak süreç, hiç şüphe yok ki henüz tamamlanmış değildir. Modernliğin Batı felsefesindeki kaynaklarını ele alırken, bu kadarını anlatmayla yetinmek işi yarım bırakmak demektir. Bu yüzden şimdi bir başka düşünce deryasına, Nietzsche’ye geçmek gerekir.

Doğrusu karmaşık ve de derinlik çitası yüksek olan Nietzsche’nin felsefesi de, temelde, insan ve insan iradesi-özgürlüğü üzerine örülüdür. Çünkü “Nietzsche, insan ve kültür üzerinden yaşamayı/oluşu sorun edinir... Nietzsche’nin amacı, insanı... kendisinin ne olduğu üzerinde düşündürmektir.” (Nazlı, 2005, s.78) Bu anlamda kestirmeden gidilirse, Nietzsche’ye göre hayatın kendi kendine ilerleyen, doğal ve herhangi bir amaç taşımayan olağan bir düzeni

vardır. Bu yüzden insan için esas olan, hayatı aslında sadece yaşamaktır. Ama Nietzsche'nin fikrinde insanlar bunu ısrarla bozmaya çalışır ve onu kurallara boğarlar. Bundan ötürü de mutsuz olurlar. Nietzsche bu yüzden, yaşamı kalıplara sokan tüm öğretilere ve onlardan mesulmüşçesine hareket eden felsefe kollarına karşı çıkar. Çünkü bunlar, insan kafasına inatla yabancı bir bakış açısı sokar. Kendi cümleleriyle Nietzsche bunu şöyle vurgular: “Ortalama bir insan üstünde uzun ve ciddi araştırma ve bu amaçla birçok maskeleyme, kendini yenme, içtenlik ve kötü ilişki... İşte bu her felsefecinin yaşam tarihinin zorunlu parçasını oluşturuyor; belki de en kabul edilmez, en pis kokulu, en hayal kırıklığına uğraticı parçası.”(2001, s. 13)

Diğer elden Nietzsche'nin “tanrı öldü” diyerek tanrıyı bitirmeye çalışmasının sebebi de buradan, yani insanı ve onun özgür iradesini-düşüncesini yeniden canlandırma amacından ileri gelmektedir. Bu bağlamda Nietzsche, “hayatın anlamı, ben ve insanlar için tanrı var olmadığı zaman nedir?” (Nebil, Süleyman, Tefik, 2002, s.16) sorusuna karşılık “vicdanın sana neyi emrediyor? sorusunu sorarak; “ne isen o olmalısın” cevabını vermektedir.” Nebil ve diğer. (2002, s.9). Belki de Sartre'a yakın bir perspektifi daha önceden imgelemiş olan Nietzsche'ye göre ancak bu şekilde yani başkalarının değerlerini geçebilmeyle insan kendini keşfedip gerçekleştirebilir. Bilgeleşebilir. Nietzsche'de bilge insan ise sürüden kopmuş, kendi değerlerini yaratmış olan üst insandır. Nietzsche'ye göre her üst insan veya “her seçkin insan, güdüsüz olarak, kalabalıktan, çokluktan, çoğunluktan kurtulduğu, onlardan ayırık biri olarak, kural “adamlarını” unutabildiği, sığınacağı kalesinin ve gizliğinin peşinde koşar.” (2001, s.12)

Nietzsche'nin nezdinde “insanlık, daima dünyaya deha sahipleri meydana getirmek göreviyle yükümlüdür. Ve bundan başka bir görevi yoktur.” Nebil ve diğer. (2002: 26) İşte Nietzsche'nin öğretisinin özeti; kişinin üst insan olabilmesi, kendi değerlerinin yardımıyla kişiliğini ilk elden kendisinin oluşturabilmesi serüvenidir. Esasına bakılırsa Nietzsche'nin üst insanı, Kant'ın ödev etiğini çağrıştırmaktadır. Bu noktada Kant'a ve Aydınlanmaya yeniden hızlı bir dönüş yapmak pek tabii olasıdır: “Kendine, kendine özgü anlama gücünle hizmet etme cesaretine sahip ol... Kant 1784'te Aydınlanma düşüncesini işte böyle açıklamaktadır...” (Aleensour vd., 1993, s.412)

Nietzsche'nin, kendinden önceki felsefi aktarımları sarsacak denli iddialı tarzıyla akıl sahibi insan üzerine söyledikleri, kuşkusuz yabana atılmayacak kadar önem taşır. Ama Batı için tek gerçeklik, artık yalnızca düşünceler dünyası ile sınırlı kalmamıştır. Çünkü Nietzsche'ye varıncaya kadar bireyci-akılcı düşünce tarzının sistemli bir biçimde derinleştiği ve bu derinliğe gittikçe de kemikleşen bir inançla bağlanıldığı Batı felsefesinde işler, modernliğe doğru alınan yolda artık düşünsel kalıplardan-bireylerden sokaklara-topluma taşmış bulunmaktadır. İşte bu yeni-modern toplumun modern sosyolojik okumalarını ise Durkheim ve Weber yapmaktadır. Bu yüzden o iki ismin tezlerine kulak vermek, hem 19.

yüzyıl Batı toplumlarının o dönemki durum tespitlerine malik olma işinde hem de bugünlere uzanan modern gelişmelerin daha 19. yüzyıldan itibaren kestirilme girişimleri üzerinde son derece işe yarar olacaktır.

Bundan hareketle yeniden o yıllara dönülürse söylenebilir ki Durkheim'ın yaşadığı yüzyıla varıldığında, aslında en az o yüzyılda yaşayan toplumlar kadar değişikliğe uğramış bir başka şey de felsefenin durumuydu. Çünkü ancak o dönemin Batı'sında "felsefe, politika ve ideolojilerin vesayetinden kurtuldu; düşünce alanında otorite, birliktelik ve bağlılık ilkelerinin en ileri ülkelerde bile asıl ve salt anlamını elde edemediğinin kavranıldığı bir anda, doğruluğun bağımsız ve yaratıcı araştırması oldu. Gücün yetkesinin yerini bilgi ve yeteneğin yetkesi aldı. Kuruluşlara içten bağlılık olgulara içten bağlılığa, insanlığın istemlerine, sürekli devrimci ve insancıl ideallere bağımlı kılındı." (Markoviç, 1998, s.10).

İşte Batıda felsefenin bu konumuyla beraber Weber'le birlikte modern sosyolojinin kurucusu olarak kabul edilen Durkheim, esasında Batı düşünce tarihinde bir ilke de imza atmış gibiydi. Çünkü o, özünde her zaman var olan toplumsal fikirleri felsefenin dev şemsiyesi altından çıkarmış, toplumsala dair mevcut düşünceleri modernliğin bir ürünü olan sosyoloji ile özgünleştirmişti. Başka bir anlatımla "Durkheim, kendine özgü konusu, metodolojisi ve açıklayıcı modelleriyle bir sosyoloji biliminin yaratılmasını kendine görev olarak görüyor ve bu bakımdan Comte ile Saint-Simon'un çalışmalarını devam ettiriyordu." (Marshall, 2003, s.166).

Durkheim'ı bu göreve iten güç ise elbette o dönemki Fransa toplumunun hali hazırdaki vaziyetidir. Çalışmalarından kesin olarak anlaşılan o ki Durkheim, kendini toplum düzeninin ilkelerini yakalamaya adanmış biri olarak hızla değişen sosyal yaşamın bilincindedir. Ve o, bu bilinci, toplumdaki bireylere yansıyan en büyük organ olarak kabul etmektedir. Çünkü Durkheim'a göre "toplumsal çevre karmaşıklaştıkça, düşünme yetenekleri gelişir. Bu yetenekler, toplumların ve bireylerin daha karmaşık çevrelere uyum sağlamaları açısından hayati bir öneme sahiptir." (Durkheim, 2004, s. 202) Durkheim'ın yaptığı bu vurgu, kuşkusuz, toplumların mekanik dayanışma tarzından organik dayanışmaya doğru yöneldiği akış ile doğrudan ilintilidir. Böylelikle Durkheim, hem modern insanın hem de modern toplumun profilini iyiden iyiye belirginleştirmektedir. Fakat Durkheim'ın çizdiği bu resmin daha anlamlı ve gerçekçi olabilmesi için, Weber'in önemli rasyonel rötüşları gereklidir.

Weber, neredeyse tüm çalışmalarında akıl, anlam ve anlamlı eylem kavramlarına atıfta bulunmaktadır. Çünkü söz konusu anlamlı ve akılcı toplumsal eylemler, Weber için sosyal bilimlerin ve de sosyolojinin biricik meşguliyeti olmalıdır. Weber bu kaniya, kendine amaç ve prensip olarak seçtiği 'bireylerin toplumsal ilişkilerinin yorumlanması' sorunsalından ötürü varmaktadır. Weber'e göre bunu en iyi açıklayacak olan anlamlı toplumsal eylemlerdir.

Bu temelden yol alan Weber, modern bireylerin ve toplumların türlü eylemlerini açıklamada dört ideal düşünme tipi geliştirir. Bu ideal tiplerden ilk ikisi toplumsal eylemleri gelenek ve duygu çıkışlı yorumlarken diğer ikisi toplumsal eylemleri ‘akıl’ merkezinden ele alır. İşte “Weber’e göre çağdaş toplumların özelliği ‘bir amaca yönelik akılcı eylemlerin’ ağır basmasıdır; araç-amaç ilişkilerinin en verimli hale getirilmesini amaçlayan bu eylemin en tipik örneklerinden biri, kapitalist girişimcinin etkinliğidir... Dolayısıyla, Weber’in tanımladığı çağdaş dünya, günden güne daha bürokratik ve akılcı bir örgütlenmeye doğru ilerler.” (Aleensour vd., 1993, s. 438) Böylece Batı felsefesinde Aydınlanma ile bariz olarak yükselen insan ve insan aklının kullanılması düşüncesi, Weber’in modern birey ve modern toplumların karakteristikleri için öngördükleriyle artık iyice ayyuka çıkmış bulunmaktadır.

Lakin modernleşme sürecinin başından itibaren bu gidişatın en önemli yapı harçları arasında görülen akılcılaşıma, Weber’de, aynı zamanda bir bakımla geri tepmiş bir reaksiyona yol açmamış da değildir. Çünkü yüzyıllardır tamlştırılmak ve böylece modernleşmenin ivmesini daha da yükseltmek için tereddütsüz takip edilen bir süreç olarak akılcılaşıma, Weber’e göre “dünyanın büyüünün her gün biraz daha fazla bozulması, gizem, duygu, gelenek ve duygusallığın yok olması ve bütün bunların yerini akılcı hesabın alması” (Marshall, 2003, s.11) manalarına da gelir. Ve “bu noktadan sonra ‘çağdaş toplumun keyfi kaçır’, mekanik bir akılcılığın tutsağı olur ve Max Horkheimer’in deyiimiyle ‘yönetilen bir dünya’ olmaya başlar.” (Aleensour vd., 1993, s.438).

Bu aşamada mevzu, Frankfurt Okulu’nun söylemlerine çok daha yakın düşmektedir. Öyle ki okul, modernliği, modern toplumu ve modern bireyi ‘akıl merkezinden’ en iyi değerlendirenler ve de eleştirenler arasında başı çekmektedir. Ne var ki Frankfurt Okulu’ndan hemen önce, buraya kadar anlatılanlar, artık içinde bulunan modernleşmenin tam da ortasında bir kez daha ele alınmalıdır. Yeni baştan kısaca taranmalıdır. Zaten Frankfurt Okulu’nun iddiaları modernliğin yeniden yorumlanması ile alâkalıdır.

Ve Modernite: Batıyı Aşan Dünyaca Tanınan Bir Realite

En başta da dile getirildiği üzere, “felsefe tüm insansal yaşamın açıklanması denemesidir.” (Markoviç, 1998, s.8) Hayatın felsefe tabanındaki bu açıklanma tecrübesinde herhangi bir öge, diğerlerine göre tercihen daha fazla yeğ tutulabilir. Bu anlamda akıl, Batı felsefesi içerisinde, Aydınlanmadan beridir kayırmacı bir tutumla gün geçtikçe daha çok baş tacı edilmiştir. Akla atfedilen bu yegânelik, Batının modernleşme sürecinde son derece fonksiyonel bir geçerliliğe sahip olmuş, aklın başatlığı Batıyı bugünün modernlik derecesinde neredeyse dünya hükümrânlığına kadar yükseltmiştir. Başkaca söylenirse, ‘aklını kullanarak’ modernleşen Batı, bu yolla laikliği yüceltmış, pozitif bilimlerde ve tıpta çığır açmış, sanatta ve

felsefede liderliğe oynamış ya da iletişim teknolojilerinde öncü olmuştur. Ama her şey bu kadar pürüzsüz, bu ölçüde düzenli mi gitmiştir/gitmektedir?

Bu noktada tartışma götürmeyecek ölçüde, evet belki “modern endüstri uygarlığı, insanların potansiyel yeteneklerine yaraşan zengin, özgür bir yaşama kavuşma olasılıklarını artırdı. Teknik gelişme sonucu dev maddi ve toplumsal güçler yaratıldı. Fakat insanın onlara egemen olması yerine, onlar insana egemendirler.” (Markoviç, 1998, s.77) O halde bu ve benzeri tarzdaki olumsuz kabul edilen sonuçlar, modernliğe şimdilerde tek tip ve gözü kapalı olarak duyulan inançları zedeler. Modernliğin öteki yüzlerini (çelişkili, herkes ve her değerle senkronize olmayan) neticelerini gözler önüne serer. Yani yok sayılamaz bir çoğunluğun iddia ettiği gibi belki de “bir proje olarak modernlik; epistemolojik ve etik kurgusu ve pratik göstergeleri itibariyle tek yönlü ve yalnız olumlu nitelermelere haiz, evrensel ölçekte kabul görmüş bir paradigma değildir.” (Çağan, 2003, s.20-21).

Hâttâ bundan fazlasına bile itikat edenler derhal bulunabilir. Örneğin “modern, daha başından beri sorunlar içeren bir addır. Rönesans, Barok, Romantik vb. gibi daha önceki dönem adlarından farklı bir şekilde de olsa, doyuruculuktan uzak bir addır bu. Kendini zamanla tanımlama gibi eskimişlik, orijinalliğin yenilenebilir olması konusunda bir ısrar, sürekli yenilenen ama çok çabuk usanan bir tür virtüözlük belirtir. Modern, istikrar garantisi verebilecek bir terim değil; olsa olsa bir moda kategorisidir.” (Appignanesi, Garratt, Sardar, Curry P, s.110). İşte bu bin bir türden kategorileştirmelerin ortaya koyduğu şeye istinaden modernliğin, Batı felsefesinde, tıpkı doğmaya başladığı vakitlerdekine benzer olarak her geçen gün daha da çok kurcalanan bir mesele haline geldiği söylenebilir. Bu polemğin başlıca sebebi ise esasında yine akılla ilişkilendirilmektedir.

Bu bağlamda modernliğe ait akılla ilgili temel problem, akılı en çok ve en verimli kullanma gayesinin yani akılcılaşıma sürecinin, aklın, kendi kendini istismar etmişliği, bizzat kendisi ile çelişmişliğinden ileri gelmektedir. Yani iş, artık aklın sahibine, insana gelip dayanmıştır. Öyle ki “akıl, önce doğayı sonra da insanı kullanır.” (Çeçen, 1995, s.22). Bu kullanım ilişkisine yönelik yoğun tenkitler, belirtildiği gibi Frankfurt Okulu’na yorumlanır.

“Araçsal akıl ya da aklın bir araç haline dönüşmesi, Eleştirel Teori’de** itinayla incelenmiş bir konudur. Araçsal akılda özet olarak Aydınlanmanın, akılı ve akla dayalı bilimi–pozitivizmi kutsayan ideolojisinin tersine işlediği, Aydınlanmanın yeniden keşfettiği ve çok güvendiği aklın, fazla sürmeden çıkarıcı ve mekanik bir yapıya dönüştüğü ima edilir. Araçsal

** Eleştirel Teori ya da Frankfurt Okulu, sol entelektüel felsefeciler, edebiyatçılar, sosyologlar, sanatçı ve siyaset bilimcileri gibi geniş bir yelpazeye yayılmış Marxist ve hâttâ Hegel çıkışlı bir düşünce/çalışma yapılanmasıdır. 1923’de kurulan okulun adı her ne kadar Frankfurt şehriyle anılsa da önde gelen temsilcileri Habermas, Adorno, Horkheimer ve Marcuse gibi isimler, sosyopolitik şartlardan ötürü zamanla Avrupa’nın çeşitli yerlerine dağılmıştır. Frankfurt Okulu, hemen hemen tüm söylemlerini ciddi anlamda eleştirel ve de teorik zeminde öne sürdüğünden Eleştirel Teori olarak da bilinir. Okulun kritik ettiği başlıca alanlar rasyonalizm, pozitivizm, ideoloji, kültür ve kültür endüstrisi, Marxist kuramın eleştirisi gibi kulvarlar üzerindedir. Frankfurt Okulu, incelediği konular üzerinden aslında Marxist düşünce sisteminin yeniden ele alınışı, canlandırılışı ve geliştirilişi olarak da kabul edilmektedir.

akıl, bir taraftan içinde bulunduğu genel şartlar ve düzenle kapitalist sistemin patlamasına olanak tanıdığı gibi, aynı zamanda kapitalizmin, adına modern denen insanı-toplumu çepeçevre sarıp yuttuğunu da dışa vuran bir ifadedir. Bu araçsal aklın açılımı ve kapitalist zihniyetle yakından bağlantıları ise Frankfurt Okulu'ndan Horkheimer'ın yardımıyla şöyle izah edilebilir” (Bingöl, 2010, s.78):

Horkheimer'a göre “akıl, kendisinden nesnel olarak beklenen geleneksel tepkilerin ve işlev tarzlarının düğüm noktası halinde küçülmeye başlamış ve hâttâ akıl, inatla amaca yöneltilmiş biçimde... ‘diğer aletlerin yapımına yarayan bir alet’ konumuna indirgenmiştir. Bu noktada akıl, artık sadece araçsaldır... Özerkliği kalmayan akıl, bir araç durumuna getirilmiş, aklın biçimselleştirilmesi ise ‘makineli üretim tarzının entelektüel ifadesi’ olmuştur... Aklın araçsal içerik ve biçime büründürülmesi ya da ‘araçsal akılcılaşma’ aynı zamanda Aydınlanmanın bizatihi kendi öteki çocuğunu yemesine de kaynaklık etmiştir: Bireyin özerkliği, özgünlüğü, birey olarak ‘kendisi’ silinip gitmiş, buharlaşıp uçmuştur.” (Kızılcılık, 2000, s.87,92). Farklı bir dille “akıl, insan denetiminden hızla uzaklaşarak elde edip çoğaltmaya, artırmaya çalıştığı maddenin, makinenin, paranın yani (esasinda en büyük amaç olan) ‘aracın’ denetimine girmiş, araçsallaşmıştır.” (Bingöl, 2010, s.79). Böylelikle de “toplumun artan rasyonalizasyonu, bu rasyonalizasyon ile insan akli arasındaki çelişki, akıl ile özgürlük arasında olacağı sanılan uyumun gerçekleşmeyişi; sonunda rasyonelliği olan fakat kişisel akıl ve düşünce yeteneği olmayan, gitgide daha çok kendi kendini rasyonalize eden, fakat aynı anda gitgide daha çok huzursuzlaşan bir insan yaratmıştır.” (Mills, 2000, s. 277278)

Mills ve Frankfurt Okulu'nun anlattıklarından, modern toplumda bireyi birey yapan aklın, aynı zamanda (duyguyu, etiği vs. ezmesi gerekçesiyle) bireyi bir tür kimliksizliğe sürüklediği neticesi çıkmaktadır. Böylece insanı en yüce konuma taşıyan rasyonel akıl, onu bu konumdan aşağılara çekiştirme işinde, içine düşülen çarpık tuzağın en can alıcı parçası olmaktadır. Düşünüldüğü zaman, Batıda ya da değil, modern insanın söz konusu bu pozisyonu, ‘yabancılaşma’ ile doğrudan bağlantılıdır. Çünkü “bilim ve teknolojinin bütün başarılarına rağmen, bugün insanın durumu asla hoşnut edici değildir. Bu durumun olumsuz görünüşlerinin çoğu da, yabancılaşma kavramında toplanabilir. İnsan için yabancılaşmış olmak; kendi fiziksel ve tinsel etkinliğinin ürünü üzerinde denetimini yitirmesi, özgürce seçilen yaratıcı emek olanaklarının yok olması, yaşamın bütün zenginliklerinin yapay nesnelere sahip olma gereksinimine indirgenmesi, diğer insanlarla yabancılaşma ve bunun sonucu olarak karşılıklı güven ve dayanışma ilişkileri yerine, nefret, kıskançlık ve sömürü ilişkileri demektir.” (Markoviç, 1998, s.56-57).

Böylelikle modernlikle birlikte neredeyse eş zamanlı olarak zirveye koşan gerek yabancılaşma gerek sömürü gerekse akılcılaşma süreçleri, bundan böyle Batılı kapitalist

felsefenin sanki eş anlamlısı gibidir. O bakımdan, Batının modernlikle daha da perçinleyerek ortaya çıkardığı en büyük felsefi kaynağın, artık ‘kapitalist akıl’ olduğu söylenebilir. Zaten aklın araçsallaşması ile her şeyin bitmek bilmez bir hesap kitaba, menfaate yaslandığı, insani ve ruhani değerlerin yadsındığı bir sistem olan kapitalizmin doğması arasında çok uzun zaman aralıkları bulunmamaktadır. Yani Batının düşünce gelişiminde mesele, artık kapitalizm meselesine gelmiş olmaktadır.

Şu var ki hem modernlik ve onun sonuçlarıyla birlikte yükselen sesler, modernliğe dair güncel hesaplaşmalar hem de Batı kapitalizminin eleştirileri, aktüelde, modernlikten ziyade daha çok post modernliğin kapısını çalan söylemlerdir. Kapitalizm ve özellikle de post modernizm tartışmaları ise, bu çalışmanın sınırları dışına taşan ayrı ayrı münakaşa konularıdır. Ayrıca Batı modernliğini sadece son haline aldanıp ağırlıklı olarak kapitalizmle ya da salt post modernizmle değerlendirmek, Batıya haksızlık etmek anlamına da gelebilir. Çünkü dünyanın kayda değer bir kısmının Batı modernliğiyle şekillendiği, henüz şekillenmekte olanların da buna yönelmek gibi bir eğilimi güttüğü düşünülürse, bu tutum, kibar bir riyakârlık manasını karşılayabilir. O nedenle çalışmanın başından bu yana aktarılanlar, şimdi derlenip toparlanmalı ve bir sonuçta karar kılabilecek ayara vardırılmalıdır.

Değerlendirme

Batıda, bugünün modernliği dâhilinde iyi-kötü ne yaşıyorsa bunun sorumlusu, neferi öncelikle gayet tabii Batının kendisidir. Bununla beraber (artık sadece ‘coğrafi konumla’ ayırt edilmesi mümkünmüş gibi duran) Batı dışı toplumların-medeniyetlerin kaderlerinin gizli yahut aleni tayin edicisi de yine Batıdır denilebilir. Bunun gerisinde bulunan şey ise; içinde yer aldığımız yüzyıla çeşitli savaşlarla, karanlık-aydınlık çağlarla ve devrimlerle gelen, ismini de cismini de kendi belirlediği bu modern dünyanın etiketini adıyla bir mühürleyen felsefedir, yine Batının felsefesi...

Önceleri doğayı, sonraları Tanrı ve el sürülmez türlü dogmaları feyiz alan Batı felsefesi, Ortaçağın ardından bu eğiliminden son derece kati bir kararla vazgeçmiştir. Bu keskin dönüşün peşi sıra Batı felsefesinde beliren yeni ufuk, yadsınan dinin ve terk edilen gelenekselliğin etkilerinden uzaklaşmış olan insanda belirmiştir. İsmi Aydınlanma sıfatıyla simlenen bu dönemde, insanın ve insan duygusunun, düşüncesinin, yeteneğinin, insan zihninin her şey demek olduğu, Batıda ve Batı felsefesinde artık çoğunlukla kabul gören bir temeldir. Bu açıdan Batı, insan aklını gerçek anlamda kullanmayı, yüceltmeyi ve geliştirmeyi ‘ilk akıl eden’ taraf olmayı becermiştir. Bu raddeden itibaren de hem Batı felsefesi hem Batı medeniyeti hızla ve sınırsızmış gibi görünen bir yükselişe geçmiştir.

İçinden geçilen bu süre zarfında, bünyesi dâhilindeki çeşitli felsefi ekollerden ve düşünürlerden ciddi esinler, tespitler ve öngörüler edinen Batı, bu düşünce gücünü eski-yeni çeşitli bilimlerle, demokrasi ile laiklik ile sanayi ve teknoloji ile somutlamayı da ‘bir profesyonellik’ olarak benimsemiştir. Batı, ismine modern, teknolojik ve hemen ardından kapitalist ve post modern denilen çağa işte bu felsefi-düşünsel kaynaklarla ulaşmıştır. Ama bu pozisyon, günümüz modernliğinin sorunlu yanlarını görmezden gelmeye yardım edecek göz kamaştırıcı niteliğini kimilerince artık yitirmeye başlamıştır. Bu açıdan “bizler, tarihin gerçek anlamda ilk teknolojik toplumunda yaşadığımız kanısını taşıyoruz. Çevremize baktığımızda görebildiğimiz tek şey de bilim ve teknik alanındaki sürekli ilerleyiştir. Oysa Batı uygarlığı, üçüncü bin yıllık dönemi de büyük ölçüde kapsayacak bir duraklama dönemine girmiştir” (Gimpel, 2004, s.231) diyenler yok değildir.

Fakat bazılarına göre ise bir vazgeçilmez istikamet, değişmesi imkânsız bir ideoloji ve/ya da yaşamla ilgili gerçek veriler silsilesi olan Batılı modernliğini, ana düşünceleri ve toplumsal sonuçları ile eleştirmek gereksizdir. Bu yaklaşım bir kenara itilmelidir. Çünkü esasında problem belki de ne genel olarak Batı modernliğinde ne de özelde Amerikan modernliğinde/kapitalizmindedir. Yani “sorun Amerikan kapitalizmi, emperyalizmi... değildir. Sorun daha ziyade ABD tarafından temsil edildiği haliyle modernliktir.” (Wagner, 2003, s.346). Yani tartışmalar daha çok kültürel, yanlıdır.

Özellikle de Batı ve Amerika eksenini koruyarak yürütülen modernlik odaklı çekişmeler, bu şekilde neredeyse sonsuza kadar uzayıp gidebilir. Fakat bu çalışma için şurası kesindir: Batıda ve Batı felsefesinde hiçbir düşünce, hiçbir teori ve bunlardan güçlenerek gelişmiş hiçbir sosyal ya da doğa bilimi boşa kürek çekmemiştir. Karşılığı olmayan sonuçlar icat etmemiştir. Böylece Batı felsefesi, yarattığı çıgın altında kalmamış; tersine, en sonunda tüm dünyayı rızaen veya mecburen de olsa etkisi altına alan akıl temelli kapitalizmi ve modernliği üretmiştir. Üretimin bugünkü halinde çeşitli olumlu ve olumsuz yanlar bulunabilmektedir. Örneğin tam da modernlik-postmodernlik tartışmaları bu pozitif ve negatif karşılaştırmalara denk gelmektedir. Buna göre modernlikteki ortak akıldan insan özgürlüğünü ve bireyselliğini kısıtladığı için dönüş yapılmış ve bireysel akıl ön plana çıkarılmıştır. Böylece başta bilim olmak üzere pek çok sağlam kapının kilitleri güvenle açılmıştır. Ancak postmodern dönemdeki bireysel akıl da temel modern desturu, ahlakı ve toplumsal değerleri radikal olarak sarsmıştır ve sarsmaya devam etmektedir. Bu iki cephede yaşananlar, kimilerince at başı gitmekte; bazılarına göre ise kefenin dengesi leyhte veya aleyhte çoktan bozulmuş bir vaziyettedir. Görüşlerin herhangi birinde ‘kesin kes’ karar vermek güç görünmektedir. Ve fakat tamamen başka bir açıdan düşünüldüğünde, bu akılcı/akıllı üretimin bir ilham eşiği, bir sonu ya da sonsuzluğu var mıdır? Bu sorunun cevabı, Batı modernliği için

(bu metinde savlandığı gibi) akıl kaynağına yaslandığı sürece ‘hayır’dır. Çünkü temel alınan insan aklının sınırları henüz (ve hâlen) limitsize yakın olarak hayal edilmektedir.

Kaynakça

- Aleensour, C. vd. (1993). Théma Lorraine-Düşünce Tarihi. Milliyet.
- Appignanesi, R., Garratt, C., Sardar, Z, Curry P.. . . . Herkes İçin Postmodernizm, ...
- Bingöl, O. (2010). *Değişim ve Modernleşme Sürecinde Popüler Kadın İmaji: Ajda Pekkan Örneği*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas.
- Çağan, K. (2003). Popüler Kültür ve Sanat. Ankara: Altinküre Yayınları.
- Çeçen, A. (1995) İnsan Hakları. 2. Baskı. Ankara: Gündoğan Yayınları.
- Durkheim, E. (2004). Sosyolojik Yöntemin Kuralları. (Çev.) Cenk Saraçoğlu. İstanbul: Bordo Siyah Klasik Yayınlar.
- Gimpel, J. (2004). Ortaçağ’da Endüstri Devrimi. 5. Baskı, (Çev.) Nazım Özüaydın, Ankara: Tübitak Popüler Bilim Kitapları.
- Gökberk, M. (1999). Felsefe Tarihi, 10. Baskı. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Kızılcıkelik, S. (2000). Frankfurt Okulu (Eleştirel Teori). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Markoviç, M. (1998). Hümanizm ve Ahlak Felsefesi. 2. Baskı, (Çev.) Ali Ünlü. İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları.
- Marshall, G. (2003). Sosyoloji Sözlüğü, (Çev.) Derya Kömürçü-Osman Akınhay. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları
- Mills, C. W. (2000). Toplumbilimsel Düşün. (Çev.) Ünsal Öskay, İstanbul: Der Yayıncılık.
- Nazlı, A. (Güz 2005). Görünmeyen Bedenden Görünen Bedene: Beden Sosyolojisi. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 71-87.
- Nebil, A., Süleyman, M., Tevfik B. (2002). Nietzsche Hayatı ve Felsefesi. İstanbul: Birey Yayıncılık.
- Nietzsche, Friedrich. (2001). İyinin ve Kötünün Ötesinde (Bir Gelecek Felsefesini Açış), (Çev.) Ahmet İnam. İstanbul: Yorun Yayınevi.
- Wagner, P. (2003). Modernliğin Sosyolojisi. (Çev.) Mehmet Küçük. Ankara: Doruk Yayıncılık.

Çağdaş Azerbaycan Edebiyatı'nın Başlangıcında (XIX. Yüzyıl) Bir “Öncü” (Avangard) Olarak Mirza Fethali Ahundzâde

Ertuğrul KARAKUŞ*

Özet

Çağdaş Azerbaycan Edebiyatı'nın Rusya üzerinden Batılı bir etkiyle yeniden yapılanmaya başladığı XIX. yüzyılda, eserleriyle bir “öncülük” görevi üstlenen araştırmacı, eğitimci, tiyatro yazarı ve Azerbaycan Türk aydını Mirza Fethali Ahundzâde, gerek edebiyat gerekse alfabe ve toplumsal aydınlanma alanındaki yaptığı çalışmalarla öne çıkan şahsiyetlerdendir.

Vasili Kandinsky, öncü (avangard) sanatçının durumunu ifade ederken “seçkincilik, tarihselcilik ve öznel-ifadecilik” özelliklerinin üzerinde durur. Azerbaycan Türk aydını Mirza Fethali Ahundzâde'yi, faaliyetleri ve tiyatro eserlerinden hareketle değerlendirmiş, şunları söyleyebiliriz:

Ahundzâde'nin özellikle de gerçekçi bir toplumsal gözlemin sonucunda yazdığı tiyatro eserlerinde, onun yaşadığı toplumu iyi gözlemlediği ve sürmekte olan yanlışları tespit ettiği görülmektedir. Eserlerinde, toplumun genel yanlışları üzerine gitmiş ve bu yanlışları cesaretle eleştirmiştir.

Mirza Fethali Ahundzâde, yeniliğe açık bir sanatkâr olduğunu, hem edebiyat alanında hem de alfabe ve dil alanında yaptığı çalışmalarda, çok açık bir şekilde göstermiştir. O, *V. Kandinsky*'nin de öncü (avangard) sanatçının durumunu ifade ederken belirttiği gibi, döneminde anlaşılmasa da tespit ettiği olumsuzlukların üzerine gidip, getirmeye çalıştığı yenilikleri ısrarla savunmuştur. Ayrıca içerisinde bulunduğu toplumun genel yönelimleri onu bağlamamış “öznel-ifadeciliğe” önem vermiştir.

Ahundzâde'nin belki de en önemli özelliği “sanatın toplumla olan bağı”nın o dönemde yeniden kurulmasına yaptığı büyük katkılardır.

Yaptığımız bütün değerlendirmeler sonucunda şunu rahatlıkla ifade edebiliriz ki; özellikle de sanatını toplumun değişim ve dönüşümünün hizmetine vermesi, Mirza Fethali Ahundzâde'yi çağının “öncü” (avangard) bir şahsiyeti yapmıştır.

Anahtar Sözcükler: öncü (avangard), Mirza Fethali Ahundzâde, Çağdaş Azerbaycan Edebiyatı

Mirza Fethali Ahundzade: an “Avant Garde” at the Beginning of the Modern Azerbaijan Literature (19th Century)

Abstract

At the 19th century, when the Modern Azerbaijan literature began to restructured with a Western influence throughout Russia, researcher, educator, theatre writer and Azerbaijan Turkish intellectual Mirza Fethali Ahundzade who had the “Avant-garde” role with his works is one of the prominent figures with his studies at both literature and alphabet as well as social enlightenment areas.

Vasili Kandinsky, when stating the Avant-garde artist's position, he put emphasis on his “elitism, historicism and self-expressionism” features. When we review Azerbaijan Turkish intellectual Mirza Fethali Ahundzade with his activities and theatre works, we could say:

At Ahundzade's theatre pieces, especially the ones written with a realist social observation, it is seen that he well observed the society he lived in and determined the continuing faults. In his works, he addressed the general faults of the society and bravely

Mirza Fethali Ahundzade clearly showed that he was a modernist artist both with his works on literature and alphabet as well as language. He, as V. Kandinsky mentions the position of the Avant-garde artist, even not understood at his time, was addressing the negatives he determined and consistently defended the reforms he was trying to introduce. Additionally, he did not care about the general tendency of the society yet highly regarded “self-expressionism”.

Ahundzade's probably the most important feature is his massive contributions to efforts for re-building art's connection with the society at his time.

After all these evaluations we could easily express that his services on particularly the servicing art to the transformation and alteration of the society makes Mirza Fethali Ahundzade an Avant-garde personality of his time.

Key Words: Avant-garde, Mirza Fethali Ahundzade, Modern Azerbaijan Literature

* Okt. Dr. Kırklareli Üniversitesi Türk Dili Bölümü/TÖMER. ekarakus7984@hotmail.com

Giriş

Türk kültür ve medeniyetinin en zengin ve köklü hazinelerini içerisinde barındıran edebî ortamlardan birisi de Azerbaycan Edebiyatı'dır.

Bulunduğu coğrafi konumu, tarihî dönemler içerisinde, olumlu ya da olumsuz, ilişkilerde bulunduğu medeniyetlerin çeşitliliği, toplumsal olarak atlattığı badireler, tarihinin her döneminde Azerbaycan'da bir edebî hareketliliğe yol açmıştır. Bu edebî hareketler, içerisinde, toplumun ihtiyarı ya da gayriihtiyarı olarak verdiği tepkilerin bir nevi külliyatını barındırır.

XIII. yüzyıldan başlayarak XIX. yüzyıl ortalarına kadar daha çok İslami medeniyetin etkisi altında gelişen edebî devir, Azerbaycan Edebiyatı'nın ilk dönemi olarak bilinir. XIX. yüzyıla başlayan yıllar ise, aşama aşama Çağdaş Azerbaycan Edebiyatı'nın oluşup gelişmeye başladığı yıllardır (Erol, 2002, s.560).

Söz konusu yüzyılda, Azerbaycan Rus işgali altındadır ve “milli kimlik” yok olma tehlikesiyle karşı karşıyadır. Bu yüzyılda, içlerinde Mirza Fethali Ahundzâde'nin de bulunduğu birçok Azerbaycan aydını tarafından, hem cehalet içerisindeki halkı çağdaş gelişmeler ışığında bilinçlendirmek hem de milli bilinci canlı tutmak amacıyla değişik öncü çalışmalar yapılmıştır.

Çağdaş Azerbaycan Edebiyatı'nın oluşumunu iyi tahlil edebilmek için, XIX. yüzyılda yaşanan gelişmeler, bu yüzyıla damgasını vuran edebî şahsiyetler ve onların eserleri iyi tahlil edilmelidir.

Bu çalışmada öncelikle Çağdaş Azerbaycan Edebiyatı'nın oluşum döneminin başlangıcı olan XIX. yüzyıl, belli başlı özellikleriyle genel olarak ele alınacak; daha sonra, eserleriyle bir “öncülük” görevi üstlenen araştırmacı, eğitimci, tiyatro yazarı ve Azerbaycan Türk aydını Mirza Fethali Ahundzâde, çağdaş edebiyat kuramlarından olan öncü (avangard) edebiyat kuramı çerçevesinde, faaliyetleri ve tiyatro eserlerinden hareketle değerlendirilecektir.

XIX. Yüzyılda Azerbaycan Edebiyatı ve Aydınlanma Hareketleri

Her edebî değişim ve gelişimde, içerisinde bulunulan tarihî, kültürel, siyasî ve ekonomik şartların büyük bir etkisi vardır. Oluşum ve gelişimini XIX. yüzyıla erteleyen Çağdaş Azerbaycan Edebiyatı için de durum böyledir.

XIX. yüzyıl Azerbaycan'ına baktığımızda, sonuçlarıyla Azerbaycan siyaset ve kültürünü, doğal olarak da edebiyatını köklü bir şekilde etkileyen iki önemli anlaşma karşımıza çıkmaktadır. Bunlar; 1813 yılında imzalanan “Gülistan Anlaşması” ve 1828 yılında imzalanan “Türkmençay Anlaşması"dır. Bu anlaşmalar sonucunda elden çıkan Azerbaycan'ın kuzeyi, uzun zamandır bölgeyi hâkimiyeti altına almak için yoğun çaba gösteren Rusya tarafından zamanla işgal edilmiştir. Ayrıca bu bölgede zaten çekişme içerisinde olan hanlıklar, iktisadi açıdan Rusya'ya bağlı bir hâle gelmişlerdir. Rusların işgalinin bütün Türk toplulukları açısından

doğurduğu millî kimliğin tehlikeye girmesi, kültürel bunalım ve sömürü gibi olumsuz sonuçları bir yana; mezkûr işgalle birlikte Azerbaycan'da mütemadiyen bir edebî hareketlilik baş göstermiştir (Erol, 2002, s.560).

Bu dönemde Rusların kendi çıkarlarına hizmet edecek okulları açmalarına karşılık, Azerbaycanlı aydınlar da okullaşma çalışmalarına başlamışlardır. Usul-ı Cedid ilkeleri doğrultusunda yeni yöntemler uygulayan bu okulların modern Azerbaycan edebiyatına etkilerini de göz önünde bulundurmak gerekir. Çünkü bu okullar, Namazov'un da belirttiği gibi, Azerbaycan halkını cehaletten kurtaracak olan "Maarifçiler" in yetişmesini sağlamıştır (Erol, 2002, s.561).

XIX. yüzyılın ikinci yarısında peyderpey çoğalan ve çeşitli şehirlerde kurulan kültür-sanat ocakları ile neşredilen gazetelerin, Azerbaycan aydınının yüzünü Rusya üzerinden Batı'ya döndürmesine sebep olduğu söylenebilir. "Gülistan", "Divan-ı Hikmet", "Mecmua-i Şuara" ve "Meclis-i Üns" gibi kültür odaklarında toplanan sanatkârlar arasında şu isimleri sayılabilir: Şiir dalında Kasım Beg Zakir (1784-1857), Bakıhanlı Kutsi (1794-1846), Mirza Şefi' Vazeh (ölüm: 1852), Hurşit Banu Natevan (1837-1897), Seyyid Azim Şirvani (1835-1888) ; hikaye ve roman dalında İsmail Beg Kutkaşanlı (1806-1869), Sultan Mecid Ganizade (1866-1937); tiyatro dalında "Türk Moliere" i diye tanınan ve modern Azerbaycan yazı dilinin kurucusu sayılan Mirza Fethali Ahundzâde (1812-1878). Bu dönemde başlayan gazetecilik için de Hasan Beg Zerdabi (1837-1909)'nin çıkardığı "Ekinçi" gazetesi, Tiflis'te çıkan "Ziya", "Ziya-yı Kafkas", "Keşkül" ve "Şark-i Rus" önemli girişimler olarak sıralanabilir (Akar, Deniz ve Bilecik, 1994, s.20).

Bu dönemde görünümünü büyük ölçüde değiştirmeye başlayan Azerbaycan Edebiyatı, çeşitli kollar hâlinde devam etmektedir. Bu kolları üç grupta incelemek mümkündür:

1. Fuzuli ile başlayan ve bu dönemde de etkisini gösteren klasik anlayış çevresinde gelişen edebiyat kolu.
2. XVIII. yüzyılda Molla Penah Vagif tarafından temelleri atılmış olan, kaynağını halk dili ve geleneğinden alan ve "Mahalli Klasisizm" diye adlandırılan edebiyat kolu.
3. Edebiyatı toplumun hizmetine veren, onu kullanarak toplumun ideallerini yansıtan, gerçekçi bir anlayışla halkın kültürel seviyesini yükseltmeyi amaçlayan aydınlanmacı edebiyat kolu (Erol, 2002, s.561).

Çağdaş Azerbaycan Edebiyatı'nda önemli çalışmalara imza atan bu üçüncü grupta; Mirze Cafer Topçubaşı (1787-1869), Mirze Kazım Bey (1802-1870), Abbas Kuliğa Bakıhanlı Kudsi (1774-1846), Mirza Şefi Vazeh (1794-1852), Kasım Bey Zakir (1784-1857), İsmail Bey Kutkaşanlı (1806-1869), Mirza Fethali Ahundzâde (1812-1878) gibi önemli isimler sayılabilir.

XIX. Yüzyıl Azerbaycan Edebiyatında Bir Öncü (Avangard) Olarak Mirza Fethali Ahundzâde

Azerbaycan Edebiyatı'na getirdiği yeniliklerle damgasını vuran edebî şahsiyetlerden biri olan Mirza Fethali Ahundzâde'yi “avangard edebiyat kuramı” çerçevesinde değerlendirmeden önce, bu kuramın belli başlı özelliklerini ele almak faydalı olacaktır.

“Yenilik getiren, yeni moda yaratan” anlamlarına gelen “avangard” terimi, önceleri askeri bir terim olarak “ordunun öncü birliği, öncü kolu” anlamlarını yüklenmiş; daha sonra siyaset ve sanatta köklü değişimlerin öncülüğünü yapanlar için kullanılmaya başlanmıştır (Kolcu, 2008, s.145).

Buradan da anlaşılacağı gibi “avangard” terimi; ister askerlik, ister siyaset, isterse sanat alanında kullanılsın, “yenilik getirme” ve “öncü olma” kavramlarıyla özdeşleşmiştir.

Gabriel Desire Laverdant, “Sanatın Görevi ve Sanatçının Rolü” adlı eserinde şunları söyler:

“Sanat, toplumun ifadesi, kendisinin en yüksek mevkisinde, en ileri toplumsal eğilimleri açıkça belirtir. Sanat, haberci ve ifşacıdır. O nedenle hem sanatın *kışkırtıcı* ve *başlatıcı* olarak özel misyonunu münasip bir şekilde yerine getirmesini hem de sanatçının gerçekten avangardlığa sahip olduğunu bilmek için insanlığın nereye gittiğini, insan ırkının talihinin ne olduğunu bilmek gerekir.” (akt. Kolcu, 2008, s.145).

Laverdant'ın sözlerinde sanatın toplumla ve toplumun aydınlatılmasıyla yakın ilişkisine vurgu yapılmaktadır. Bu ifadelerde “kışkırtıcı” ve “başlatıcı” sözcükleri avangard edebiyat kuramı açısından büyük önem taşımaktadır. Bu sözlerden de anlaşılacağı gibi bir avangard sürekli yenilik peşinde koşmalıdır.

Tarihi sürecine baktığımızda XIX. yüzyılın “avangard” teriminin dönüşümünde ve bugünkü anlamını alışında önemli bir yere sahip olduğunu görüyoruz. Bu yüzyılda “avangard”ın sosyal ve bununla birlikte oluşan politik anlamı, zamanla kültürel ve sanatsal anlamının yerini almaya başlamaktadır. Günümüzde de Verlaine, Rimbaud ve Malerme gibi şairler bu kuramın ilk temsilcileri olarak düşünülmektedir. Ayrıca Luc Ferry “avangard” ifadesinin ilk kez bir sosyal bilim terimi olarak sosyolojinin düşünce babası olarak tanınan Fransız filozof ve iktisatçısı Saint Simon tarafından kullanıldığını belirtir (Kolcu, 2008, s.146).

Saint Simon'un da sosyal bilimlerde kendisine sorumluluk yüklediği avangard sanatçının, toplumsal görevini yerine getirirken duruşunun nasıl olması gerektiği de önemli bir konudur. Büyük görevlere soyunan sanatçı, kendisi de dönüştürmeye çalışacağı toplumun bir parçası olduğuna göre nasıl bir tutum sergilemelidir? Dönüştürmeye çalıştığı toplumla ilişkileri nasıl olmalıdır?

Ressam estetikçi *Vasili Kandinsky* “avangard” sanatçının durumunu;

1. Seçkincilik (elitisizm),
2. Tarihselcilik (historicism)
3. Öznel-ifadecilik (expressionism) maddeleriyle özetler (Hünler, 1998, s.316).

Avangardın seçkinciliği: Bu madde avangardın “cesaret” ve “deha”sına dikkat çeker. Sanatçı cesaretini ve dehasını kullanarak “öncü” bir tavır takınmalıdır. Bu yolda kendisine takılabilecek olan “deli” gibi sıfatlara aldırılmamalıdır.

Tarihselcilik: Avangardın “yaşadığı devirde anlaşılmayabileceğini” ifade eder. Ama Avangard sanatçı yoluna devam etmelidir.

Öznel olanın dışa vurulması: Bu durumu Kandinsky “iç hayatın saf ifadesi” şeklinde tanımlar. Avangard sanatçı bireysel olmalıdır. “Kitleye özgü ortak karakteristiklerden sıyrılmalıdır.” (Kolcu, 2008, s.145).

Bütün bu bilgilerden hareketle avangard sanatçının özellikleri şu şekilde maddelenebilir:

Avangard sanatçı;

1. Toplumunu iyi gözlemlemeli ve sürmekte olan yanlışları tespit etmelidir.
2. Yeniliğe açık olmalıdır. İçerisinde bulunduğu toplumun yönelimleri onu bağlamamalı ve sürekli bir yenilik arayışı içerisinde olmalıdır.
3. Döneminde anlaşılmasa da tespit ettiği olumsuzlukların üzerine gidip getirmeye çalıştığı yenilikleri ısrarla savunmalıdır.

Bu maddeler ışığında Mirza Fethali Ahundzâde; edebî, sosyal, kültürel alanlarda yaptığı icraatlar ve eserleriyle değerlendirilebilir.

Birinci maddeye baktığımızda “**Ahundzâde, içinde yaşadığı toplumu iyi gözlemleyebildi mi? Sürmekte olan yanlışlıkları tespit edebildi mi?**” gibi sorular karşımıza çıkmaktadır. Bu soruların cevabını onun 1850-1855 yılları arasında yazdığı komedi türündeki tiyatro eserlerinde görebiliriz.

Yazarın bu türde altı adet eseri bulunmaktadır:

1. Hikayet-i Molla İbrahim Halil-i Kimyager.
2. Hikayet-i Mösyö Jordan ve Derviş Mustali-Şah Cadüger-i Meşhur.
3. Hikayet-i Hırs-ı Guldur Basan.
4. Sergüzeşt-i Vezir-i Han-ı Lenkeran.
5. Sergüzeşt-i Mecd-i Hasis veya Hacı Kara.
6. Muraffa Vekillerin Hikayeti.

Bu oyunların geneline bakıldığında, iyi bir gözlemci olan Ahundzâde’nin toplumsal, siyasal ve güncel sorunları gerçekçi bir üslupla ele aldığı görülür. Gözlem gücü Ahundzâde’ye o dönemin yaşamındaki çağ dışı inanış, gelenek ve görenekleri iyi tahlil etme imkânı vermiştir.

Oyunların genelinde onun bütün amacının “Çağların aymazlığına dalmış ulusunu uyandırmak” olduğu görülür (Bozkurt, 2000, s.4).

Ahundzâde'nin genel olarak oyunlarında ele aldığı toplumsal konu ve sorunları şöyle maddeleyebiliriz:

1. Batı kültür ve medeniyeti karşısında o dönemin Azerbaycan'ının geri kalmışlığı,
2. Cahillik ve boş inançlar,
3. Yanlış evlenme gelenekleri ve bu konuda yapılan baskılar,
4. Adaleti sağlamakla görevli olan kimselerin bu durumlarıyla hiç bağdaşmayacak bir şekilde çıkar için haksızların yanında yer alması,
5. Aile içi ilişkilerde aksayan yönler, yapılan yanlışlar,
6. Bilgisiz insanların doğaüstü güçlere sorgulamadan inanması,
7. Kadının toplum ve aile içindeki yeri,
8. Halkı canından bezdiren eşkıyalık ve hırsızlık,
9. Ticaretle uğraşan paraya çok düşkün aç gözlü kesim.

Yıkılan Paris (Hikayet-i Mösyö Jordan Hekim-i Nebatat ve Derviş Mestali Şah Cadugün-ü Meşhur) adlı eserinde Ahundzâde, kahramanlardan Hatemhan Ağa'nın ağzından Batı ile Azerbaycan halkının karşılaştırmasını yapmaktadır. Burada kullanılan ifadeler, o dönem halkının yüzeysel ve yanlış bakış açısını yansıtmaktadır:

“... Yakından biliyorum ki bizdeki her gelenek ve göreneğin aksi Paris'te yaşayanlarda vardır. Sözgeleş, biz elimize kına yakarız, Avrupalılar yakmazlar, biz başımızı traş ederiz, onlar saç uzatırlar, biz papaklı otururuz, onlar başı açık oturur, biz başmak giyeriz, onlar çizme giyerler, biz elimizle yemek yeriz, onlar kaşık ile yerler, biz açıkça hediye alırız, onlar gizli alırlar, biz her şeye inanırız, onlar inanmazlar, bizim avratlarımız kısa giysi giyer, onların avratları uzun giysi, bizde çok avrat almak gelenektir, Paris'te çok erkek almak.” (Bozkurt 2000, s. 58).

Bu bölümde geçen “...biz her şeye inanırız, onlar inanmazlar...” öz eleştirisi Ahundzâde'nin toplumuna dair yaptığı en etkili gözlemlerden birisidir. Görüldüğü gibi o, toplumu iyi gözlemlemiş ve devam etmekte olan yanlışları tespit etmiştir.

Ahundzâde ile ilgili yaptığımız değerlendirmede, **cevaplanması gereken ikinci soru, onun yeniliğe açık bir sanatçı olup olmadığıdır.**

Ahundzâde'nin yenilik yanlısı olmasında Hocası Vazeh'in “Bilimi hangi gayeyle yapıyorsun?” sorusunun etkisi büyüktür. O, bu soruya “Molla olmak istiyorum!” diye cevap verir. Bunun üzerine hocası; “Yani şarlatan olmak istiyorsun!” cevabını verir (Üstünyer, 2009, s.2).

O dönemlerde eğitimi ellerinde bulunduran mollaların yenilik karşıtı tutumuna hemen bütün aydınların karşı çıktığı görülür. Burada da Vazeh, öğrencisine, dolaylı olarak, bilimi yeni gelişmeleri ortaya çıkarmak için yapması gerektiğini öğütlemektedir.

Belinski'ye ait olan “Yeni dünyanın kendi yaşayışı, kendi anlamı olduğu gibi kendi biçimi de vardır.” sözünü Ahundzâde'nin benimsediği bilinmektedir. O, böylece ortaçağ edebiyatının eskiyen, dini, mistik yaklaşımın karşısında olmuş ve yeniçağa uygun yeni biçimler kullanmıştır (Bozkurt, 2000, s.19).

Ahundzâde için “Azerbaycan Edebiyatı'nda ilklerin sanatçısı” denebilir. Çünkü o, Azerbaycan Edebiyatı'nın temellerini atan ilk tiyatro yazarı, Batılı anlamda ilk düşünür ve ilk eleştirmendir (Bozkurt, 2000, s.1).

Ahundzâde'nin yaşadığı dönem edebiyatına (XIX. yy.) bakıldığında Fuzuli ile başlayan klasik anlayışın ve Molla Penah Vagıf tarafından geliştirilen mahallî klasisizm anlayışının hâlâ edebî anlayışa hâkim olduğu görülmektedir (Erol, 2002, s.560). Bunlara karşılık olarak da münferit hamleler olmak üzere, Mirza Cafer Topçubaşı, Abbaskulağa Bakıhanlı Kudsi gibi bazı aydınlanmacıların da olduğu bilinmektedir. Ancak bunlar ağırlıklı olarak münferit hareketlerdir ve önemli olmalarının yanında etkileri Mirza Fethali Ahundzâde'nin açtığı çığırklar kadar sarsıcı ve kalıcı olmamıştır. O, “Hekayet-i Yusuf Şah(Aldanmış Kevakib)” adlı hikâyesiyle Azerbaycan Edebiyatı'nın esaslarını belirler (Erol, 2002, s.562).

Onun yenilikçi tavrı edebiyatın yanında alfabe alanında da görülmektedir. O, 1863 yılında Kafkas Umumi valisi Kurzenstern'e yazdığı mektupta şöyle demektedir:

“Benim Türk milleti karşısında iki hizmetim var. Birincisi Avrupa yazarları üsulunda Şarkda ilk defa olarak altı komedi yazıp Müslüman âleminde bu janrın esasını koymuşum, ikincisi ise, Arap alfabesinin Türk dilli halklar için yetersiz, kusurlu olmasını herkesden tez duyup, acele savadlanmanın (okur yazar olmanın) yolunu şunda görüp Arap alfabesinden Latin grafikasına geçmek kararına gelmişem. Şu sebepten de Türk halklarının bir neçe çeşidde yeni Latin alfabesi layihesi(taslak) hazırladım.” (Ahundzâde, 1963, aktaran Kazımoğlu, 1994, s.91).

Latin alfabesi için öncü çalışmalarını sürdüren Ahundzâde maalesef döneminde anlayışamaz ve başarıya ulaşamaz.

Onun Azerbaycan ve Şark İslam âleminde getirdiği yeniliklerin önemi o kadar büyüktür ki, Ahundzâde kendi medeniyeti için bir “Faransız Molyer'i”, bir “Rus Gogol'ü”dür diyebiliriz (Baykara, 1966, s.152).

Ahundzâde'nin yenilikçiliği sadece Azerbaycan sınırları içerisinde kalmamıştır. “Bu büyük reformatörün çabaları Azerbaycan sınırlarının dışına çıktığı için, o bir Şark reformatörü sayılsa, bunu ona hiç de çok görmemelidir.” (Baykara, 1966, s.148).

Ahundzâde ile ilgili yaptığımız değerlendirmede cevaplamamız gereken bir başka soru da şudur: **“O, döneminde anlaşılmasa da, tespit ettiği olumsuzlukların üzerine gidip, getirmeye çalıştığı yenilikleri ısrarla savunabilmiş midir?”**

Onun, yapmaya çalıştığı bütün yenilikleri eserlerine yansıttığı görülmektedir. Bu yeniliklerde ne kadar ısrarcı olduğu da eserlerinden ve eylemlerinden anlaşılmaktadır. O, önce Türkiye, İran, Fransa, Almanya, Büyük Britanya, Pakistan, Hindistan, Avusturya gibi ülkelerdeki ilim merkezlerinden, akademisyenlerden fikirlerinin desteklenmesini istemiştir. Ancak beklediği desteği bulamamıştır (Kazımoğlu, 1994, s.91).

Buna rağmen Ahundzâde yılmamış ve bu teklifini Türkiye ve İran’da da dile getirmiştir. Ancak o, alfabe ile ilgili çalışmalarında anlayamamış ve onun bu hayali ancak 1927 ve 1936’larda gerçekleşmiştir (Üstünyer, 2009, s.4).

Ahundzâde’nin yaşadığı döneme baktığımızda Azerbaycan aydınlarının çoğunun “kâfirlikle” ya da “Rusçu” olmakla suçlandığı, ancak buna rağmen Ahundzâde’nin kararlılıkla düşüncelerini savunduğu görülmektedir (Bozkurt, 2000, s.2-3). Bu durumu ünlü Azerî yazar Celil Memmedkulizade; “Ahundzâde’nin el attığı sorunlardan kan kokusu gelirdi!” diyerek ifade etmiştir (Memmedov 1975, aktaran Bozkurt, 2000, s.8).

Ahundzâde’nin şu sözü onun tarzını özetler niteliktedir: “Büyük bir fikir ve maksat, ancak açık ve cesaretle söylendiği zaman öz tesirini göstere bilir.” (aktaran 1966, s.148). Burada “cesaretle” sözünü kullanması bile, Ahundzâde’nin fikirlerini söylediğinde karşılaşacağı mukavemetin farkında olduğunun delilidir.

Sonuç

Mirza Fethali Ahundzâde, Çağdaş Azerbaycan Edebiyatı’nın Rusya üzerinden Batılı bir etkiyle yeniden yapılanmaya başladığı XIX. yüzyılda, gerek edebiyat gerekse alfabe ve toplumsal aydınlanma alanındaki yaptığı çalışmalarla öne çıkan şahsiyetlerdendir.

Vasili Kandinsky’nin öncü (avangard) sanatçının durumunu ifade ederken kullandığı “seçkincilik, tarihselcilik ve öznel-ifadecilik” özellikleri açısından incelediğimizde Ahundzâde ile ilgili şu sonuçlara ulaşabiliriz:

Ahundzâde’nin özellikle de gerçekçi bir toplumsal gözlemin sonucunda yazdığı tiyatro eserlerinde, onun yaşadığı toplumu iyi gözlemlediği ve sürmekte olan yanlışları tespit ettiği görülmektedir. Eserlerinde toplumun genel yanlışları üzerine gitmiş ve cesaretle bu yanlışları eleştirmiştir.

O, gerek edebiyat alanında gerekse alfabe ve dil alanında yaptığı çalışmalarında, yeniliğe açık olduğunu göstermiştir. Döneminde anlaşılmasa da tespit ettiği olumsuzlukların üzerine gidip getirmeye çalıştığı yenilikleri ısrarla savunmuştur.

Ayrıca içerisinde bulunduğu toplumun genel yönelimleri onu bağlamamış “öznel-ifadeciliğe” önem vermiştir.

Ahundzâde'nin belki de en önemli özelliği “sanatın toplumla olan bağı”nın o dönemde yeniden kurulmasına yaptığı büyük katkılarıdır.

Yukarıda ulaştığımız bütün sonuçlar ve özellikle de sanatını toplumun değişim ve dönüşümünün hizmetine vermesi, onu çağının “öncü (avangard)” bir şahsiyeti yapmıştır.

Kaynakça

- Akar, M., Deniz S., Bilecik F. (1994). Türk Dünyası Çağdaş Edebiyatı. İstanbul: Yesevi Yayıncılık.
- Akpınar, Y. (1988). Mirza Feth Ali Ahundzâde: Komedi (Temsilat). İzmir: Ege Üni. Ede. Fak. Yayınları.
- Akpınar, Y. (1994). Azeri Edebiyatı Araştırmaları. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Baykara, H. (1966). Azerbaycan'da Yenileşme Hareketleri (XIX. yy.). Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Bozkurt, S. (2000). Mirza Fethali Ahundof (Sanatı, Yaşamı, Tüm Oyunları). Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Erol, A. (2002). Çağdaş Azerbaycan Edebiyatı. *Yeni Türkiye*. Sayı: 8, S. 560-572.
- Erol, A. (2005). Modern Azerbaycan Edebiyatının Dönemlere Göre Tasnifi Üzerine. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*. Cilt: V, Sayı: 1, S. 53-57.
- Erol, A. (2006). Türk Kültür ve Fikir Hayatında Ekinçi. *Bilig*. Sayı: 39, S. 53-72.
- Hünler, H. (1998). Estetik'in Kısa Tarihi. İstanbul: Paradigma Yay.
- Kazımoğlu, S. (1994). Azerbaycan'da Latin Alfabesine Geçiş Tarihinden. *Anayurttan Atayurda Türk Dünyası*. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yay. Cilt: 2, S. 5.
- Kolcu, A. İ. (2008). Edebiyat Kuramları (Tanım-Tenkit-Tahlil). Ankara: Salkımsöğüt Yayınları.
- Köprülüzade, M. F. (1961). Azeri Edebiyatı'nın Tekamülü. İslam Ansiklopedisi, İstanbul: MEB. Cilt: II, S. 129-151.
- Üstünyer, İ. M.Y. Lermontov'un Türkçe Hocası: Mirza Fetali Ahundov. <http://turkoloji.cu.edu.tr>, Eklenme Tarihi: 07.01.2009, (15.01.2010).

Terör ve Demokrasi: Bir Alan Kazanma Mücadelesi

Şükrü TÜRKÖZ*

Özet

Terör ve demokrasi birbirinin düşmanı olan iki kavramdır. Terör, demokrasilerde var olan özgür düşünce ortamını ve seçim yapabilme hürriyetini baskı altına almaya çalışır. Demokrasiler ise, terörle mücadele ederken kendilerine has yöntemler kullanmak zorundadır. Demokratik ülkelerin amacı terörizme hayat alanı bırakmamak olmalıdır. Bu anlamda, terörle mücadele edilirken terörizmin istismar edebileceği propaganda malzemesi yaratılmamalıdır. Bu çalışmada demokratik ülkeler ölçeğinde terörle mücadelede başarıya ulaşılması için uygulanması gereken stratejiler tespit edilmeye çalışılmış, güvenlik birimlerinin tutumları ve terörizmle mücadelede medyaya düşen sorumluluklar üzerinde durulmuştur.

Anahtar Sözcükler: Terör, Terörizm, Demokrasi, Terörle Mücadele

Terror and Democracy: A Struggle For Space

Abstract

Terrorism and democracy are two concepts which are enemies of each other. Terrorism tries to suppress of freedom expression and the freedom of choice existing in democracies. Democracies also have to use their own methods in combatting terrorism. The aim of democratic countries must be to leave no life space for terrorism. In this sense, any propaganda material should not be created that can be exploited by terrorism while combatting it. In this paper, the required strategies that must be implemented to succeed in combatting terrorism in a democratic way and the behaviours of the security departments and responsibility of the media are studied.

Key Words: Terror, Terrorism, Democracy, Combatting Terrorism

* Öğretim Görevlisi, Niğde Üniversitesi Sos. Bil. MYO, Mülkiyet Koruma ve Güvenlik Bölümü. sukruturkoz@gmail.com

Giriş

2000’li yılların başından itibaren uluslararası bir sorun olma özelliğini giderek pekiştiren terörist saldırılar, başta ABD olmak üzere İngiltere ve İspanya gibi Avrupa’nın önde gelen ülkelerinde büyük can kayıplarına neden olmuş, saldırıya maruz kalan ülkelerin ve dünya kamuoyunun gündemini uzun süre meşgul etmiştir. Bu terörist saldırılara hedef olan ülkelerden birisi de çeyrek asırdır terör sorunuyla uğraşan, zaman zaman İstanbul ve Ankara gibi önemli şehirlerinin de seçildiği bombalı saldırılarla¹ sarsılan Türkiye’dir. İnsanları korku ve dehşet içinde bırakan bu terörist eylemler, hiç şüphesiz terörist amaçları gerçekleştirme peşinde koşan kişilerce düzenlenmiş ve bu nedenle rastgele değil, önceden belirlenmiş hedeflere yönelen, profesyonel ve örgütlü suç grupları tarafından gerçekleştirilen saldırılardır. Zaten bu saldırıların mümkün olduğunca vahşi, kural tanımaz ve her türlü duygusallıktan uzak bir şekilde gerçekleştirilmesi, terörizm bakımından büyük bir önem ifade etmektedir (Bal, 2006, s.34). Ses getirecek eylemler üzerinden amaca (bunlar genellikle siyasal amaçlardır) ulaşmak için propaganda yapmak terörün en belirgin yöntemidir.

Terörün ve terörizmin üzerinde uzlaşmış bir tanımı henüz yapılamamıştır. Ülkeler dış politikalarındaki menfaatleri doğrultusunda terör ve terörist tanımlamaları yapmakta ve aynı şiddet yöntemlerini kullanarak insanları öldürenler bir kısım ülkelere “terörist” ilan edilirken, bazı ülkeler tarafından ise “özgürlük savaşçısı” ya da “halk kahramanı” olarak kabul edilebilmektedir. Teröre karşı bu yaklaşım tarzındaki farklılık nedeniyle hem ulusal hem de uluslararası alanda terörizmle mücadelede beklenen başarı bir türlü sağlanamamaktadır. Bir ülkenin mücadele ettiği terör örgütüne diğer bir ülke her türlü desteği (eğitim, lojistik, insan kaynağı vb.) verebilmektedir. Bu destek açıkça sahiplenilirse de, uluslararası alanda ülkelerin zaman zaman birbirlerini teröre destek vermekle suçladığı bilinmektedir. Dolayısıyla terör, ülkelerin istikrarsızlaştırılması için kullanılan etkili ve geçerli bir yöntem olma özelliğini sürdürmektedir. Bu bağlamda Çitlioğlu (2006, s.18-19), terör ve terörizmin sadece siyasi amaçlarına ulaşmak için bazı örgütler ve topluluklarca başvurulmuş bir eylem biçimi olmadığını, aynı zamanda bazı devletlerin terörizmin ortaya çıkış koşullarını bilinçli olarak yaratarak ve bu ortamdan beslenerek terörü ulusal hedeflerine ulaşmak amacıyla kullandıklarını, dolayısıyla bu ülkelerin terörizmle mücadeleye pozitif katkıda bulunacaklarını ummanın boş bir beklenti olduğunu ifade etmektedir. Bu nedenle terörizmin tanımı üzerinde hâlâ küresel bir uzlaşma

¹ 15 Kasım 2003'te İstanbul'da Nev'e Şalom ve Beth İsrail sinagoglarına düzenlenen bombalı eylemlerin sonucunda 27 kişi yaşamını yitirmiştir. Bomba yüklü araçlarla düzenlenen eylemlerde, eylemi gerçekleştiren kişiler de yaşamını yitirmiş ve 300 kişi yaralanmıştır. Sinagoglara yönelik bombalı eylemlerden beş gün sonra, 20 Kasım 2003'te yine bomba yüklü araçlarla düzenlenen eylemlerle İstanbul'daki İngiliz Konsoloslugu ve HSBC Bankası'nın genel merkezi hedef alınmıştır. Eylemlerde İngiltere'nin Türkiye Büyükelçisi'nin de aralarında bulunduğu otuz kişi yaşamını yitirmiş, 400 kadar kişi yaralanmıştır. Eylemlerin sorumluluğunu El Kaide terör örgütü üstlenmiştir. Yine 22 Mayıs 2007 tarihinde başkent Ankara'nın en kalabalık mekânlarından olan Ulus Anafartalar çarşısında patlayan bomba sonucu 7 kişi ölmüş ve 90 kişi yaralanmıştır. Saldırıyı PKK terör örgütü üstlenmiştir.

varılamamış olmasının gerekçesi, kimi devletlerin zaman zaman başvurdukları böyle bir silahı terk etmek istememeleri ile açıklanabilir.

Terörizmin literatürdeki birçok tanımının ortaya koyduğu gerçek, onun “insanlara korku ve dehşet salarak siyasal amaçları gerçekleştirme yöntemi” olduğudur (Alkan, 1983, s.144). Demokraside mevcut olan halkın siyasal sistemdeki yönetim yetkisinin terörizm ile baskı altına alınarak belirli gruplarca gasp edilmeye çalışılması, terörizm-demokrasi ilişkisini kurmaktadır. Bu anlamda, “terörizm ve demokrasi, birbirinin düşmanı olan ve birinin yaratacağı boşluk ve ihmal diğeri tarafından doldurulacak olan bir siyasal ve sosyal olgudur” (Bal, 2002, s.137). Terörizm ve demokrasi arasında var olan mücadele, bu çalışmanın konusunu oluşturmaktadır. Mücadele, bir alan kazanma mücadelesidir. Bu alan kazanma mücadelesinde başarıyı yakalayan taraf diğeri saf dışı edecektir. Terörizmle mücadelede, demokrasinin kazanması için kararlı olunması en temel koşul olarak ortaya çıkmaktadır. Demokrasiden ödün vermeden yapılması gereken bir alan kazanma mücadelesinde, terörizme yaşam alanı bırakılmaması için yine demokrasinin kendine özgü çözüm yöntemleri üretmesi beklenmektedir.

Terör ve Terörizm

Terör ve terörizm kavramları günlük hayatta sıkça birbirinin yerine kullanılmakla birlikte, aslında farklı anlamları ifade ederler. Latince ‘*terrere*’den gelen ‘terör’ sözcüğünün “korkutmak, dehşete düşürmek, korkutup kaçırmak, caydırmak” (Güzel, 2002, s.15) gibi anlamları vardır. Türkçede ise “yıldırma, cana kıyma, malı yakıp yıkmak, korkutma ve tedhiş” (Türk Dil Kurumu, 2010) anlamlarına gelmektedir. Tarihte ilk kez 1789 Fransız Devrimi sonrasında ortaya çıkan karşı devrimci hareketleri bastırabilmek adına, Jakobenlerin uyguladığı şiddet yöntemlerinden dolayı 13 Mart 1793 ile 27 Temmuz 1794 tarihleri arasındaki döneme “Terör Dönemi” adı verilir. Bu dönemde Robespierre ve Saint-Just gibi devrimcilerin çevresinde odaklaşan teröre, halkın devrime bağlanmasını sağlamak için çıkar yol olarak başvurulmuştur (Güzel, 2002, s.7-8). Yukarıdan terör veya devlet terörü olarak da nitelendirilen bu tip terör uygulamalarının yanında, terörün muhalif kişi ya da gruplarca baskıcı ve totaliter yönetimlere karşı (aşağıdan terör) sürdürülen bir hak arama mücadelesinde, başka çıkar yol kalmadığı zaman başvuru bir yöntem olduğu şeklinde görüşler de mevcuttur.²

Terörizm ise “siyasal bir hedefe ulaşmak amacıyla devlete, halka veya bireylere karşı şiddet eylemlerine başvurma” (Büyük Türkçe Sözlük, 2010) olarak tanımlanmaktadır. Terörizm

² Terörizmin baskıcı ve zulmeden yönetimleri devirmek için kullanılması gereken bir yöntem olduğu savunusu terörizmin teorisyenleri olarak da adlandırılan ünlü terör düşünürleri Michael Bakunin, Sergei Nechayev, Johann Most, Peter Kropotkin, Karl Heinzen ve Che Guevara’nın düşüncelerinde açıkça ifade edilir. Kaynaklarda özellikle Bakunin ve Nechayev’in birlikte yazdığı ve 1869 yılında yayınlanan “Catechism of The Revolutionist”(Devrimcinin El Kitabı) adlı kitapçık, terörist örgütlerin bugün bile mensuplarını motive etmekte kullandıkları bir başucu kaynağı olarak zikredilir. Ayrıca konuyla ilgili olarak detaylı bilgi için bkz.; Walter Laqueur, “The age of Terrorism”, Little Brown and Com., Boston, 1987 ve Yılmaz Altuğ, “Terörün Anatomisi”, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1995., Ercan Çitlioğlu, Gri Tehdit Terörizm, Ümit Yayıncılık, 2. Baskı, Ankara, 2006.

konusunda önemli çalışmaları bulunan uzmanlar da kavramın farklı tanımlamalarını yapmışlardır. Wilkinson'a (2002, s.144) göre terörizm “ bireylere, gruplara, toplumlara ya da devletlere, teröristlerin siyasi taleplerine ödün verilsin diye korku ve dehşet salmak için, cinayet ve ortadan kaldırmanın düzenli kullanımı, cinayet ve yok etme tehdididir”. Dilmaç'a (1997, s.19) göre ise terörizm, “bir siyasi ideoloji etrafında örgütlenen birden fazla kişinin, şiddet eylemleri temelinde mevcut siyasal iktidarı ve rejimi hedef alan faaliyetleridir.” Zafer (1999, s.9) terörizmi en kısa şekliyle, “mevcut siyasi durum ve varılmak istenen siyasi sonuç ne olursa olsun mevcut siyasi yapıyı değiştirmek veya ortadan kaldırmak için sistematik olarak şiddet uygulanmasından ibarettir” şeklinde tanımlamaktadır.

Terörizmin bu farklı tanımlarında ortak olan şey, onun belirli siyasi amaçları olduğu ve bu amaçlara erişmek için şiddet içeren eylemlerin kullanıldığıdır. Şiddet eylemlerinin bireysel olarak değil, bir örgüt yapısı içerisinde ve planlı/sistematik bir şekilde gerçekleştirilmesi terörizmin tanımlarına yansımıştır. Ancak çalışmanın giriş kısmında da ifade edildiği üzere, terörün ya da terörizmin dünya çapında genel kabul görmüş bir tanımı yoktur. Literatürde genellikle, kontrolsüz kitlelerin yarattığı aşırı şiddet ve katliamlar terör, terörün iradi kullanımı ise terörizm olarak adlandırılır (Türkiye Barolar Birliği, 2006, s.4). Bu yaklaşıma göre terör çok kez gayri iradi olarak da meydana gelebilir. Diğer taraftan terörizm, siyasal maksatlarla iradi olarak terör yaratmadır, terörü sistematik ve hesaplı kullanmadır (Altuğ, 1995, s.18). Bal (2006, s.5) daha farklı bir bakışla, terör ve terörizm kavramlarına *eylem-söylem* ayrımı ile yaklaşmaktadır. Bu açıdan terör eylemlerine bir yönüyle *silahlı mücadele stratejisi* de denilebilmektedir. Bu eylemlerin açtığı alanlardan yapılan propagandalara ve söylemlere ise terörizm denir. Terörizm, terör eyleminin üzerine ilave edilen, olmazsa olmazı olan söylem alanıdır ve biri diğeri olmadan düşünülemez. Dolayısıyla, terör ve terörizm kavramları; kısaca *eylem* ve *söylem*, bir bakıma ceset üzerinden propaganda yapılması olarak tanımlanabilir. Bu anlamda terör eylemlerinin ana amacı, eylemin kendisinden çok bu eylemin hedef kitleler üzerinde uyandıracığı etkilerdir (Çitlioğlu, 2006, s.42). Eylemin başarısının tek ölçütü ise, onun propaganda etkinliğinin seviyesidir.

Terörizmin teorisyenleri arasında sayılan Kropotkin (1842-1921), ses getirici eylemler yapılmasını savunarak, terörizmin önemli bir unsuru olan “eylemle propagandanın” etkinliğini özellikle vurgulamıştır. Ona göre tek bir eylem, birkaç günde binlerce kitapçığın yapamayacağı kadar propaganda yapmaya yeterlidir (Laqueur, 2002, s.59). Ani ve şok edici eylemler sayesinde hedef kitle üzerinde korku, panik, endişe hisleri daha kuvvetli bir şekilde oluşturulabilecek ve toplum, terörist amaçlar doğrultusunda kolaylıkla yönlendirilebilecektir. Terörün propagandaya yönelik bu “izm” kısmı, aynı zamanda onun felsefesini meşrulaştırmanın ve amaçlarını gerçekleştirmek için teröre başvuranların bir anlamda kendilerince haklı

olduklarının ifadesidir. İnsanların bombalarla parçalanarak öldürülmesinin, topluma korku ve dehşet salmanın haklı, geçerli ve gerekli nedenlerinin bulunduğu savunusu böylece sağlanmaya çalışılmaktadır. Bu açıdan terör ve terörizm arasındaki farklılık irdelendiğinde; Terör kısaca, “silahlı eylemler marifetiyle kendini ve davasını duyurma, terörizm ise, bu eylemleri savunan, stratejilerini anlatan, aktaran, geliştiren bir düşünce disiplini veya akımıdır” (Bal, 2006, s.35).

Terörün amaçlarına ulaşmak isteyen örgütlerce bir yöntem olarak kullanılmasında, sahip olduğu özelliklerin de büyük oranda etkisi vardır. Terör gerçekten de geleneksel silahlı mücadele yöntemlerinden çok farklı, yeni ve kendini sürekli yenileyen yöntemlere sahip bir mücadele tarzıdır. Terör örgütleri açısından bakıldığında maliyet olarak oldukça ucuz, sınırlı insan kaynağı gerektiren, ani vuruş özelliği ile son derece etkili, bir hedefe yönelik olarak gerçekleştirilmekle birlikte, iletişim olanakları sayesinde aynı anda pek çok ayrı odağı eşzamanlı etkileme gücüne sahiptir. Terör, büyük organizasyonlar gerektirmeyen, asimetrik nitelikleri nedeniyle, kaynağında yok edilmesi son derece zor bir mobiliteye sahip, bağlantılarının kanıtlanamaması ve doğasındaki gizliliği açısından bir devlet ya da kurumla ilişkisinin kurulması neredeyse imkansız olan, muhatap açısından uluslararası hukuk temelinde boşluklarla karşılaşılan bir olgudur ve bu nedenlerle de günümüz ve yakın geleceğin yeni savaş yöntemi (Çitlioğlu, 2006, s.14-15) olarak karşımıza çıkmaktadır

Terörizmin ortaya çıkmasına neden olan sosyal, ekonomik, psikolojik vb. çeşitli unsurlar vardır. Sayılanların yanında, siyasi ortamdaki istikrarsızlıklar da terörizmin oluşmasında etken unsurlardan biridir (Zafer, 1999, s.21). Bu anlamda bir ülkenin yönetim şekli ne olursa olsun, teröre maruz kalmama garantisi yoktur. O yüzden terörün sadece despot yönetimlere karşı bir tepki olduğunu iddia etmek tek başına yetersiz kalacaktır. Zira özellikle son yüzyılda demokrasinin beşiği olarak anılan ülkelerin yaşadığı terör saldırıları, bu tespiti haksız çıkarmaya yetecektir. Karşıt görüşler olmakla birlikte, Walter Laqueur ve Paul Wilkinson gibi kimi terör uzmanlarına göre, terör eylemleri özellikle Batılı demokrasileri hedef almaktadır (Güzel, 2002, s.13).³ Bu çalışmanın konusunu demokrasi ve terörizm ilişkisi sınırlandırmakta olduğundan, aşağıda yalnızca demokratik rejimlerdeki terörizm algısı üzerinde durulacaktır

Demokrasi ve Terörizm

Demokrasi ve terörizm ilişkisine yukarıda kısaca değindikten sonra, bu bölümde sırasıyla demokrasi ve terörizm kavramları hakkında detaylı açıklamalarda bulunmak kavram

³ Batılı demokratik rejimlerdeki “terörizm algısı” ile birlikte, W. Laqueur ve P. Wilkinson’ın görüşlerine yönelik eleştiriler ve karşıt görüşler için bakınız; Noam Chomsky, Edward S. Herman, Gerry O’Sullivan, Alexander George, “Terörizm Efsanesi”, Çev: Bahadır Sina Şener, Ayraç Yayınevi, Ankara, 1999.

bütünlüğünü sağlamak açısından yararlı olacaktır. Öncelikle demokrasi, klasik tanımıyla halkın kendi kendisini yönettiği yönetim şeklinin adıdır. Bir ülkeyi yönetenlerin düzenli aralıklarla yapılan seçimlerin sonucunda iş başına geldikleri ve yine aynı şekilde değiştikleri, ülkedeki insanların yönetimde en azından bu şekilde söz sahibi oldukları siyasal sistemler demokrasi olarak adlandırılırlar. Başka bir tanımla demokrasi, “halkın egemenliği temeline dayanan yönetim biçimi, el erki, demokratlık” (Türk Dil Kurumu, 2010) demektir. Demokrasilerde ülkeyi yönetmek isteyenler ideolojilerini çeşitli vasıtalarla (seçim meydanları, medya vb.) halka anlatırlar ve halktan yönetime gelmek için kendilerini desteklemelerini isterler. Demokratik bir sistemde insanlar, kendi düşünceleri doğrultusunda önlerindeki seçenekleri değerlendirerek karar verme hakkına sahiptirler. Bu seçim özgürlüğünün varlığı kimi zaman bazı kişi veya grupları rahatsız edebilmektedir, çünkü demokrasilerde, genellikle normatif durumdaki ideolojilerin ülke yönetiminde söz sahibi olması kısa vadede pek mümkün görülmemektedir. Bu nedenle yönetime etki edebilmenin veya onu ele geçirmenin en kısa yolunu sağlayacak her türlü argüman meşru kabul edilebilmektedir. Terör de bu argümanlardan biri olarak sıkça kullanılmaktadır. Diğer yandan ülke yönetiminde bulunanların ideolojisi, yönetilenler üzerinde baskıcı, totaliter, hak ve hürriyetleri kısıtlayıcı politikalar içerebilmektedir. Bu şekilde iktidarda kalan bir yönetimin ise, memnuniyetsiz bir kitle oluşturması kaçınılmazdır. Yönetimden memnun olmayan ve taleplerini meşru yollardan karşılayamayan (istekleri yönetilenlerce reddedilen) bu yapıdaki kitleler, bir şekilde organize olarak karşı cephe oluşturabilmekte veya zaten var olan muhalif bir yapıyı/örgütü desteklemeyi seçebilmektedir. Demokrasilerin en önemli görevlerinden birisi, bu tarz memnuniyetsizliklerin varlığını asgariye indirmek (mümkün olduğunca yok etmek), meşru yollardan herkesin bir şekilde sisteme entegre olabileceği, siyasi görüş ve düşüncelerini çekinmeden ifade edebileceği ve şiddete başvurmadan savunabileceği özgür zeminler hazırlamaktır. Bu sayede insanlar, memnuniyetsizliklerini ifade edebileceği ve sorunlarını çözebileceği bir sistemi benimseyerek, farklı adreslerde çözüm arama ihtiyacı hissetmeyeceklerdir; çünkü mevcut düzen zaten kendileri için bütünüyle yeterli ve korunmaya değer olacaktır.

Demokratik rejimler, yukarıda sayılan sorunların şiddete başvurulmadan da çözülebileceği ve bireylerin özgürlüklerini en geniş anlamda kullanmalarına olanak sağlayan yönetimlerdir. Çünkü demokrasi başka sistemlerin aksine siyasal çatışmaları çözümlenmede daha farklı yöntemler kullanır ve bu konuda diğerlerinden daha başarılıdır. Demokrasi, baskıcı bir rejimde olağan sayılan her türlü ifade özgürlüğünü yasaklayıcı tavrın aksine; bütün vatandaşların ülke yönetiminde söz sahibi olmaları adına, herkese eşit haklar ve hürriyetler tanıyan açık bir rejim olması sebebiyle, ortaya çıkacak sorunların da en son çözüm yeri meşru seçim sandıklarıdır. Demokrasi bu şekilde farklı görüşlere ve isteklere müsamaha etmekle

birlikte, aynı zamanda onların sınırlarını da belirleyen bir sistemdir (Hazır, 2001, s.35). Bu nedenlerle liberal demokratik devletlerin varlığı, terör ideolojileri için oldukça daraltıcıdır; çünkü demokrasilerin temeli halkoyu ve desteğine dayanır. Bu anlamda demokrasiler, sıkıntıları ve eksikliklerine rağmen, bütün devletlerin terör ve şiddetle yönetilmediklerinin canlı kanıtını sunarlar (Wilkinson, 2002, s.172). Ayrıca bilinen rejimler arasında özü itibariyle demokrasi, terörizme yol açabilecek muhtemel anlaşmazlıkları barışçı yollardan çözümlene yeteneğine sahip olan tek rejimdir (Hazır, 2001, s.35).

Terörizm ise demokrasi ile olan ilişkisi düzleminde düşünüldüğünde, Ergil'e (1992, s.142) göre şunları ifade eder;

... terörizm demokrasinin aksine, tüm siyasal ve inanca sistemler tarafından toplum felsefesinin merkezi değeri sayılan insan canını hiçe sayar. İnsanı siyasetin öznesi değil, nesnesi haline getirir. İnsan canını ve haysiyetini siyasal amaçlar için kullanabilecek, harcanabilecek bir araç olarak görür ve sunar. Demokrasinin amacı, siyasetin, insana hizmet eden bir süreç olmasını sağlamak ve çoğunluğun özgür iradesini yaşama geçirmektir. Oysa terörizm, çoğunluğun iradesini hiçe sayan silahlı bir azınlığın, kendi iradesini, çoğunluğa dikte etmesidir.

Demokrasilerin görevi insanların özgürlüklerini en geniş anlamıyla kullanabilmeleri için uygun ortamı hazırlamaktır. Terör ve terörizmin esasen tehdit ettiği şey de, demokrasilerde var olan bu özgürlük ortamıdır. İnsanlar terörist eylemlerle korku tuzaklarına çekilmeye, bu sayede onların özgürce düşünme ve karar verme yetenekleri baskı altına alınmaya çalışılmaktadır. Bunu engellemek için teröristlerin kullandığı stratejilerin farkında olmak ve bir anlamda karşı stratejiler geliştirerek terör ve onun 'izm'i ile etkili bir şekilde mücadele etmek şarttır. Bu nedenle "Demokrasilerde 'alan kazanma stratejisi' terörizmle mücadelenin temelini oluşturmaktadır. Bu strateji ise halka ve topluma dayalı güvenlik politikalarının üretilmesi anlamını taşımaktadır"(Bal, 2002, s.147). Bu çerçevede, aşağıda demokrasilerde terör(izm)e hayat alanı bırakılmaması için neler yapılması gerektiği üzerinde durulacaktır.

Terörizmle Mücadele

Ülkemizde de uzun yıllardan beri büyük bir sorun olarak gündemi meşgul eden terörizm, son yıllardaki önemli demokratik açılımlara rağmen genel güvenliği tehdit edici ve huzur bozucu bir risk faktörü olma niteliğini sürdürmektedir. Terörle mücadele bir güvenlik sorunu olarak ele alınıp çözüm üretilmeye çalışıldıkça bu durumunu sürdürmesi muhtemeldir. Oysa terörizm yalnızca bir güvenlik değil aynı zamanda ekonomik, sosyal, kültürel, siyasal ve psikolojik nedenlere bağlı bir sosyal sorundur (İçli, 2002, s.252). Bu anlayışa göre terörizmle

mücadele etmenin en temel koşulu onu ortaya çıkaran nedenlerin daha baştan yok edilmesidir. Terörizmi sosyal bir sorun olarak kabul ettiğimizde, terör eylemlerine gerekçe olarak gösterilebilecek herhangi bir toplumsal uygulamanın varlığına dahi izin verilmemesi sorunun daha başlamadan çözülmesinin en basit yöntemidir. Zira terör mevcut sorunların bir nedeni olmaktan çok ülkedeki mevcut sorunların sonucudur (Acar ve Urhal, 2007, s.349).

Terörizmle mücadelede demokratik rejimlerin en büyük sıkıntı ve açmazı, yürürlüğe konulacak yeni yasaların getireceği sınırlama ve kısıtlamaların, bireylerin hak ve özgürlükleri ile çatışma noktasına sürüklenmesidir (Çitlioğlu, 2006, s.194). İnsan haklarına, özellikle hayat hakkına son derece önem veren demokrasiler, bireyleri kurtarmak için terör örgütlerinin iradesine, isteklerine çok kez boyun eğmektedirler. Bu şekilde zamanla terörizme karşı oluşan sonlandırma refleksi ve kamuoyu algısı, terörizmi önlemek için zorlayıcı tedbirlere başvurmayı meşru görebilmekte ve devlet tarafından ister istemez özgürlüklere ağır sınırlamalar konmaktadır (Altuğ, 1995, s.14). Alınan tedbirlerin çoğu, tüm dünyada terörle mücadele eden devletlerin yapmakta olduğu gibi, özgürlüğü kısıtlayıcı kimi önlemler olmakla birlikte, bunlar çoğu zaman hedef kitle iyi incelenmeden, gerekli ön hazırlık yapılmadan hareket edilmesi ve güvenlik güçlerinin bir bölümünün eğitimsizliği nedeniyle temel insan hakları çiğnenerek uygulanabilmektedir (Tacar, 1999, s.20). Bu suretle terörizmin önlenmesi adına özgürlükler sınırlandırılmakta ve dolayısıyla terörizmin ulaşmak istediği amaçlarına fark edilmeden hizmet edilmektedir. Demokrasilerin bu tuzağa düşmemeleri ve teröre darbe vurmaya çalışırken bir yandan da, artık klasikleşen tabirle özgürlük ve güvenlik sarkacının dengesini iyi ayarlamaları gerekmektedir. Bu dengenin ayarlanabilmesi söylendiği kadar kolay olmamakla birlikte, imkânsız da değildir. Dünya üzerinde bu dengeyi iyi kurarak terörizme karşı mücadelesinde başarılı olmuş örnekler mevcuttur.⁴ Bu anlamda başarılı olmuş mücadele yöntemlerinin diğerlerine tercih edilmesi ve uygulanması bir taklitten öte, doğrulara ulaşma yolunda muhtemel zaman kaybının önüne geçilmesi açısından fayda verebilir. Bu nedenle her ülkenin kendi sorunlarını ve toplumsal yapısının özelliklerini de göz önünde bulundurarak, terörizmle mücadelede başka ülkelerce denenmiş ve etkili olmuş yöntemleri uygulaması, sorunların çözümüne yönelik atılan adımların yararını arttırabilecektir.

Demokratik sistemleri gelişmiş ve kurumsal olarak sağlıklı işleyen ülkeler terörle mücadelede iki önemli yaklaşım benimsemişlerdir: Birinci yöntem, terörün manipüle edeceği alanları ve propaganda aracı olarak kullanacağı eksiklikleri ortadan kaldırmaktır. İkinci yöntem ise, birinci yaklaşım metotlarına rağmen hâlâ terörde ısrar edenlere karşın, alanında uzmanlaşmış terörle mücadele güvenlik birimleri kurarak güvenlik önlemlerini arttırmaktır (Bal, 2002, s.138). Terörün manipüle edebileceği alanları ve teröre propaganda aracı olabilecek eksiklikleri ortadan kaldırmak için ise; “birincisi, terör örgütlerine militan olarak yönelebilecek

grupların sistem içerisinde barındırılması, yani teröristten önce hareket ederek potansiyel hedef kitlelerin devletin yanına çekilmesi, ikincisi, terör sorununu siyasal katılım, ekonomik gelişmeler ve sosyolojik yönleriyle ele alıp alternatif, çok yönlü ‘alan daraltma’ projelerinin üretilmesi, üçüncü olarak da, güvenlik politikalarına, yani sorunun çözümüne halkın ortak edilmesi (Bal, 2002, s.139)” gereklidir.

Teröre bulaşmış insanların önemli bir kısmı aslında psikolojik olarak bu yola mecbur kaldığına inanmaktadır. “Haksızlığa uğradığı, aşağılandığı, ezildiği, sömürüldüğü, dışlandığı duyguları ile yaşayan ve kendilerinde bu duyguları yaratanlara karşı şiddet dışında ifade yöntemi bulamayan kişi, topluluk ve toplumlara sunulan bu arz, bir talep olarak terörizmi yaratmaktadır” (Çitlioğlu, 2006, s.23). Terör örgütleri, savundukları ideolojiye bağlı olarak, haksızlık ve zulüm biçiminde gördükleri yönetimleri ve yöneticileri bertaraf etmeyi; böylece daha mutlu ve adaletli hayat tarzını getirmeyi amaç edindiklerini ileri sürmektedirler (Alkan, 2002, s.15). Terör eylemlerine ve bu eylemlere katılanlara gerekli tek gıda ve gerekçe; bir haksızlığa uğradıklarının şiddet yolu ile anlatılması ve giderilmesi olarak algılandığından, öncelikli yapılması gereken, terör örgütlerinin elindeki ‘haklılık silahının’ alınması olmalıdır (Çitlioğlu, 2006, s.23). Teröre başvurmadan başka çaresi olmadığını söylemlerine yansıtan bir anlayışa karşı, tek çarenin bu olmadığını anlatmak ve dahası bu tür anlayışlara sempati duyan kitleleri buna ikna etme zorunluluğu bulunmaktadır.

Teröristlerin demokratik sisteme ve devlete karşı geliştirdikleri ve halkı etkilemeye yönelik öne sürdükleri argümanlar, silahlarla değil, ancak bu argümanların haksızlıklarının ve yanlışlıklarının ortaya konulması ile ortadan kalkabilir (Bal, 2002, s.148). Terörizme gerekçe olarak öne sürülen yaklaşımların ve teröre başvurmadan başka çaresinin kalmadığını iddia eden anlayışların çürütülmesi için yapılması gereken şey, iddia edilen sorunların (bu sorunlar her ne ise) demokratik bir sistem içerisinde çözümsüz olmadığını hiçbir korkuya kapılmadan devleti yönetenler tarafından kabulüyle birlikte, herkesin insan hak ve özgürlüklerinden eşit olarak yararlanabileceğinin toplumun her kesimi tarafından benimsenmesinin sağlanmasıdır. Demokratik devlette terörizmle mücadelede temel amaç halkın desteğinin kaybedilmemesi, hiç değilse karşı tarafa geçmesinin önlenmesi olmalıdır. Bu sayede devlet, vatandaşın gözünde meşruiyet zeminini artırır ve terörden medet umanların yaratmaya çalıştığı kargaşa ortamının doğmasını ve üstünlüğün terör tarafına geçmesini engellemiş olur. Soruna bu tarz bir yaklaşım kucaklayıcı *yumuşak güç* veya *ılımlı yaklaşım* olarak adlandırılır (Bal, 2006, s.27-28).

Terör sorununun sadece güvenlik boyutuyla ele alınıp, mücadelenin de sadece teröristle mücadele olarak benimsenmesi halinde sorunun çözümü için sadece şiddet uygulanması kaçınılmazdır. Uygulanan şiddetin de karşılığında tepki olarak şiddeti doğurması olağandır. Kontrolsüz ve hedefini aşan şiddet, devlet tarafından uygulandığı takdirde hiç şüphesiz terör

örgütleri bunu kendi lehlerine kullanacaklardır. “Vatandaşına zulmeden devlete karşı mücadele etme hakkı” propagandası devlet tarafından haksız olarak şiddete maruz bırakıldığı inancında olan insanlara sempatik gelebilecektir. Böylece alan kazanma savaşında terör arazisini biraz daha genişletecek ve devleti şiddet kullanmaya teşvik edici eylemlerini her geçen gün artıracaktır. “Terörist, devleti kanunsuz ve kontrolsüz şiddet uygulaması için kışkırtır. Terörist taraf hukuka uygun davranış peşinde değildir, meşru hükümet ise yasaya uygun hareket etmek zorundadır” (Tacar, 1999, s.45). Bu terörizmin kullandığı bir tuzaktır. Demokratik devletin bu tuzağa düşmemesi ve terörizmin oyununu bozması beklenir. Bal’ın (2006, s.148) da ifade ettiği gibi, “zaten terörle mücadele stratejilerinde *demir yumruk* veya *hard-line militarism* olarak adlandırılan terörü şiddet uygulayarak çözüme yönteminin demokratik ülkeler ölçeğinde başarılı olamadığı söylenebilir. Buna karşın liberal demokratik yaklaşım ürünü olan çoğulcu, uzlaşıcı ve topluma dayalı güvenlik stratejilerinin daha başarılı olduğu, terörle mücadele eden batı ülkelerinde gözlemlenmektedir”.

Terörizmle mücadelenin, salt askeri ve polisiye önlemlerle ve güç kullanımına dayalı yöntemlerle yürütülmesinin mümkün olmadığını bilincine varılmadığı, güç kullanımının karşı tarafın haksızlığa uğradıkları yönündeki inançlarını her defasında pekiştirerek daha fazla yıkıma özendirmediği algılanmadığı sürece başarıya ulaşması beklenilmemelidir. Güce karşı güç kullanımı, terör örgütlerine her defasında daha fazla haklılık kazandırmakta, eylemlerin sonuçlarından çok, nedenleri tartışılmaya başlandığı için yeni ve daha yıkıcı eylemleri özendirmektedir (Çitlioğlu, 2006, s.42). Demokratik bir devlette terörizmle mücadelede bir tür bumerang etkisi yaratacak sert yöntemlere başvurulması seçenekler arasında ön sıralarda olmamalıdır. Bu anlamda sorun çok geniş kapsamlı olarak ele alınmakla birlikte ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel boyutlarıyla değerlendirilerek geçmiş tecrübelerin ışığında geleceğe dönük uzun vadede çözümler üretilmeye çalışılmalı ve terörizmle mücadelede sabırlı olunmalıdır. Tahriklere kapılmadan, terörizmin amaçlarına ulaşmasına fırsat vermeden, halkın güvenini ve desteğini kazanarak yapılan bir mücadelenin başarı şansı oldukça yüksektir. Kamuoyunda kısa vadeli çözümler üretilmesi tabiatıyla beklenecektir ancak terörizmle mücadele kısa vadede sonuç alınabilecek bir süreç olmamakla birlikte profesyonel ve sağduyulu çözümlerle yaklaşılmadıkça sorun kronik bir hal alma mahiyetini de haizdir. Diğer yandan terörizmle mücadelede, *soft line approach (ılımlı yaklaşım)* olarak ifade edilen gelişmiş demokrasilerin uyguladıkları terör örgütlerinin alanını daraltmaya yönelik stratejileri de eleştirilere muhatap olmaktadır. Bu yönetime getirilen en yoğun eleştiri ise, acımasız teröristlere karşın demokrasinin yumuşak karnı olan hoşgörü ve gereğinden fazla ödün veren tutumu olarak ifade edilmektedir. Ancak, terör uzmanları Paul Wilkinson ve Walter Laqueur demokratik sistemleri, terörizmle mücadelede ilk bakışta ödün veren ve hatta aciz görünmekle birlikte uzun

dönemli ve çok alternatifli çözümler üreterek terör örgütlerine karşı kalıcı başarıların elde edildiği dirençli sistemler olarak ifade etmektedirler (Bal, 2002, s.139).

Terörizm ve Medya

Hangi ideolojiye sahip olursa olsun, terör örgütleri için propaganda büyük önem taşımaktadır ve bu örgütler medyayı propaganda aracı olarak sıkça kullanmaktadırlar. Terörizmin en önemli işlevlerinden biri reklamdır. Teröristler çok sayıda insanın ölmesini değil, aslında çok sayıda insanın kendilerini izlemesini ve dinlemesini isterler; çünkü kurban sayısı ne kadar fazlaysa yapılan eylem sonucunda kamuoyunda o kadar çok yankı uyanmaktadır (Laqueur, 2002, s.134). Modern iletişim araçlarının devreye girmesi ile terörizmin halk üzerindeki etkisi daha da artmıştır. Şiddet eylemlerinin televizyonda haber konusu olması ve bu yolla mesajların doğrudan milyonlarca kişiye ulaşması, taleplerin, yakınmaların ve siyasal amaçların propagandasında terörizmin kullanılmasını gündeme getirmiştir (Çitlioğlu, 2006, s.88).

Demokratik bir yerdeki her terörist grup, konuşma özgürlüğü kavramı ile birlikte ulusal ve uluslararası basını en üst düzeyde kullanmaya çalışır. Teröristler, kendileri için gerçekten en çok gerekli olan şeyin, geniş ve giderek artan halk desteği olduğunun çok iyi farkındadırlar. Sağlam bir halk desteğini arkalarına aldıklarında ise, daha etkili bir siyasi güç haline gelme umudunu taşıyabilirler (Wilkinson, 2002, s.175). Bu aşamada medyanın terörizmle mücadelede bir takım sorumlulukları olduğu unutulmamalıdır. Terör eylemlerinin temel amacının hedef kitleleri sarsmak, normal yaşam alışkanlıklarını terke zorlamak, panik duygularını tırmandırmak ve pasif konuma iterek teslimiyete zorlamaktır. Bu açıdan düşünüldüğünde eylemlerin medya aracılığı ile kitlelere iletilmesi bir yandan toplumun bilgilendirilmesi amacına hizmet ederken, bir yandan da terörizmin ana ve vazgeçilmez amacının gerçekleştirilmesi anlamına gelmektedir. Bu bağlamda medyaya düşen sorumluluk, terör eylemlerinin kamuoyundaki olumsuz etkileşimini engelleyecek, sansasyondan kaçınan, panik ve korku duygularını körüklemek yerine yatıştırıcı bir yayın politikası izlemek olarak görülmektedir (Çitlioğlu, 2006, s.43-44).

Herhangi bir terör eyleminden sonra, haber bültenlerinde olay yerinden canlı bağlantı yapılarak, mağdurların cansız bedenlerinin ve kanlı görüntülerin insanlara ulaştırılması, farkında olmadan terör örgütlerinin propagandasının yapılması anlamına gelebilmektedir. Ayrıca bu yayınlarda alabildiğine karmaşık, kaynağı belirsiz ve teyide muhtaç bilgilerin televizyon ekranlarından devamlı surette gösterilmesi, halk üzerinde endişe ve panik hissi yaratmakta, insanlar artık kendilerinin de güvende olmadığı duygusuna kapılmaktadırlar. Bu bağlamda medyayı bilgilendirme ve doğru bilgi akışını sağlama görevi de, yine sorumlu kamu görevlilerine düşmektedir. Bu gibi durumlarda medya, kaynağının ne olduğu belli olmayan

bilgiler yerine, resmi makamlar tarafından açıklanan bilgileri yayınlamalıdır. Açıklama yapmakla sorumlu olan kamu görevlileri, soğukkanlı ve sakinleştirici bir üslupla olayla ilgili net bilgileri kamuoyuyla paylaşmalıdır. Bu şekilde kamuoyu doğru bilgilere ulaşabilecektir. Aksi halde her fısıltı bir iddia olarak medyaya yansiyacak ve terör eylemi olduğundan daha büyük sonuçlara yol açmış gibi gösterilebilecektir. Bu da terörizmin amaçlarına ulaşmasına katkı sağlayacaktır. Bu aşamada medya ve kamu görevlileri işbirliği içerisinde davranarak, terörizmle mücadele sürecinde üzerlerine düşen sorumlulukları eksiksiz olarak yerine getirmiş olacaktır.

Terörle Mücadele ve Güvenlik Birimlerinin Tutumları

Terörizmle mücadele edilirken sıklıkla tekrarlanan bir yanlış da “terörist” ve “sıradan vatandaş” ayırımının sağlıklı yapılamaması neticesinde, güvenlik güçleri tarafından, terörle ilişkisi olmayan ya da en azından sempatican seviyesinde olan insanlara yönelik yaygın şekilde orantısız güç kullanımınıdır. Bu gibi durumlar teröre sempati duyan kişileri, maruz kaldıkları şiddet karşısında daha da olumsuz yönde etkilenerek terör örgütlerinin aktif militanı olma konumuna itmekte ve amaçlananın tersine terörizmin hayat sahasını ve yandaşlarını artırmaktadır. Terörle mücadele etmekle görevli güvenlik güçlerinin görevlerini yaparken bir taraftan da bahsedilen hassasiyeti taşımaları hayati derecede önemlidir. Bu nedenle her terör eylemi sonrasında, sıklıkla teröristlerin başvurduğu provokasyonlara karşı güvenlik birimleri büyük bir dikkat ve temkinle verileri değerlendirmelidir (Bal, 2002, s.143).

Teröristler genel olarak yaptıkları ve yapacakları eylemin yerini, zamanını ve hedefini belirleme önceliğine ve inisiyatifine sahip olduklarından, güvenlik güçlerinden önce hareket edebilme şansı yakalayabilmektedirler. Bu durum ise, teröristlerin her an yeni bir eylem yapabilecek durumda görünmesi ile birlikte, bunu süreklileştirmek bakımından teröristler de kesinlikle halk desteğine ihtiyaç duyarlar. Bu nedenle güvenlik güçlerinin yapacakları taktik hataların ve yanlış uygulamaların her birisi, terör örgütünün artı hanesine yazılan önemli kazançlarını ve başarılarını oluşturur (Bal, 2002, s.142-143). Güvenlik birimleri, terörle mücadelede teröristlerden farklı bir yol izlemek zorundadırlar. Bu durum, suçu işleyen teröristlerin tanımadığı, masumiyet, etik, hukuk kurallarının bizzat güvenlik birimleri tarafından azami ölçüde dikkate alınmasını gerektirir. “Kendilerini hiçbir kuralla sınırlı tutmayan teröristler, saldırılarını yaparken güvenlik birimlerini de maksimum seviyede tahrik etmek isterler. Nefretin doruğa ulaştığı, toplumda kamplaşmaların arttırılmak istendiği, duyguların aklın gerisinde kaldığı bir manzara, teröristlerin tam da istediği bir ortamdır. Atılacak her yanlış adım, teröristlerin yeni eylemlerinin mazereti ve yeni propagandalarının ana kaynağı olacaktır” (Bal, 2006, s.19-20). Terörizm, devlet ve güvenlik güçlerini sert ve aşırı tepki vermek için kışkırtmaya ve böylece insanların, kendilerine bir meşru müdafaa örgütü süsü verebilen

teröristleri destekleme hareketine katılmalarına yardım edebilir (Wilkinson, 2002, s.156). Bal, (2006, s.20-21) ABD'nin terörle mücadelede Guantanamo üssünde yaptıkları ve yine ABD ve İngiliz güvenlik görevlilerinin Irak Ebu Gurayb cezaevinde seğiledikleri insan hakkı ihlallerinin, teröristlerin yaşaması için zaruri olan birer oksijen çadırı olduğunu ifade etmektedir. Bahsedilen uygulamalar terörü meşru kılamaz, ancak bu ve benzeri tutumlar teröristlerin kendilerine yandaş, taraftar ve sempatizan bulmasında inkar edilemez öneme sahip güvenlik zafiyetleridir. Teröristlerin önem sıralaması içindeki hedef kitlelerin başında hiç kuşkusuz öncelikle masum geniş halk kitleleri gelmektedir. Demokratik ülkelerdeki güvenlik birimleri perspektifinden olaya bakıldığında ise, emniyet güçleri de teröre karşı başarılı ve etkin olabilmeleri için büyük ölçüde halk desteğine gereksinim duymaktadırlar. Bu bağlamda terör örgütleri ile güvenlik birimleri arasındaki mücadele, bir bakıma karşılıklı *alan kazanma stratejisi* olarak da nitelendirilebilir.

Bir terör eylemi sonucunda kendilerine güvenlik birimlerince zor kullanılan her yurttaş, terörist için kazanılmaya açık bir potansiyel terörist aday kimliğine bürünebilmektedir. Yurttaşlar eğer güvenlik birimlerinden bekledikleri olumlu yaklaşımları görmüyorlarsa, teröristler hemen devreye girmekte ve kendi propagandalarını yaparak yeni sempatizanlar kazanmakta ve devletin işe yaramaz bir olgu olduğunu yurttaşlara empoze etmektedirler. Bu bakımdan kendi bilgi birikimlerinin, teknik ve fiziksel donanımlarının yanında, halktan veya teröre potansiyel sempatizan diye tanımlanabilecek gruplardan bilgi alma yöntemlerinde, güvenlik güçlerinin çok dikkatli ve itinalı davranması önemlidir. Böylelikle terörle mücadele eden birimler, terör örgütünün güvenlik birimlerini provoke ederek yaratmayı ve genişletmeyi hedeflediği propaganda alanını daraltarak önemli kazanımlar sağlayabileceklerdir (Bal, 2002, s.143-144).

Sonuç

Terör ve terörizm, son yıllarda insanların sıkça duydukları ve üzerinde her kesimden insanın yorum yaptığı kavramlar olmuştur. Şüphesiz bunda terörün küresel bir sorun haline gelmesinin de payı büyüktür. Özellikle 11 Eylül 2001'den sonra ABD'nin başını çektiği gelişmiş batılı demokrasilerce yeni bir terörle mücadele konsepti geliştirilmiş, teröre asla taviz vermeyen, kararlı bir mücadele yolunun seçildiği ilan edilmiştir. Ancak sonrasında, terörle mücadele adına çoğu zaman insan hak ve özgürlüklerinin hiçe sayıldığı görülmüş, Guantanamo ve Ebu Gurayb cezaevlerinde, terörist olduğu iddia edilen kişilere yönelik işkence ve kötü muamele görüntüleri kamuoyuna yansımıştır. Bu görüntüler hiç şüphesiz terörle mücadele ettiğini iddia eden demokratik ülkelerin insan hakları karnesine eksi puan olarak yazılmıştır. Dahası terörle mücadele adına sergilenen bu yanlışlar terör örgütlerinin propaganda

malzemesini oluşturmuş ve eleman sayılarını artırmıştır. Diğer bir ifadeyle terör karşısında alan kaybedilmiştir. Bu anlamda “Terör” ve “Demokrasi” arasında “bir alan kazanma mücadelesi” yaşanmaktadır. Bu mücadelede demokratik ülkelerde, diğerlerinden farklı olarak, yapılan yanlışlar tekrarlanmadan, insan hak ve özgürlükleri güvence altına alınmalı, güvenlik sağlama adına demokrasiden taviz verilmemelidir.

“Terörizmle mücadele, tabiatı gereği bir propaganda mücadelesidir. İnandırıcılığı azalan güç, bu mücadeleyi kaybetmeye doğru yol almaktadır” (Bal, 2006, s.21). Kendilerini aşağılanmış, dışlanmış, ülkenin kaynaklarından herkes gibi eşitçe yararlanma olanaklarından mahrum bırakıldıklarına inanan, benimsemedikleri değerler, kültürler ve yaşam biçimleri kendilerine zorla dayatılan birey ve toplumlarda yükselen karşı çıkma ve isyan duygularının tarafsız analizleri yapılmadığı sürece, terörizmle gerçekçi, kalıcı ve sonuç alıcı bir mücadele mümkün görünmemektedir (Çitlioğlu, 2006, s.37-38). Bu bağlamda terörizmin kaynakları, terörizmi yaratan sosyal, ekonomik ve siyasal koşullar ile bireylerin terör eylemlerine katılmalarının nedenleri hakkında yapılan bilimsel araştırmaların hükümetler tarafından desteklenmesi ve bu araştırmaların politika uygulayıcıları nezdinde dikkate alınması gerekmektedir (Türköz, 2011).

Sağlam kurulan demokratik sistemler, güçlü bir iç dinamiğe sahiptirler; çünkü demokrasilerde sistemin yapısı gereği halkın büyük çoğunluğu yönetimi meşru ve denetlenebilir görmektedirler. “Sistemi içtenlikle benimsemiş olan yurttaşlar, sistemin korunması noktasında yarışır ve seçim sandıklarını, silahlı mücadeleyle yer değiştirmesini amaçlayan haydutlara yol vermezler” (Bal, 2002, s.148). Sıkıntılar ve dertler her zaman olacaktır, fakat bazı durumlarda bir protesto olmaksızın zulme katlanılırken, kimi yerde ve kimi zamanda da görece küçük sıkıntılar şiddetli bir tepkiye yol açmaktadır. Terörizmin bir silah olarak seçilmesi de bütünüyle başka çare kalmamasından dolayı bir zorunluluk ile açıklanabilecek bir şey değildir, çünkü hem siyasal hem de askeri olmak üzere başka direniş biçimleri de söz konusudur (Laqueur, 2002, s.107). Demokrasi ise her türlü memnuniyetsizliğin şiddete başvurulmadan ifade edilebilmesine, sorunların katılımla, uzlaşa ve hoşgörü ile çözümlenebilmesine olanak veren bir rejimdir. Demokratik rejimlerin amacı özgürlükleri feda etmeden güvenliği sağlayabilecek kararlılığı gösterebilmek ve bir alan kazanma mücadelesinin son derece önemli olduğu terörizmle mücadelede demokrasi sahasını terör örgütlerine terk etmemek olmalıdır.

Kaynakça

- Acar, Ü. ve Urhal, Ö. (2007). Devlet Güvenliği, İstihbarat ve Terörizm. Ankara: Adalet Yayınevi.
 Alkan, N. (2002). Gençlik ve Terörizm. Ankara: EGM Temuh Dairesi Başkanlığı Yayınları.
 Alkan, T. (1983). Saldırganlık, Önyargı ve Yabancı Düşmanlığı. İstanbul: Hil Yayınları.
 Altuğ, Y. (1995). Terörün Anatomisi. İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.
 Bal, İ. (2002). Devlet Demokrasi ve Terör: Çözüm Önerileri. Seçkin Yayıncılık (Editörler: Hasan Hüseyin Çevik ve Turkut Göksu), Türkiye’de Devlet, Toplum ve Polis, Ankara.
 Bal, İ. (2006). Alacakaranlıkta Terörle Mücadele ve Komplo Teorileri. Ankara: Usak Yayınları.

- Çitlioğlu, E. (2006). Gri Tehdit Terörizm. 2.baskı, (ilk basım 2005). Ankara: Ümit Yayıncılık.
- Dilmaç, S. (1997). Terörizm Sorunu ve Türkiye. Ankara: EGM Yayınları.
- Ergil, D. (1992). Uluslararası Terörizm. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt:47, Sayı:3, Ankara.
- Güzel, C. (2002). Silinen Yüzler Karşısında Terör. Haz. Cemal Güzel, Ankara: Ayraç Yayınevi.
- Hazır, H. (2001). Demokraside İstikrarsızlığın Sebebi Olarak Siyasal Şiddet ve Terörizm. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- İçli, T. (2007). Kiriminoloji. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Laqueur, W. (2002). Terörizmin Yorumlanması. Silinen Yüzler Karşısında Terör, Haz. Cemal Güzel, Ankara: Ayraç Yayınevi.
- Laqueur, W. (2002). Bomba Felsefesi. Silinen Yüzler Karşısında Terör, Haz. Cemal Güzel, Ankara: Ayraç Yayınevi.
- Tacar, P. Y. (1999). Terör ve Demokrasi. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Türk Dil Kurumu (2010). Büyük Türkçe Sözlük. <http://tdkterim.gov.tr/bts>. (19.02.2010).
- Türkiye Barolar Birliği (2006). Türkiye ve Terörizm Raporu. Ankara: Türkiye Barolar Birliği Yayınları.
- Türköz, Ş. (2011). 20. Yüzyılda Avrupa ve Türkiye’de Terörizm ve Terörle Mücadele. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyonkarahisar.
- Wilkinson, P. (2002). Terör Felsefesi. Silinen Yüzler Karşısında Terör, Haz. Cemal Güzel, Ankara: Ayraç Yayınevi.
- Wilkinson, P. (2002). Terör ve Terörizm. Silinen Yüzler Karşısında Terör, Haz. Cemal Güzel, Ankara: Ayraç Yayınevi.
- Zafer, H. (1999). Sosyolojik Boyutuyla Terörizm. İstanbul: Beta Yayınları.

Üniversite Öğrencisi Seçmenlerin Benlik Saygısı ve Şüphe Durumları Yönünden Siyasal Reklamlara Yaklaşımı

Erdem TATLI*

Özet

Bu çalışmada üniversitede öğrenim gören genç seçmenlerin benlik saygısı ve siyasal reklamlara yönelik şüphe durumlarının cinsiyet, okut türü, sınıf, gelir düzeyi, anne-baba eğitim düzeyi ve medya izleme alışkanlıklarına göre incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırma İstanbul'da tesadüfi olmayan örnekleme türlerinden kolayda örnekleme yoluyla belirlenen dört farklı üniversitedeki 500 öğrencinin gönüllü katılımı ile yapılmıştır. Araştırma 2011-2012 öğretim yılında öğrenim gören öğrencilere araştırmacı tarafından benlik saygısı ölçeği, reklamlara karşı şüphe ölçeği ve kişisel bilgi formu uygulanarak yapılmıştır. Benlik saygısı ölçeği Rosenberg (1963) tarafından, reklama yönelik şüphe ölçeği ise Obermiller ve Spangenberg (1998) tarafından geliştirilmiştir. Araştırmada elde edilen sonuçlara göre benlik saygısı düzeyi ile cinsiyet, siyasal reklamlara yönelik şüphe durumu ile okul türü ve televizyon izleme alışkanlığı arasında anlamlı ilişkilere ulaşılmıştır. Öte yandan benlik saygısı ile siyasal reklamlara yönelik şüphe durumu arasında anlamlı bir ilişkiye rastlanmamıştır.

Anahtar Sözcükler: Benlik Saygısı, Reklamlara Yönelik Şüphe, Siyasal Reklamlar, Üniversite Öğrencisi

The Attitude of University Student Voters Toward Political Advertisements in term of Their Self-Esteem and Skepticism Level

Abstract

The aim of this study is to analyze the level of self-esteem and skepticism towards political advertising of university students according to gender, university type, class, level of income, level of parents' education and media usage habits. The research applied with 500 volunteer students of four different universities in İstanbul which were determined by one of the incoincident sampling methods, convenience sampling. The research realized with students in 2011-2012 academic year via the application of self-esteem scale, ad-skepticism scale and personel information form by the researcher. The self-esteem scale was developed by Rosenberg (1963) and the ad-skepticism scale was developed by Obermiller and Spangenberg (1998). According to the results, there are significant relations between self-esteem levels and gender, and between skepticism towards political advertising and university type and television watching habits. On the other hand, a significant relation between self-esteem and skepticism towards political advertising is not found.

Key Words: Self-Esteem, Skepticism Towards Advertising, Political Advertising, University Student

* Arş. Gör. Dr. İstanbul Ticaret Üniversitesi İletişim Fakültesi Görsel İletişim Tasarımı Bölümü. etatli@ticaret.edu.tr

Giriş

Siyasal reklamcılık, başta ABD olmak üzere, demokrasi düzeyleri gelişmiş ülkelerde sıkça rastlanan siyasal iletişim uygulamalarının başında gelmektedir. Özellikle ABD’de 1950’lerde yoğun olarak kullanılmaya başlanmış olmakla beraber Avrupa’da 1980’lerle birlikte yoğunlaşmıştır (Kaid ve Holte-Bocha, 1995, s.8-22). Türkiye ölçeğinde ele alındığındaysa genel anlamda siyasal iletişim, özel olarak da siyasal reklamcılıktan söz edebilmemiz için önce çok partili döneme geçişin, sonra da demokrasi çitamızın yükselmesinin beklenmesi gerekmiştir. Bu anlamda ilk siyasal kampanya çalışması 1950’de yapılmıştır (Devran, 2003, s.14-15).

Süreç içerisinde siyasal reklamların siyasi partilerin/adayların seçim kampanyası giderleri arasında en büyük kalemlerden biri haline gelmesine karşın hedef kitlenin siyasal reklamlara yaklaşımını inceleyen yeterli sayıda araştırma yoktur.

Bu çalışmada, üniversite öğrencisi genç seçmenlerin psikografik haritasının çıkarılmasına katkıda bulunacağına inandığımız benlik saygısı ve şüphe kavramları siyasal reklamcılık bağlamında ele alınarak literatüre katkıda bulunmak amaçlanmıştır. Bu kavramlardan ilki olan benlik saygısı ile siyasal reklamlar arasındaki ilişki daha önce incelenmemesine karşın, benlik saygısının genel olarak ikna mesajlarıyla, politik etkinlik ve politik katılımı ilişkisi üzerine çalışmalar bulunmaktadır (Ergeç, 2004; Okçu, 2007; Sniderman ve Citrin, 1971).

Çalışmada incelenen bir diğer kavram şüphe kavramıdır. Siyasal reklamların öncelikli hedefi seçmeni ikna etmektir. Şüphe ise iknanın önündeki en büyük engel olarak göze çarpmaktadır. Bu sebeple hedef kitlenin şüphe durumu, reklam çalışmalarında üzerinde hassasiyetle durulması gereken bir durumdur. İlgili bölümde önce şüpheli durum psikolojik açıdan incelenmiş, sonra da şüphe durumunu ölçen bazı çalışmalar reklamcılık bağlamında ele alınmıştır.

Çalışmada, incelenen kavramlar temelinde gerçekleştirilen nicel bir araştırmaya yer verilmiştir. Araştırmada üniversite öğrencilerinin demografik durumları ve bireysel bazı özellikleriyle benlik saygısı düzeyleri ve siyasal reklamlara yönelik şüphe durumlarının ölçülmesi hedeflenmiştir.

Benlik Saygısı Kavramının Reklamcılık Çerçevesinde İncelenmesi

Benlik, insanın kendi kişiliğine ilişkin kanılarının bütünü, insanın kendisini tanıma ve değerlendirme şeklidir. Başka bir deyişle benlik, kişiliğin öznel yanıdır (Güney, 2009, s.210). Benlik, bireyin kendisine özgü olan bilinçli veya bilinçdışı tasarımlarıdır (Hamilton, 1993, s.230). Benlik kavramı kişinin kendisi ile ilgili algıların, yüklemelerin, geçmiş yaşantıların, gelecekle ilgili amaçlarının ve sosyal rollerinin zihinde temsil edilişi, kavramsal ben olarak

odaklaşmasıdır (Aydın, 2005, s.18). Kur'an ve tasavvuf açısından benlik, ruh, akıl, kalp, kötülüğü emreden cevher ve beden birleşiminden ibaret olan insanoğlunun zâtı, hakikati ve bizzat kendisi anlamlarına gelmektedir (Kımtır, 2008, s.12). Descartes, "ben" in insanın kendi varlığının ve varoluşunun farkında olmasını tüm gerçekliğin temeli haline getirmiştir (Sam ve Sam, 2010, s.3). Bireyin kendi hakkında doğrudan ve çevresiyle etkileşim halinde edindiği algıların birbirleriyle anlamlı bütünler oluşturması ile benlik tasarımı meydana gelmektedir. Edindiği deneyimler sonucu kişinin amacı davranışlarını benlik tasarımına göre şekillendirmektedir (Kuzgun, 1991, s.124).

Benlik saygısı ise kişinin kendini değerlendirmesi aşamasında ortaya çıkmaktadır. Benlik saygısı benliğin değerlendirilerek benlikten duyulan tatmini anlatan kavramdır (Süner, 2010, s.23). Kavramı ilk ortaya atan psikolog James'e göre benlik saygısı, kişinin istekleri ve başardıkları arasındaki denge ile oluşur. Böylece kişinin başarmak istediklerine göre başardıkları ne kadar fazla ise, benlik saygısı da o ölçüde yüksek olacaktır. Kişi yapabileceğini iddia ettiği şeylere göre, yapabildiklerini kıyaslayarak kendine olan saygısını şekillendirir (Korkut, 2004, s.193). Kişi kendini değerlendirmede olumlu bir tutum içindeyse benlik saygısı yüksek, olumsuz bir tutum içindeyse benlik saygısı düşük olmaktadır (Satılmış ve Seber, 1989, s.68).

Benlik saygısı düzeyi yüksek olan kişiler sosyal ilişkilerinde daha girişimci, daha güvenlidirler. Başarılarını büyük ölçüde kendi emeği ve becerisi olarak görür. Kendi kontrol duygusunu hisseder ve başarısızlığa uğradığında daha iyisini yapmak için motive olur. Değişiklikler yapmaya ve daha fazla çalışmaya ihtiyaç duyduğunun farkına vararak, hatalarını kabul eder ve başkalarını suçlamaktan kaçınır. Benlik saygısı düşük bireyler de daha az güvenli olmaktadır ve başarısız olma korkuları daha baskındır (Yavuzer, 2003, s.21). Yüksek benlik saygısına sahip bireyler kendilerini daha iyi ve olumlu tanımlarken, düşük benlik saygısına sahip bireyler kendilerini daha olumsuz tanımlama eğilimindedirler (Campell ve Lavallee, 1993 aktaran Üre, 2007, s.33).

Benlik saygısı ile ilgili yapılmış çok sayıda araştırma bulunmaktadır. Bunun sebebi, bu kavramın bireyin çevresiyle olan ilişkilerinde, akademik başarısında, birçok alanda ve özellikle ruh sağlığı üzerinde etkili olması ve öneminin son yıllarda giderek artmasıdır.

Benlik saygısına ilişkin yapılan araştırmalarda sosyo-ekonomik düzey ile ana-baba tutumları ve benlik kavramı arasında anlamlı ilişkiler bulunmuştur. Bireyin benlik saygısı cinsiyet, etnik köken, yaş, sosyo-ekonomik durum, genetik (fiziksel) boyut, sağlık gibi bireyin kontrolünde olmayan faktörler ile aile ilişkileri, çocuk yetiştirme yöntemi, eş, akraba ve arkadaşlarla olan ilişkiler, ev ve sosyal çevre ile iş ortamından oluşan çok geniş bir çerçeveden etkilenir. Anne ve babanın çocuğa karşı takındığı yakın, ilgili, demokratik tutumun ve sosyo-

ekonomik durumlarının çocuğun benlik saygısı üzerinde olumlu etkisi olduğu görülmüştür (Rosenberg, 1965; Gazioğlu ve Köknel, 2007; Camilla, 1991; İnan, 2006) Yine yaşam deneyimi ve gelir durumları arttıkça gençlerin benlik saygısının yükseldiği görülmektedir (Cuhadaroğlu, 1986; Tufan, 1989; Workman ve Beer, 1989; Yiğit, 2010).

Öte yandan toplam benlik saygısını oluşturan unsurlar incelendiğinde erkeklerin benlik saygısı göreve dönük başarılarla ilgiliyken, bayanlarınkinin sosyal becerilerle ilgili olduğu saptanmıştır. Erkekler, matematik, fen bilimleri, liderlik, toplum önünde konuşma konularında kendilerine yüksek not vermişlerdir (Zuckerman, 1985, s.552).

Yapılan araştırmalarda benlik saygısının karar verme sürecinde oldukça etkili olduğu gözlenmiştir. Karar vermede benlik saygısı düzeyi yüksek olan üniversite öğrencilerinin daha az karar stresi yaşadıkları, seçim ve sorumluluk stillerini kullanmaya daha yatkın davranışlar gösterdikleri görülmüştür (Radford vd., 1993, s.284-297). Ayrıca benlik saygısı düzeyi yüksek olan katılımcıların olumsuz geri beslemenin kaynağına önem verdikleri, eleştiriyi uzman ya da rehberlik gücü olan bir kaynaktan geldiği takdirde dikkate aldıkları gözlenmiştir (Fedor vd., 2001, s.79-97).

Literatürde benlik saygısıyla reklamlara karşı yaklaşım arasındaki ilişkiyi ölçen herhangi bir çalışma bulunmamaktadır. Buna karşın benlik saygısı düzeyi ile ikna edilebilirlik arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalara rastlanmaktadır. Araştırmacılar, bir kimsenin benlik saygısı düzeyinin artışının ikna mesajlarına daha çok karşı koymalarına sebep olduğunu ileri sürmektedir (Ergeç, 2009, s.92). Benlik saygısı yüksek olan kişilerin kendi değerlendirmelerine daha çok güvendikleri ve başkalarının fikirlerinden çok daha az etkilendiklerini belirtilmiştir (Bearden vd., 2004, s.121-134).

Bunun yanı sıra, benlik saygısının politik etkinliği etkileyen önemli bir faktör olduğu gözlenmiştir (Sniderman ve Citrin, 1971, s.401-417). Aynı şekilde algılanan siyasal etkinlik düzeyi ile benlik saygısı düzeyleri arasında olumlu yönde bir bağlantı olduğu görülmüştür (Okçu, 2007, s.106). Dolayısıyla siyasal etkinlik düzeyleri daha yüksek olan yüksek benlik saygısı düzeyine sahip kişilerin siyasal reklamlara yaklaşımının daha şüpheli olmasını beklemek kabul edilebilir bir durumdur.

Şüphe Kavramının Reklamcılık Çerçevesinde İncelenmesi

Şüphe insan yaşamının bir parçasıdır ve insanlar günlük hayatlarında, düşüncelerinde ve davranışlarında şüpheyi kullanmaktadırlar. Bir kişiye ya da duruma karşı olumsuz duygu şüphenin temelini oluşturmaktadır (Cüceloğlu, 2011, s.305). Genel olarak bakıldığında şüphe, inançsızlığın uyardığı kuşku, sorgulama ve iknaya direnç gösterme olarak ele alınabilmektedir (Giario, 2006, s.56).

Şüpheli kavramının reklam çalışmalarında tanımlanması konusunda iki farklı eğilim görülmektedir. Bu alanda bir kısım araştırmacı, şüpheliyi reklama yönelik bir tutum olarak tanımlamaktadır. Boush vd. şüpheliyi, reklamların iddialar ve kullandıkları göstergelere yönelik olumsuz bir tutum olarak değerlendirmişlerdir (Boush, Friestad, Rose, 1994, s.118). Benzer olarak Mangleburg ve Bristol şüpheliyi olumsuz bir tutum olarak kabul etmiştir (Mangleburg ve Bristol, 1998, s.11-21). Bu araştırmacılara göre şüpheli; toplumsallaşma sonunda ortaya çıkan ve toplumsallaşmayı sağlayan kurumlar (aile, arkadaş ve kitle iletişim araçları) ile etkileşimde elde edilen negatif değerli öğrenilmiş bir tutumdur.

Literatürde Obermiller ve Spangenberg ile Forehand ve Grier şüpheliyi bir tutum olarak değil de eğilim olarak tanımlamışlardır (Obermiller ve Spangenberg, 1998, s.159-186; Forehand ve Grier, 2000, s.65-73). Şüpheli bir tutum olmayıp, reklam mesajlarına karşı koyma ve değerlendirmede eleştirel bir yaklaşım, bir eğilimdir. Bu yaklaşımda şüpheli, tüketicinin reklamlara olan cevabının biçimlendirilmesine yardım eden temel satış inancı olarak düşünülmektedir (Obermiller ve Spangenberg, 2000, s.312).

Reklamların içeriği ne olursa olsun, amacı tüketicileri bir mal ya da hizmet konusunda ikna etmektir. Tüketici reklamdaki iddiaları doğru olarak algılamazsa, şüpheliye düşer ve ikna olayı gerçekleşmez. Reklamlara yönelik şüpheliyle ilgili araştırmalar da bu iki kavram- ikna ve şüpheli- arasındaki bağlantıyı ortaya çıkartmayı hedeflemektedir.

Tüketicilerin reklamlara karşı şüpheli durumunu ölçen araştırmalara son yıllarda rastlanmaktadır. Bu yönde yapılan araştırmalar çoğunlukla birbirlerini destekler niteliktedir. Örneğin yapılan çalışmalarda önceden aldatılmış tüketiciler arasında bir savunma yaklaşımının olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu tüketiciler için şüpheli öğrenilmiş bir davranış sonucunda ortaya çıkmaktadır (Ritchie ve Darke, 2000 akt. Ergeç, 2009, s.176). Tüketiciler ayrıca bir reklama yönelik şüpheli duyduklarında sadece bu reklama karşı değil, ilgisi olmayan diğer reklamlara karşı da ilgisiz kalma eğiliminde oldukları tespit edilmiştir (Ritchie ve Darke, 2000 aktaran. Ergeç, 2009, s.176). Bununla birlikte reklamda iddiayı kanıtlayacak açık sonuçlar yoksa tüketici o reklama şüpheliyle bakmaktadır (Calfée ve Ringold, 1988, s.244-248).

Yaş ve eğitim seviyesi yükseldiğinde reklamlardaki mesajı alma sürecinde şüphelinin oluşması daha olası bir durum olmaktadır ve ikna da düşük olmaktadır. Satış deneyimlerinin zaman içerisinde yaş ile artmasından dolayı yaşa ve reklama yönelik şüpheli arasında pozitif bir ilişkinin varlığını tespit edilmiştir (Obermiller ve Spangenberg, 1998, s.164).

Cinsiyet temelinde yapılan şüpheli çalışmalarında ise kadınların erkeklere göre daha kolay ikna edilebilir olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Obermiller ve Spangenberg, 2000, s. 320). Öte yandan cinsiyet ayrımının reklamlara yönelik şüpheli üzerindeki etkisinin reklamı yapılan ürün türüne göre değiştiğini dile getirilmiştir (Eagly ve Steffen, 1984, s.752).

Benlik Saygısı ve Şüphe Durumları Yönünden Üniversite Öğrencisi Seçmenlerin Siyasal Reklamlara Yaklaşımı

Araştırmanın Konusu

Çalışmada üniversite öğrencisi seçmenlerin farklı demografik özelliklerine göre benlik saygısı ve siyasal reklamlara karşı şüphe durumlarının incelenmesi hedeflenmiştir. Farklı özelliklere sahip üniversite öğrencisi seçmenlere ulaşabilmek için ikisi vakıf ikisi devler olmak üzere İstanbul'daki dört farklı üniversite öğrencileri araştırmanın örneklemini oluşturmuştur.

Araştırmanın Amacı ve Kapsamı

Çalışmanın ana amacı üniversite öğrencisi seçmenlerin siyasal reklamlara yaklaşımını ölçmektir. Bu ölçüm yapılırken gençlerin demografik yapılarıyla benlik saygıları ve siyasal reklamlara karşı şüphe durumları arasındaki ilişki dikkatle incelenmiştir. Bu bağlamda, araştırma kapsamını oluşturan temel sorular şunlardır;

Gençlerin demografik özellikleriyle siyasal reklamlara karşı şüphe düzeyleri arasında bir ilişki var mıdır?

Gençlerin demografik özellikleriyle benlik saygısı düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki bulunmakta mıdır?

Farklı benlik saygısı düzeyine sahip gençler arasında siyasal reklamlara şüpheli yaklaşım bakımından anlamlı bir fark bulunmakta mıdır?

Araştırmanın Önemi

Türkiye İstatistik Kurumu verilerine göre 2012 yılında 20-24 yaş arası gençlerin sayısı 6 milyondan fazladır (<http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=13425>). Gençler sadece geniş bir oy potansiyeli olmakla kalmamakta, bunun yanında toplumu etkileme güçleriyle de siyasal partilerin önem verdiği bir kesimi oluşturmaktadır. Siyasal partiler gençlere ulaşabilmek için çeşitli iletişim yöntemleri kullanmakla birlikte, onları reklamlarla da etkilemeye çabalamaktadırlar.

Buna karşın gençlerin siyasal reklamlara yönelik şüpheli durumuyla ilgili literatürde herhangi bir bilimsel çalışmanın yapılmamış olması dikkat çeken bir durum olarak değerlendirilmektedir. Oysa böylesi bir araştırmanın yapılması, gençlere ulaşmada yeni yollar keşfetmenin önünün açılabilmesi ve siyasal partilerin reklamlarını tasarlarken daha verimli olmalarının sağlanması açısından önem taşımaktadır. Bu bağlamda, söz konusu çalışmada gençlerin demografik konuları ve benlik saygısı durumları göz önünde bulundurularak siyasal reklamlara yönelik şüphe durumları saptanmaya; böylece siyasal reklamların hazırlanışından medya planlamasına kadar birçok aşamasında faydalı olabilecek bir veri sağlanmaya çalışılacaktır.

Araştırmanın Sınırlamaları

Araştırmanın öncelikli sınırlaması çalışmanın maliyet, bütçe ve zaman kısıtlarından dolayı İstanbul ili ile sınırlı kalmasıdır. Araştırmanın tamamlanması sırasında zaman ve maliyet kısıtları bulunduğu için çalışma sadece bu ille sınırlı kalmıştır.

Araştırma ikisi devlet ikisi vakıf olmak üzere dört farklı üniversiteden toplam 500 öğrenci üzerinde yapılmıştır. Üniversite tercihi yapılırken üniversitelerin şehir üniversitesi nitelikli olmaları göz önünde bulundurulmuştur. Buna göre devlet üniversitelerinden İstanbul Üniversitesi ve Marmara Üniversitesi, vakıf üniversitelerinden ise İstanbul Ticaret Üniversitesi ve İstanbul Kültür Üniversitesi tercih edilmiştir.

Araştırmanın Ana Kütlesi ve Örneklem

Popülasyon, evren gibi kavramlarla da ifade edilen ana kütle en basit ifadeyle, araştırmacının belirli bir çalışma için ilgi duyduğu bütün değerler, insanlar vb. kavramları içermektedir (Gegez, 2005, s.185). Buna göre 2011-2012 eğitim öğretim yılı içerisinde İstanbul'da üniversitede okuyan öğrenciler çalışmanın ana kütlelerini oluşturmaktadır. Burada genç kitleye odaklanılmasının nedenleri arasında Türkiye'de genç nüfusun oranının yüksekliği dolayısıyla siyasal partilerin öncelikli hedef kitleleri olmaları, yasal olarak ilk ya da ikinci defa oy verecek olmaları sebebiyle değişime ve etkiye daha açık olmaları öne çıkmaktadır.

Bir örnek kütle ise, hedef alınan ana kütle temsil etmek üzere ana kütlede seçilen bireyler ve objeler grubundan oluşmaktadır (Gegez, 2005, s.32). Bu doğrultuda çalışmanın örnekleme, 2011-2012 öğretim yılında devlet üniversitelerinden Marmara Üniversitesi ve Galatasaray Üniversitesi, vakıf üniversitelerinden ise İstanbul Ticaret Üniversitesi ve İstanbul Kültür Üniversitesi'nde birinci, ikinci, üçüncü ve dördüncü sınıfta okuyan öğrencilerden oluşmaktadır. Dolayısıyla çalışmada tesadüfi olmayan örnekleme türlerinden "kolayda örnekleme", ulaşım kolaylığı, bütçe ve zaman kısıtlılığı açısından tercih edilmiştir (Gegez, 2005, s.194).

Örnek hacminin belirlenmesinde istatistiksel yaklaşım, hesaplanabilir bir istatistiksel hata ile örnek hacminin belirlenmesini sağlar. Araştırmacılar genellikle %95 belirlilik derecesinde çalışırlar. Bu şu anlama gelmektedir; örnek 100 defa seçildiğinde, seçilen bu 100 örnekten en az 95 tanesi anakütlenin özelliklerini temsil edebilme kabiliyetine sahip olacaktır (Çokgezen ve Çilingirtürk, 2012, s.170).

Aşağıdaki tablo %95 belirlilik düzeyinde olması gereken minimum örnek hacimlerini göstermektedir:

Tablo 1: Araştırma Türüne Göre Genelde Tercih Edilen Örnek Hacimleri

Araştırma Türü	Minimum Örnek Hacmi	Tipik Örnek Hacmi Aralığı
Problem Belirlemeye Yönelik Araştırmalar (Pazar potansiyeli, vs.)	500	1000-2500
Problem Çözümüne Yönelik Araştırmalar (fiyatlama, vs.)	200	300-500
Ürün Testleri	200	300-500
Pazar Testi Çalışmaları	200	300-500
TV, Radyo ve Basılı Reklam (test edilen her bir reklam için)	150	200-300
Pazar Denetimleri	10 mağaza	10-20 mağaza
Odak Gruplar	2 grup	4-12 grup

Kaynak: Çilingirtürk, 2012, s.24.

Buna göre siyasal reklamlara karşı şüphe düzeyini ölçmeye yönelik olan araştırmamız “Pazar Testi Çalışmaları” ve “Problem Belirlemeye Yönelik Araştırmalar” sınıflarından her ikisine de dahil edilebileceği için 500 kişilik bir örnek hacmin belirlenmesi uygun bulunmuştur.

Veri Toplama Araç ve Yöntemleri

Araştırmayla ilgili veriler kantitatif araştırma metotlarından anket yöntemi ile toplanmıştır. Buna göre araştırmada İstanbul’da bulunan dört farklı üniversitenin iletişim fakültelerinde öğrencileri olan 500 deneğe Rosenberg’in Benlik Saygısı Ölçeği, Obermiller ve Spangenberg’in Reklama Yönelik Şüphe Ölçeği ve demografik soruların yer aldığı bilgi formundan oluşan anket uygulanmıştır.

Rosenberg’in Benlik Saygısı Ölçeği

Araştırmada benlik saygısı ölçümü için kullanılan bu ölçek Morris Rosenberg tarafından 1963 yılında geliştirilmiştir. Ölçeğin güvenilirlik çalışmaları ABD’de 5024 lise öğrencisi üzerinde yapılmıştır. Daha sonra yapılan çalışmalarda ölçek ergen ve yetişkin örneklemelerinde en çok kullanılan araçlardan biri olmuştur (Kernis vd, 1993; Pelham ve Swann, 1989; Woike ve Baumgardner, 1993).

Benlik saygısı ölçeğinin güvenilirlik çalışmaları iç tutarlılık analizleri ile yapılmış ve geçerli sonuçlara ulaşılmıştır (Çuhadaroğlu, 1986; Kernis vd., 1993; Pelham ve Swann, 1989; Woike ve Baumgardner, 1993).

Obermiller ve Spangenberg’in Reklama Yönelik Şüphe Ölçeği

Seçmenlerin şüpheli yapısını ortaya çıkarabilmek için Obermiller ve Spangenberg’in (1998) geliştirmiş olduğu Reklama Yönelik Şüphe Ölçeği (SKEP Scale) adapte edilerek kullanılmıştır. Obermiller ve Spangenberg’in 31 maddelik Şüphe Ölçeği siyasal reklamlar için uyarlanmıştır. 31 madde için araştırmacının öngörüşü kullanılarak siyasal reklamlara uyum sağlasın diye 28 maddeye düşürülmüştür. Siyasal reklamlarla ilgili olabileceği düşünülen 28

madde için faktör analizi uygulanmış ve analizin sonucunda; KMO değeri 0,910 ve anlamlılık değeri 0,000 olarak bulunmuştur. Communalities değeri ise 0,731 ile 0,496 arasında değişiklik göstermektedir. Yapılan analiz sonucunda 6 faktörde toplanabileceği görülmüştür. 6 faktörle %59,822 sinin açıklandığı görülmüştür. Yapılan güvenilirlik araştırmasından sonra ise 2 faktörün kaldığı gözlenmiştir ve bu faktörler inanç ve güvensizlik diye adlandırılmıştır.

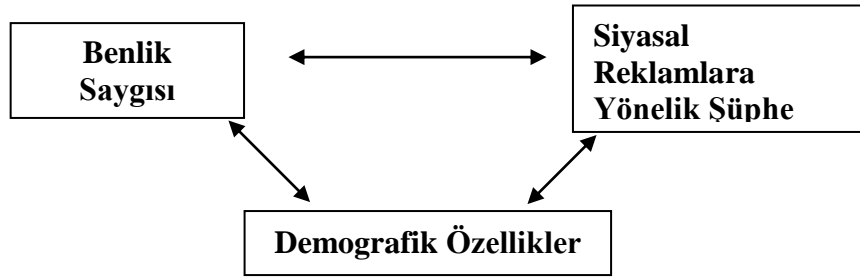
Tablo 2: Siyasal Reklamlara Yönelik Şüphe Ölçeği Faktör Analizi Sonuçları

	Faktör Yüğü
Faktör 1: İnanç	
13 Siyasal reklamlar iyi ifade edilmiş gerçeklerdir.	0,768
10 Siyasal reklamlar aday ve partinin özellikleri ile ilgili güvenilir kaynaklardır.	0,752
9 Siyasal reklamlar genelede gerçeğe uygundur.	0,723
15 Siyasal reklamlar aday ve partilere ilişkiyararlı bilgiler sunar.	0,707
28 Siyasal reklamların çoğu seçmenlere gerekli bilgiyi sağlamaktadır.	0,694
8 Siyasal reklamların bilgilendirici olduğuna inanıyorum.	0,656
14 Siyasal reklamlar mevcut aday ve partilere ilişkin bilgi edinmenin iyi bir yoludur.	0,652
20 Siyasal reklamlar genelde reklamı yapılan aday/parti ile ilgili gerçeğe uygun bir portre çizerler.	0,625
26 Birçok siyasal reklamı gördükten sonra doğru şekilde bilgilendirildiğimi düşünürüm.	0,614
Faktör 2: Güvensizlik	
17 Siyasal reklamlarda gösterilen bilimsel araştırmaların güvenilirmez olduğu kanaatindeyim.	0,756
21 Siyasal reklamlarda gösterilen bilimsel araştırmaların aldatıcı olduğunu düşünüyorum.	0,697
18 Siyasal reklamlardan hiçbir yararlı bilgi elde etmem.	0,655
16 Siyasal reklamcılar sizi kasten kandırmaya çalışır.	0,646
12 Siyasal reklamları görmezden gelme eğilimindeyim.	0,483

Araştırmanın Modeli ve Uygulanması

Bu araştırma kantitatif araştırma yöntemlerinden anket modeli kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın bağımsız değişkeni katılımcıların demografik durumları, bağımlı değişkeniyse benlik saygısı düzeyleri ve siyasal reklamlara karşı şüphe durumlarıdır. Ayrıca benlik saygısı düzeyleriyle siyasal reklamlara karşı şüphe durumları arasındaki ilişki de ölçülmüştür. Bu bağlamda deneklere Rosenberg'in Benlik Saygısı ölçeği, Obermiller ve Spangenberg'in Reklama Yönelik Şüphe ölçeği ve demografik sorulardan oluşan anket uygulanmıştır.

Çalışmada katılımcıların gelir düzeyi, okudukları sınıfı ailelerinin eğitim seviyeleri, medya kullanım alışkanlıkları gibi özellikleriyle benlik saygısı düzeyleri ve siyasal reklamlara karşı şüphe durumları arasındaki ilişkiyi ortaya çıkarmak amaçlandığından ilişkiisel tarama modeli kullanılmıştır. Tarama modeli geniş grupları kapsayan bir elemanlar bütününden, bir elemanın diğerleriyle karşılaştırılabildiği bilgilere ulaşılmasını sağlamaktadır (Balcı, 2001).

Şekil 1: Araştırma Modeli

Ölçeklerin çevirisi yabancı dillerde yazılmış ölçeklerin Türkçe'ye uyarlanmasında literatürde izlenen yöntemler kullanılmıştır (Yılmaz, 1999). Buna göre ölçeğin Türkçe'ye çevrilmesi İstanbul Ticaret Üniversitesi Hazırlık Okulu'ndan bir öğretim görevlisi ve iki İngilizce okutmandan oluşan bir grup tarafından yapılmıştır. Yapılan çevirinin doğruluğu iki öğretim görevlisi tarafından denetlenmiştir.

Çevirileri yapılan ölçeklerin Türkçesi İstanbul Ticaret Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi'nde Türk Dili ve Yazım Kuralları dersi öğretim görevlisi tarafından kontrol edilmiş ve gerekli düzeltmeler yapılmıştır. Obermiller ve Spangenberg'in Reklama Yönelik Şüphe Ölçeği İstanbul Ticaret Üniversitesi İletişim Fakültesi'nde Siyasal İletişim dersini veren Prof. Dr. Numan Kurtulmuş tarafından siyasal reklamlara uyarlanmıştır.

Çeviri ve uyarlama işlemlerinin ardından ölçekler demografik sorular da eklenerek bir araya getirilip deneysel forma son hali verilmiştir. Elde edilen deneysel formun "Görünüm Geçerliliğini" sağlayabilmek için "Çeviri Sonrası Sorgulama" gerçekleştirilmiştir. Bunun için İstanbul Ticaret Üniversitesi öğrencilerinden tesadüfi yöntemle seçilen 50 kişilik bir gruba deneysel form verilerek onlardan maddelerin anlaşılır olup olmadığını yazmaları, varsa kendi alternatiflerini belirtmeleri istenmiştir. Uygulama sonucunda katılımcıların deneysel formla ilgili önemli bir değişikliğe gereksinim duymadıkları görülmüştür. Böylece kullanılacak ölçeklerin çeviri çalışması tamamlanmıştır.

Anket 2012 yılı Şubat-Mart aylarında Marmara Üniversitesi, Galatasaray Üniversitesi, İstanbul Ticaret Üniversitesi ve İstanbul Kültür Üniversitesi İletişim Fakültelerinde öğrencileri olan 500 deneğe uygulanmış, sonuçlar SPSS programına girilerek analizleri gerçekleştirilmiştir. Analiz aşamasında t-Test, f-Test ve ANOVA testleri %95 güven düzeyinde uygulanmıştır.

Araştırmanın Bulguları

Katılımcıların Demografik Özellikleri

Araştırmaya katılan katılımcıların %50'si devlet, diğer %50'lik kısmı vakıf üniversitesinde okumaktadır. Araştırmaya katılan öğrencilerin birinci, ikinci, üçüncü ve dördüncü sınıftaki yüzdeleri eşittir (%25). Katılımcıların cinsiyete göre dağılımları %54,6

kadın, %45,4 erkek biçimindedir. Katılımcıların gelir durumları incelendiğinde; %8,5'inin 250TL'den az, %32,1'nin 250-500TL arası, %19,4'nün 500-750TL arası, %14,7'sinin 750-1000TL arası, %24,2'sinin 1000TL ve üzeri gelire sahip oldukları görülmüştür. Katılımcıların televizyon izleme sıklıkları incelendiğinde; %37,1'nin 0-1 saat arası, %29,6'sının 1-2 saat arası, %18,8'nin 2-3 saat arası, %8,3'nün 3-4 saat arası, %5,8'nin 4 saatten fazla televizyon izledikleri görülmüştür. Radyo dinleme sıklıkları: %68,3'nün 0-1 saat arası, %19,6'sının 1-2 saat arası, %7,1'nin 2-3 saat arası, %2,8'nin 3-4 saat arası, %1,8'nin 4 saatten fazla; internet kullanma sıklıkları: %88,5'i her gün; gazete okuma sıklıkları: %1,6'sı hiç gazete okumamakta, %6,5'i ayda birkaç kez, %18,1'i haftada bir, %24,8'i gün aşırı %49'u her gün. Katılımcıların annelerinin eğitim seviyesi incelendiğinde; %4,8'i okula gitmemiş, %34,9'u ilköğretim, %37,9'u lise, %19,4'ü yüksek okul/üniversite, %2,2'si lisans üstü (master/doktora) mezundur. Katılımcıların babalarının eğitim seviyesi incelendiğinde; %1,6'sı okula gitmemiş, %28,2'si ilköğretim, %33,3'ü lise, %30,8'i yüksek okul/üniversite, %5,6'sı lisans üstü (master/doktora) mezundur.

Katılımcıların Benlik Saygısı ve Siyasal Reklamlara Yönelik Şüphe Düzeyleri

Araştırmaya katılan katılımcıların benlik saygıları incelendiğinde; %8,7'sinin benlik saygısının yüksek, %37,1'nin benlik saygısının orta ve %54,2'sinin ise benlik saygısının düşük olduğu görülmüştür.

Tablo 3: Araştırmanın Anova Testi Sonuçları

ANOVA	Benlik Saygısı (p)	Reklama Yönelik Şüphe Ölçeği	
		İnanç (p)	Güvensizlik (p)
Cinsiyet	0,004	0,051	0,189
Gelir	0,062	0,105	0,658
Televizyon İzleme Sıklığı	0,04	0	0,176
Radyo Dinleme Sıklığı	0,795	0,086	0,023
İnternet Kullanma Sıklığı	0,095	0,051	0,516
Gazete Okuma Sıklığı	0,615	0,707	0,011
Anne Eğitim Seviyesi	0,386	0,354	0,442
Babanın Eğitim Seviyesi	0,858	0,737	0,355
Okul Türü	0,538	0	0
Sınıf Türü	0,068	0,611	0,335

Benlik saygısı ile okul türü, sınıf türü, cinsiyet, gelir düzeyi, anne ve babanın eğitim düzeyi ve medya izleme alışkanlıkları arasındaki ilişkiler incelenmiştir ve saydığımız değişkenlerden sadece cinsiyet farkının benlik saygısı üzerinde anlamlı bir farklılık yarattığı görülmektedir. Buna göre erkek öğrencilerin benlik saygısının daha yüksek olduğu sonucuna

ulaşmıştır. Bu sonuç cinsiyet ve benlik saygısı düzeyini ilişkilendiren diğer çalışmaların (Orr ve Diener, 1995; Zuckerman, 1985) sonuçlarıyla uyum içindedir.

Araştırmada okul türü, sınıf türü, cinsiyet, gelir düzeyi, anne ve babanın eğitim düzeyi ve medya izleme alışkanlıkları ile siyasal reklamlara yönelik şüphe durumu arasındaki ilişki de incelenmiştir. Şüphe kavramı ile ilgili yapılan faktör analizi neticesinde kavram inanç ve güvensizlik boyutlarıyla ele alınmıştır. Buna göre okul türü ile siyasal reklamlara yönelik şüphe durumu arasında anlamlı bir ilişki görülmüştür. Verilere göre devlet üniversitesinde okuyan öğrencilerin siyasal reklamlara karşı şüphe düzeyi vakıf üniversitesinde okuyan öğrencilere göre anlamlı oranda daha yüksektir. Geçmiş çalışmalara baktığımızda yaş ve eğitim seviyesi arttıkça reklama yönelik şüphe düzeyinin de arttığına yönelik bulgular elde edildiğini görülmektedir (Obermiller ve Spangenberg, 1998). Araştırmacılar bu sonucun temel kaynağının analitik düşünme becerileri arasındaki fark olduğu fikrinde birleşmişlerdir. Çalışmamızda ortaya çıkan bu fark bizi vakıf üniversitesi öğrencisiyle devlet üniversitesi öğrencisi arasında analitik düşünme becerisi yönünden bir fark olduğu yorumuna götürebilmektedir.

Medya izleme alışkanlıkları ile siyasal reklamlara yönelik şüphe durumları arasındaki ilişki incelendiğinde televizyon izleme sıklığına göre anlamlı farklılık göstermektedir. Televizyon izleme alışkanlıkları günde 0-1 saat olanların siyasal reklamlara karşı şüphe düzeyi en yüksekken, günde 4 saatten fazla televizyon izleyenlerin şüphe düzeyi en düşüktür. En az televizyon izleyenlerin televizyon iletilerinin çoğuna şüpheyle yaklaştıkları tahmin edilmektedir.

Tablo 4: Benlik Saygısının Siyasal Reklamlara Yönelik Şüphe Ölçeğinin Alt Boyutları Olan İnanç ve Güvensizliğe Göre Farklılık Gösterip Göstermediğini Test Eden F Test Sonuçları

	Benlik Algısı	Kişi Sayısı	Ortalama	Std Sapma	Std. Hata	F	Anlamlılık (P)
İnanç	Yüksek	40	17.9250	8.15361	1.28920	1.753	.174
	Orta	181	19.4420	6.90114	.51296		
	Düşük	260	20.0000	6.33736	.39303		
	Toplam	481	19.6175	6.72768	.30676		
Güvensizlik	Yüksek	42	18.1190	4.87003	.75146	.880	.416
	Orta	183	17.5738	4.17788	.30884		
	Düşük	262	17.2901	3.71079	.22925		
	Toplam	487	17.4682	3.99878	.18120		

Yaptığımız çalışmada ele aldığımız farklı değişkenler katılımcıların benlik saygısı düzeyi ve siyasal reklamlara karşı şüphe durumu ile ilişkisi bakımından benzerlikler göstermesine karşın, benlik saygısı düzeyi ile siyasal reklamlara karşı şüpheli durum arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır.

Araştırmanın Sonucu ve Genel Değerlendirme

“Benlik Saygısı ve Şüphe Durumları Bakımından Üniversite Öğrencilerinin Siyasal Reklamlara Yaklaşımı” başlıklı bu çalışmada üniversite öğrencisi genç seçmenleri demografik durumları göz önünde bulundurularak benlik saygısı düzeyleri ve siyasal reklamlara karşı şüphe durumları ölçülmüştür. Katılımcıların benlik saygısı düzeylerinin ölçümünde Rosenberg’in geliştirdiği benlik saygısı ölçeği kullanılmıştır.

Araştırmanın sonuçlarına göre öğrencilerin yarıya yakınının (%45.4) erkeklerden, yarıdan biraz fazlasının (%54,6) kadınlardan oluştuğu; yarıya yakının (%40.6) düşük düzeyde gelire (0-500 TL), önemli bir kısmının (%35.1) orta düzey gelire (500-1000 TL), daha küçük bir kısmının (%24.2) yüksek düzeyde gelire (1000 TL ve üstü) sahip olduğu görülmüştür.

Katılımcılara medya kullanım alışkanlıkları da sorulmuştur. Buna göre araştırmaya katılan katılımcıların televizyon izleme sıklıkları incelendiğinde; %37,1’inin 0-1 saat arası, %29,6’sının 1-2 saat arası, %18,8’inin 2-3 saat arası, %8,3’nün 3-4 saat arası, %5,8’inin 4 saatten fazla televizyon izlemektedirler. Katılımcıların; %68,3’nün günde 0-1 saat arası, %19,6’sının günde 1-2 saat arası radyo dinlediği; %88,5’inin her gün internet kullandığı; %75’e yakınının her gün ya da gün aşırı gazete okuduğu öğrenilmiştir.

Araştırmaya katılanların anne ve babalarının eğitim durumuna bakıldığında ilköğretim, lise ve yükseköğretim mezunu anne-babaların oranının %30 civarında toplandığı, okula gitmemiş ya da yüksek lisans eğitimi yapmış anne-babaların oranının oldukça az olduğu görülmüştür.

Araştırmaya katılan katılımcıların benlik saygıları incelendiğinde; %8,7’sinin benlik saygısının yüksek, %37,1’inin benlik saygısının orta ve %54,2’sinin ise benlik saygısının düşük olduğu görülmüştür. Bu sonuç şaşırtıcıdır, çünkü katılımcıların tamamı ülke nüfusunun küçük bir bölümünün ulaşabildiği, üniversite eğitimi alan öğrencilerden oluşmaktadır. Eğitim seviyesiyle benlik saygısı düzeyinin birbirini olumlu yönde etkilediğini geçmiş çalışmalardan bilinmektedir. Buna karşın üniversite öğrencileri için düşük sayılabilecek %8.7’lik yüksek benlik saygısı oranı hakkındaki ilk yorumumuz, sosyo-ekonomik çevrenin olumsuz ve kaygı verici olarak algılanması yönündedir. Zira yapılan çalışmalar depresif ve kaygılı gençlerin benlik saygılarının düşük olduğunu göstermektedir (Battle, 1980; Workman ve Beer, 1989; Gürkan, 1990).

Araştırmaya katılanlar için “Benlik Saygısı” incelendiğinde okul türüne ya da okudukları sınıfa göre anlamlı farklılık göstermemektedir. Oysa Tufan (1989) ve Workman ve Beer’in (1989) çalışmalarında üniversite öğrencileri sınıf atladıkça benlik saygısı düzeylerinin arttığı görülmüştü. Fakat bu çalışmalarda yapılan yorumlar, böyle bir gelişmenin sağlanabilmesi için öğrencilerin olumlu yaşam deneyimlerinin artırılması ve sorunlarının çözülmesine yönelik hizmetlerin geliştirilmesinin gerekliliği vurgulanmıştır. Dolayısıyla, araştırmamıza katılan öğrencilerin böylesi bir durumdan eksik kalmış olabilecekleri düşünülmektedir.

Yine gelir ve anne ya da babanın eğitim seviyesi bakımından da anlamlı bir fark görülmemektedir. Bu sonuç da beklenmedik bir sonuç olarak göze çarpmaktadır. Zira gerek Rosenberg’in (1965) gerek Camilla’nın (1991) çalışmaları ailelerinin sosyo-ekonomik durumları karşılaştırıldığında, yüksek gelire sahip ailelerin çocukların benlik saygısı düzeylerinin daha yüksek olduğu görülmektedir. Benlik saygısı düzeyinin gerek annenin gerekse de babanın eğitim seviyesi ile anlamlı bir ilişki göstermemiş olması, yüksek ya da düşük eğitilmiş ailelerin tamamının çocuklarına benzer davranış biçimlerinde yaklaştıkları sonucuna ulaşmamıza sebep olabilir. Çünkü Gazioğlu ve Köknel’in (2007) de belirttiği gibi, benlik saygısına etki eden öncelikli sebep ailenin eğitim seviyesi değil, çocuklarını yetiştirme biçimidir.

Buna karşın cinsiyet farkı ele alındığında anlamlı bir farklılık görülmüştür. Buna göre erkek öğrencilerin benlik saygısı düzeyi kız öğrencilerin benlik saygısı düzeyinden daha yüksektir. Bu sonuç cinsiyet ve benlik saygısı düzeyini ilişkilendiren diğer çalışmaların (Orr ve Diener, 1995; Zuckerman, 1985) sonuçlarıyla uyum içindedir.

Öte yandan okul türü benlik saygısı bakımından anlamlı bir fark yaratmasa da devlet üniversitesinde okuyan öğrencilerin siyasal reklamlara karşı şüphe düzeyi vakıf üniversitesinde okuyan öğrencilere göre anlamlı oranda daha yüksektir. Buna karşın okudukları sınıfla siyasal reklamlara karşı şüphe durumu arasında anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır.

Bununla birlikte siyasal reklamlara yönelik şüphe durumları bakımından gerek kız öğrencilerle erkek öğrenciler arasında, gerekse de farklı gelir seviyelerine sahip öğrenciler arasında anlamlı bir fark ortaya çıkmamıştır. Reklamlara yaklaşımda cinsiyet etkisini inceleyen Eagyl ve Steffen’in (1984) belirttiği üzere cinsiyet farkının etkisi reklamı yapılan ürüne göre değişmektedir. Örneğin parfüm daha çok kadınlarai araba parçası ise daha çok erkeklere hitap ettiğinden, bu ürünlerin reklamlarına yönelik şüphe durumunda kadın ve erkekler arasında anlamlı bir fark olabilmektedir. Bu çerçevede, siyasal reklamlara karşı şüphe düzeyi bakımından anlamlı bir farkın bulunmamasını kız ve erkek öğrencilerin siyasete eşit mesafede buldukları yorumuna yol açabilmektedir.

Medya kullanım alışkanlıklarından özellikle televizyon izleme sıklıklarına bakıldığında en az televizyon izleyenlerin (günde 0-1 saat) siyasal reklamlara karşı şüphe düzeyi en yüksek, en çok televizyon izleyenlerin (günde 4 saatten fazla) siyasal reklamlara karşı şüphe düzeyi en düşük çıkmıştır. Araştırma sonuçlarına göre katılımcıların anne ve babalarının eğitim seviyesi benlik saygısı düzeyini etkilemediği gibi siyasal reklamlara karşı şüphe durumuna da etkide bulunmamaktadır.

Çalışmada aynı eğitim seviyesine sahip örnek kütlenin kullanımının, daha anlamlı sonuçlara ulaşılmasında bir engel oluşturduğu görülmüştür. Katılımcıların farklı türden üniversitelerde okuyor olmaları (vakıf-devlet), farklı sınıflarda okuyor olmaları (1,2,3 ve 4. sınıf) ve farklı gelir düzeyine sahip olmaları, araştırma konumuz olan benlik saygısı ve siyasal reklamlara yönelik şüphe durumu bakımından anlamlı korelasyonlar yaratmamıştır. Öte yandan medya kullanımında özellikle televizyonun etkisi belirgin olmuştur. Cinsiyet farkı da ortaya çıkardığı sonuçlar bakımından öne çıkan bir diğer dikkat çekici sonuçtur.

Kaynakça

- Aydın, B. (2005). Çocuk ve Ergen Psikolojisi. Ankara: Atlas Yayınları.
- Balcı, A. (2001). Sosyal Bilimlerde Araştırma. 3.Baskı. Ankara: Pegem Yayınevi.
- Battle, J. (1980). Relationship Between Self-Esteem and Depression Among High School Students. *Perceptual and Motor Skills*, 51.
- Bearden, W. O., Hardesty, D. M., Rose, R. L., (2004) Consumer Self- Confidence: Refinements in Conceptualization and Measurement. *Journal of Consumer Research*, 28, 1.
- Boush, D.M., Friestad, M., Rose, G. M., (1994). Adolescent Skepticism toward TV Advertising and Knowledge of Advertiser Tactics. *Journal of Consumer Research*, 21, 1.
- Calfee, J. E. ve Ringold, D. J., (1988). Consumer Skepticism and Advertising Regulation: What do the Pools Show?. *Advances in Consumer Research*, 15.
- Camilla, S. (1991). Economic hardship, family relationships and adolescent distress *Dissertation Abstracts International*, 52.
- Cüceoğlu, D. (2011). İnsan ve Davranışı. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Çilingirtürk, A. M. (2012). İstatistiksel Karar Almada Veri Analizi. İstanbul: Seçkin Yayıncılık.
- Çokgezen, M. ve Çilingirtürk, A. M. (2012). Attitudes of Turkish Students Against Markets: Does Studying Economics Matter?. *Social Science Research Network*
- Çuhadaroğlu, F. (1986). Adolesanlarda Benlik Saygısı. Yayınlanmamış uzmanlık tezi, Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Devran, Y. (2003). Siyasal Kampanya Yönetimi: Mesaj, Strateji ve Taktikler. İstanbul: And Yayınları.
- Eagly, A. ve Steffen, V., (1984). Gender Stereotypes Stem from the Distribution of Women and Men into Social Roles. *Journal of Personality and Social Psychology*, 64(4).
- Ergeç, N. (2004). Televizyon Reklamlarına Yönelik Şüphe. Eskişehir: T.C. Anadolu Üniversitesi Yayınları, No: 1553.
- Fedor, D. B., Davis, W. D., Maslyn, J. M., Mathieson, K., (2001). Performance Improvement Efforts In Response To Negative Feedback: The Roles Of Source Power And Recipient Self-Esteem. *Journal of Management*, 27.
- Forehand, M. ve Grier, S., (2000). Paying Attention to Intention: Inoculating the Firm against Consumer Skepticism. Research Paper Series, Stanford University Graduate School of Business Research Paper, 1665.
- Gazioğlu, G. ve Köknel, Ö., (2007). Çocuk Yetiştirmede Duygusal Zekanın Önemi: Ana Baba Tutumlarının ve Duygusal Zekalarının Çocukların Başarısına ve Öz Benlik Kavramlarına Olan Etkisi. *IX. Ulusal Psikolojik Danışma ve Rehberlik Kongresi Özet Kitabı*, İzmir.
- Gegez, E. (2005). Pazarlama Araştırmaları. İstanbul: Beta Basım Yayım.
- Giario, M. S. (2006). The Role of Skepticism in Human information behavior: A Cognitive- affectives analysis. *Library Student Journal*
- Güney, S. (2009). Davranış Bilimleri İstanbul: Nobel Yayın.
- Gürkan, H.K. (1990). Üniversite Öğrencilerinde Kendilik Saygısı Depresyon ve Anksiyete İlişkilerinin Karşılaştırılması. Yayınlanmamış uzmanlık tezi, Akdeniz Üniversitesi Tıp Fakültesi, Antalya.
- Hamilton, N. G. (1993). Benlik. Çev. Tunç Alkın, *Türk Psikiyatri Dergisi*, C. IV, 1, 3.

- İnan, A. (2006). Oks (LGS)ye Hazırlanan Öğrencilerin Sınav Kaygılarının ile Benlik Saygısı Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Kaid, J. L. ve Holtz-Bocha, C., (1995). An introduction to parties and candidates on television, içinde Political advertising in Western Democracies.
- Karasar, N. (1995). Araştırmalarda Rapor Hazırlama. Ankara: Aklim.
- Kernis, H. M., Cornell, D. P., Sun, R., Harlow, T., (1993). There's More to Self-Esteem Than Whether It Is High or Low: The Importance of Stability of Self-Esteem. *Journal of Personality and Social Psychology*, 65, 6.
- Kımtır, N. (2008). Benlik Saygısı ve Dindarlık İlişkisi. Uzmanlık tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Korkut, F. (2004). Okul Temelli Önleyici Rehberlik ve Psikolojik Danışma. Ankara: Anı Yayınları.
- Kuzgun, Y. (1991). Rehberlik ve Psikolojik Danışma. Ankara: ÖSYM Yayınları.
- Mangleburg, T. F ve Bristol, T. (1998). Socialization and Adolescents' Skepticism toward Advertising. *Journal of Advertising*, 27, 3.
- Obermiller, C. ve Spangenberg, E. R., (1998). Development of a Scale to Measure Consumer Skepticism toward Advertising. *Journal of Consumer Psychology*, 2.
- Obermiller, C. ve Spangenberg, E. R., (2000). On the Origin and Distinctness of Skepticism toward Advertising. *Marketing Letters*, 11: 4.
- Okçu, T. N. (2007). Self- Esteem, Political Efficacy, and Percelved Parental Attitudes. Master tezi, Sabancı Üniversitesi, İstanbul.
- Orr E. ve Diener B., (1995). Social Setting Effects on Gender Differences in self- esteem: Kibutz and Urban Adolescent. *Journal of Youth And Adolescence*, 24, 1.
- Pelham, B. W. ve Swann, W. B., (1989). From Self-Conceptions to Self-Worth: On the Sources and Structure of Global Self-Esteem. *Journal of Personality and Social Psychology*, 57, 4.
- Radford, M.H.B., Mann, L., Ohta, Y., Nakane, N., (1993). Differences Between Australian and Japanese Students in Decisional Self-Esteem, Decisional Stress, and Coping Styles. *Journal of Cross-Culturel Psychology*, 24.
- Rosenberg, M. (1965). Society and the adolescent self-image. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Rosenberg, M., Schooler, C., Schoenbach, C., Rosenberg, F., (1995). Global Self – Esteem and Specific Self-Esteem: Different Concepts, Different Outcomes. *Am Social Review*, 60.
- Sam, N. ve Sam, R., (2010). Üniversite Öğrencilerinin Çevresel Tutumlarının Yeni Çevresel Paradigma ve Benlik Saygısı Ölçeği ile İncelenmesi. *Akademik Bakış Dergisi*, 21.
- Satılmış, G. ve Seber, G., (1989). Yetiştirme Yurdunda Yaşayan Ergenlerde Benlik Saygısı. *Psikoloji Dergisi*, C. VII, 23.
- Seyidoğlu, H. (2000). Bilimsel araştırma ve Yazma El Kitabı. İstanbul: Güzem Yayınları
- Sniderman, P. M., ve Citrin, J., (1971). Psychological sources of political belief: Self-esteem and isolationist attitudes. *The American Political Science Review*, 65, 2.
- Süner, E. (2010). Farklı Liselerdeki Ergenlerin Benlik Saygısı, Akademik Başarı ve Sürekli Kaygı Düzeyi Arasındaki İlişki. Yüksek lisans tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, İzmir.
- Taysi, E. (2000). Benlik Saygısı, Arkadaşlardan ve Aileden Sağlanan Sosyal Destek. Yüksek lisan tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Tufan, B. (1989). Yüksek Öğretim Yapan Bir Grup Öğrencinin Benlik Saygılarını Dört Yıl Ara İle İzleme Çalışması. *Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksekokulu Dergisi*, 7.
- Üre, Ö. (2007). Üniversite Öğrencilerinin Karar Vermede Özsayı, Karar Verme ve Stresle Başa Çıkma Stillerinin Benlik Saygısı ve Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi. Doktora tezi, Selçuk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Anabilimdalı, Konya.
- Woike, B. A. ve Baumgardner, A. H., (1993) Global-Specific Incongruencies in Self-Worth and the Search for Self-Knowledge. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 19, 3.
- Workman, M. ve Beer, J. Self-Esteem, Depression and Alcohol Dependency Among High School Students. *Psychological Reports*, 65.
- Yavuzer, H. (2003). Okul Çağı Çocuğu. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Yıldırım, C. (2004). Bilim Felsefesi. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Yılmaz, R. A. (1999). Duygusal Çekicilikli Reklamların İletişim Etkileri. Basılmamış doktora tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Yiğit, H. (2010). Ergenlerin Benlik Saygılarının Yaşam Doyumu ve Bazı Özlük Nitelikleri Açısından İncelenmesi. Basılmamış yüksek lisans tezi, Selçuk Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Konya.
- Zuckerman, D. M. (1985). Confidence And Aspirations: Self-Esteem and Self-Concepts as Predictors of Students' Life Goals. *Journal of Personality NC*, Duke University Press.
- <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=13425>

EK: Katılımcılara Uygulanan Anket Formu

Değerli Katılımcı,

Bu anket akademik bir çalışmaya veri sağlamak amacıyla uygulanmaktadır. **Soruları itinalı bir şekilde okuyup her soruya kendinize en uygun cevabı vermeniz önem taşımaktadır. Eksik doldurulan anketler istatistikî açıdan değerlendirmeye alınamayacağı için, lütfen tüm soruları cevaplamaya çalışınız.** Anket üzerinde verdiğiniz bilgiler üçüncü bir şahısla paylaşılmayacaktır. Desteğiniz için teşekkür ederim.

Erdem TATLI

Aşağıdaki ifadeleri kendinize en uygun olacak şekilde yanıtlayınız.					
(1) Kesinlikle katılmıyorum, (2) Katılmıyorum, (3) Kararsızım, (4) Katılıyorum, (5) Kesinlikle Katılıyorum					
1- Siyasal reklamların çoğundan doğru mesaj alındığına güvenilebiliriz.	1	2	3	4	5
2- Siyasal reklamlar gereklidir.	1	2	3	4	5
3- Siyasal reklamlar bir adayın/partinin özelliklerini abartır.	1	2	3	4	5
4- Siyasal reklamları yapan kişiler zeki olduğumu düşünmüyor.	1	2	3	4	5
5- Siyasal reklamlar oy verme kararı için harcadığım zamanı oldukça düşürebilirler.	1	2	3	4	5
6- Siyasal reklamların amacı seçmeni bilgilendirmektir.	1	2	3	4	5
7- Çoğu siyasal reklamcı ortalama seçmenin zekasını aşağılar.	1	2	3	4	5
8- Siyasal reklamların bilgilendirici olduğuna inanıyorum.	1	2	3	4	5
9- Siyasal reklamlar genelde gerçeğe uygundur.	1	2	3	4	5
10- Siyasal reklamlar aday ve partinin özellikleri ile ilgili güvenilir kaynaklardır.	1	2	3	4	5
11- Siyasal reklamlar olmadan toplumumuzun daha iyi bir yer olacağını düşünüyorum.	1	2	3	4	5
12- Siyasal reklamları görmezden gelme eğilimindeyim.	1	2	3	4	5
13- Siyasal reklamlar iyi ifade edilmiş gerçeklerdir.	1	2	3	4	5
14- Siyasal reklamlar mevcut aday ve partilere ilişkin bilgi edinmenin iyi bir yoludur.	1	2	3	4	5
15- Siyasal reklamlar aday ve partilere ilişkin yararlı bilgiler sunar.	1	2	3	4	5
16- Siyasal reklamcılar sizi kasten kandırmaya çalışır.	1	2	3	4	5
17- Siyasal reklamlarda gösterilen bilimsel araştırmaların güvenilirmez olduğu kanaatindeyim.	1	2	3	4	5
18- Siyasal reklamlardan hiçbir yararlı bilgi elde etmem.	1	2	3	4	5
Aşağıdaki ifadeleri kendinize en uygun olacak şekilde yanıtlayınız.					
(1) Kesinlikle katılmıyorum, (2) Katılmıyorum, (3) Kararsızım, (4) Katılıyorum, (5) Kesinlikle Katılıyorum					
19- Siyasal reklamlar duygularımıza seslenir.	1	2	3	4	5
20- Siyasal reklamlar genelde reklamı yapılan aday/parti ile ilgili gerçeğe uygun bir	1	2	3	4	5

portre çizerler.					
21- Siyasal reklamlarda gösterilen bilimsel araştırmaların aldatıcı olduğunu düşünüyorum.	1	2	3	4	5
22- Siyasal reklamların yeni adaylar/partiler hakkında yararlı bir bilgi kaynağı olduğunu düşünüyorum.	1	2	3	4	5
23- Siyasal reklamların sıkıcı olduğunu düşünüyorum.	1	2	3	4	5
24- İnsanlar siyasal reklamların çoğunda gördüklerine inanmalıdır.	1	2	3	4	5
25- Oy kullanmadan önce, siyasal reklamlardaki iddiaları doğrulamak için yorumları okurum.	1	2	3	4	5
26- Birçok siyasal reklamı gördükten sonra doğru şekilde bilgilendirildiğimi düşünürüm.	1	2	3	4	5
27- Siyasal reklamlar bizi farkında olmadığımız yollarla etkilerler.	1	2	3	4	5
28- Siyasal reklamların çoğu seçmenlere gerekli bilgiyi sağlamaktadır.	1	2	3	4	5

Aşağıdaki ifadeleri **kendinize en uygun olacak şekilde** yanıtlayınız.

	(1) Kesinlikle katılmıyorum,	(2) Katılmıyorum,	(3) Katılıyorum,	(4) Kesinlikle Katılıyorum
1- Genel olarak kendimden memnunum.	1	2	3	4
2- Arada sırada hiç iyi olmadığımı düşünüyorum.	1	2	3	4
3- Birkaç iyi niteliğim olduğunu düşünüyorum.	1	2	3	4
4- Ben de işleri herkes kadar iyi yapabilirim.	1	2	3	4
5- Gurur duyacağım çok şeyin olduğunu zannetmiyorum.	1	2	3	4
6- Bazen kendimi işe yaramaz hissediyorum.	1	2	3	4
7- Kendimi en az diğerleri kadar değerli hissediyorum.	1	2	3	4
8- Kendime daha çok saygı duymak isterdim.	1	2	3	4
9- Başarısız olduğumu hissetmeye meyilliyim.	1	2	3	4
10- Kendimle ilgili olumlu bir tutuma sahibim.	1	2	3	4

1) Ne tür bir üniversitede okuyorsunuz?

- (a) Devlet (b) Vakıf

2) Kaçınıcı sınıfta okumaktasınız?

- (a) Birinci Sınıf Öğrencisi (b) İkinci Sınıf Öğrencisi
(c) Üçüncü Sınıf Öğrencisi (d) Dördüncü Sınıf Öğrencisi

3) Cinsiyetiniz nedir?

- (a) Kadın (b) Erkek

4) Kiminle ikamet ediyorsunuz?

- (a) Aile yanı (b) Akraba ile (c) Arkadaş(lar) ile (d) Yalnız (e) Yurтта

- 5) Aylık bireysel olarak elinize geçen gelir miktarı hangi aralıktadır? (harçlık, burs, öğrenim kredisi vb.)
- (a) 250 TL'den az (b) 250-500 TL arası (c) 500-750 TL arası
(d) 750-1000 TL arası (e) 1000 TL ve üzeri
- 6) Günlük televizyon izleme sıklığınız hangisidir?
- (a) 0-1 saat arası (b) 1-2 saat arası (c) 2-3 saat arası
(d) 3-4 saat arası (e) 4 saatten fazla
- 7) Günlük radyo dinleme sıklığınız hangisidir?
- (a) 0-1 saat arası (b) 1-2 saat arası (c) 2-3 saat arası
(d) 3-4 saat arası (e) 4 saatten fazla
- 8) Günlük internet kullanma sıklığınız hangisidir?
- (a) Hiç kullanmıyorum (b) İki üç ayda bir (c) Ayda birkaç kez (d) Haftada birkaç kez (e) Her gün
- 9) Gazete okuma sıklığınız hangisidir?
- (a) Hiç okumuyorum (b) Ayda birkaç kez (c) Haftada bir (d) Gün aşırı (e) Her gün
- 10) Annenizin eğitim durumu nedir?
- (a) Okula gitmemiş (b) İlköğretim (c) Lise
(d) Yüksek Okul / Üniversite (e) Lisans Üstü (Master / Doktora)
- 11) Babanızın eğitim durumu nedir?
- (a) Okula gitmemiş (b) İlköğretim (c) Lise
(d) Yüksek Okul / Üniversite (e) Lisans Üstü (Master / Doktora)

Milli Azərbaycan Tarihi Müzesində Ünlü Petrol İşçiləri Süleyman Vezirov və İsmayıl Hüseynova Ait Hatırlatıcı Materyallar

Emin MELİKOV*

Özet

Azərbaycan Milli Tarih Müzesi 1920 yılında kurulmuştur. Müze kurulduğu ilk günden itibaren kendisinde Azərbaycan tarihini aksettiren materyalların toplanması işi ile meşgul olmuş, aynı zamanda Azərbaycanda ilk bilimsel araştırma müessesesi olmuştur. 2008 yılı 8 Mayıs'ta Milli Azərbaycan Tarihi Müzesinin direktörü Akademisyen Naile Hanım Velihanlı'nın yönetimi ile yeni fuar açılmıştır. Makalede Azərbaycan petrol sanayisi tarihinde önemli işler yapmış olan Süleyman Vezirov ve İsmayıl Hüseynova ait Milli Azərbaycan Tarihi Müzesinde muhafıza edilen materyallar araştırılarak gözler önüne serilmiştir. **Anahtar Sözcükler:** Milli Azərbaycan Tarihi Müzesi, petrol sanayisi, Süleyman Vezirov, İsmayıl Hüseynova.

The Memorial Materials of Famous Oilmen Suleyman Vezirov and İsmayil Huseynov in National Historical Museum of Azerbaijan

Abstract

National Historical Museum of Azerbaijan was established in year 1920. Museum has been engaged with the work that gathering of the materials which show the Azerbaijan history from the day established, and also has been the first scientific investigation institution in Azerbaijan. A new exposition was opened in the 8th May of 2008 under the guidance of academician Ms. Naile Velikhanli, who was the director of the National Historical Museum of Azerbaijan. In the article materials that guarded in the National Historical Museum of Azerbaijan are revealed about Süleyman Vezirov and İsmayil Huseynov who have done important works in the oil-industry history.

Key Words: National Historical Museum of Azerbaijan, oil industry, Suleyman Vezirov, İsmayil Huseynova.

Süleyman Vezirov

Milli Azərbaycan Tarihi Müzesində Süleyman Azad oğlu Vezirova ait materyallar korunuyor. Süleyman Azad oğlu Vezirov 18 Kasım 1910 tarihinde Şuşa şəhrində doğmuşdur. Süleyman Vezirovun petrol mütəhassısı gibi yetişmesinde ünlü petrol uzmanı Fetulla Rüstembeyovun büyük etkisi olmuştur. “Azerneft”in büyük mühendisi olan F. Rüstembeyov Süleyman Vezirovu “İliç buhtası” madeninde işe almakla onun iş faaliyetini belirtmiştir.

Müzedə “İliç buhtası” neft madenlerinde Süleyman Vezirovun olduğu resim muhafaza ediliyor. Resim 1924 yılında çekilmiştir. Bu zaman o, petrol madeninde depoların bakıcısı vazifesinde çalışıyordu. Diğer resimde Süleyman Vezirov petrol çıkarma sahasında tasvir

* Doktora Öğrencisi, Azərbaycan Milli Bilimler Akademisi. eminmelik@box.az

olunuyor. Resim 1925 yılında “İliç buhtası” petrol madeninde çekilmiştir. Petrol uzmanı işçi elbisesinde tasvir olunuyor.

1932 yılında Süleyman Vezirov Baküde Politeknik Enstitüsünü mühendis ihtisası üzere bitirmiştir. Pirallahı adasında petrol madenlerinde işe alınmıştır. Petrol uzmanının burada deniz derinliğindeki petrol sahalarının tayininde büyük etkisi olmuştur ve adada deniz temellerinin kurulmasında büyük özen göstermiştir. 1940 yılında Süleyman Vezirov üretimin daha da iyi oluşturulmasında, yeni teknolojinin fiiliyata geçirilmesinde, iş verimliliğinin artırılmasında gösterdiği başarılarından dolayı “Azerbaycan SSC-in petrol ustası” ismine layık görülmüştür. Bu olay müze materyallerinde tasvir olunuyor. Muhafaza olunan resimde Süleyman Vezirov petrol ustası kimliğini alırken tasvir olunuyor.

1942 yılında Süleyman Vezirov “Azerneftkombinata” reis olarak atanmıştır. Buna bağlı o, 1944 yılında “Sosialist Emeyi Kahramanı” adına layık görülmüştür. Süleyman Vezirovun Türkmenistanda çalıştığı zaman en zengin petrol kaynağı Nebit dağın keşfinde önemli etkisi olmuştur. Müzede muhafaza olunan resimde Süleyman Vezirov çalışma odasında tasvir olunuyor. Bu zaman o, “Türkmenneft” birliğinin reisi olarak çalışmıştır. Resim 1951 yılında Nebit dağda çekilmiştir.

Diğer resimde Türkmenistan parti hükümet temsilci üyeleri Moskovada tasvir olunuyor. Resimde Süleyman Vezirov 2. sırada soldan ikinci tasvir olunmuştur. O devirde tuttuğu vazife ile ilgili olarak petrol uzmanı sık-sık Moskovada toplantılara davet ediliyordu. Süleyman Vezirov Çinde ve Suriye’de daha iyi tanınıyordu, onun tecrübelerinden geniş istifade ediliyordu. Müzede korunan resim 1952 yılında Çinde çekilmiştir. Resimde Süleyman Vezirovla beraber diğer ünlü alimimiz Sabit Orucov da tasvir olunuyor. Onun Çinde olduğu zamanı gösteren diğer resimde SSC-nin BA-nin muhabir üyesi jeoloq M.F.Miçnin de tasvir olunuyor. Onun uyguladığı kazmada yeni metot Çinli iş arkadaşları tarafından yüksek değerlendirilmiş ve burada uygulanması için işler görülmüştür. Süleyman Vezirov devlet seviyesinde toplantılarda iştirak etmiş ve böyle olaylar müze materyallerinde da gözükmüyor.

1957 yılında Afganistan şahı Muhammed Zahir Bakü’de seyahatta iken Süleyman Vezirovla beraber petrol üretimi ile ilgili görüş geçirmiştir. Bu müzede korunan resimde de tasvir olunuyor. Resimde S.Vezirovla beraber sağda Afganistan şahı Mehemmed Zahir de var. Diğer resimde N.S.Hruşşovun yönettiği parti-hükümeti temsil eden üyeler Almanya’da seferi tasvir olunuyor. Temsilcilerin içinde Süleyman Vezirov da iştirak etmiş, o, soldan ikinci tasvir olunuyor. Seyahat 1959 yılında 29 Mayıs’tan 4 Haziran’a kadar olmuştur. Baküde petrol sanayesi sahasında kazanılan başarılar yurtdışından gelen temsilcilerin dikkatini çekmiştir. Mısır’dan gelen misafirlerin Neft Taşları’nda olduğu görülmektedir. Bu olayı tasvir eden resim müzede korunuyor. Resimde Süleyman Vezirovla beraber Mısır sanayelerinin temsilciler tasvir

olunuyor. Süleyman Vezirovun başta olmakla Mısır temsilcileri Bakü şehri ile yakından tanışmışlar. Diğer resimde Mısır temsilcilerinin Bakü petrol üretimi fabrikasında oldukları tasvir olunuyor.

Müzedde Süleyman Vezirova ait “Tebrik mektupları”da muhafıza olunuyor. Bunlardan biri SSCB Petrol ve Gaz Sanayisi ETC-nin Merkezi İdare Kurumunun Süleyman Vezirova doğumunun 50. yılı münasebetiyle gönderilmiştir. “Tebrik mektubunda ” yazılıyor ki, petrol uzmanı hayatını petrol sanayisinin gelişmesine harcamış ve bununla birlikte yeni metotlarında Sovyetler Birliğinde petrol üretiminin çoğaltılmasında büyük etkisi olmuştur. Diğer tebrik mektubunu Çekoslavakiya Halk Cümhuriyetinin Petrol Sanayisi Bakanı Süleyman Vezirova yazmıştır. Mektubun yüz hissesinde yazı İngilizcedir. Mektubta ilk önce Süleyman Vezirovun yeni yılı tebrik ediliyor, ona olduğu vazifede başarılar dileniyor. Diğer tebrik mektubu Petrol Sanayesi Bakanlığının heyeti tarafından gönderilmiştir. Mektup Süleyman Vezirovun 60 yaş münasebeti ile yazılmıştır. Burada şöyle yazılıyor: Süleyman Vezirovun sıkı çalışması sahasında savaştan sonraki devirde petrol sanayesi tekrar kurulmuş ve onun önderlik ettiği devirde Azerbaycan Sovyetler Birliği mekanında ileride gelen sıralarda olmuştur.

Müze materyallarının içerisinde Süleyman Vezirovun Suriyada olduğu zamanı belirten resimler daha çoktur. 1968 yılında Süleyman Vezirov Suriyada olduğu zaman burada Cumhurbaşkanı Nureddin Elataşla görüşmüştür. Bu olayı gösteren resim müzede korunuyor. Resim 1968 yılında Demeşkte Cumhurbaşkanı'nın ikametinde çekilmiştir. Diğer resimde Süleyman Vezirovla birlikte Suriya petrol işçileri tasvir olunuyor .Süleyman Vezirov Suriya petrol işçileri ile geçirdiği görüşte bütün Sovyetler Birliyiine ait olan petrol sanayesinin hakkında malumat vermiştir. Bu görüşte Suriya için Baküde petrol mutahassıslarının hazırlanması meselesi de müzakere edilmiştir. Diğer resimde Süleyman Vezirov Suriyada dikiş fabrikasının açılışı zamanı tasvir olunuyor. Diğer resimde Süleyman Vezirov aynı dikiş fabrikasının bir bölümünde tasvir olunuyor. Diğer resimde Azerbaycan aydınlarının temsilci heyetinin Suriyada olduğu zaman tasvir olunuyor. Resimde Süleyman Vezirov Resul Rza ve C.Hacıyev de tasvir olunuyor. Resim 1938 yılında Demeşkte çekilmiştir.

Müze materyalları içerisinde özel önemi olan diplomalar da çoğunluktadır. 28 Ekim 1970 yılında Süleyman Vezirov Petrol Sanayesi Bakanlığı petrol ve kimya sanayesi işçilerinin İşçi Sendikasının merkezi heyetinin kararı ile petrol sanayesinin gelişmesindeki özel hizmetlerinden dolayı ve doğumunun 60 yılı münasebeti ile “Fahri Neftçi” adına layık görülmüştür.

“Fahri Neftçi” diploması müzede muhafıza olunuyor. Diploma ile birlikte “Fehri Neftçi döş nişanı” da müzede korunuyor. Nişanın üzerinde petrol üretilen saha tasvir olunuyor. Diğer 427 numaralı diploma Azerbaycan SSC-inin Ali Sovyeti Riyaset Heyeti tarafından Süleyman

Vezirova verilmiştir. Diplomam 17 Kasım 1971 yılında Cumhuriyet halk üretim usulunun gelişmesindeki hizmetinde faal içtimai siyasi işinden dolayı ve doğumunun 60 yılı münasebeti ile verilmiştir.

Süleyman Vezirova ait hatırlatıcı materyallardan biri de bıçaktır. Bıçak açılıp kapatılabilir ve desteyi plastiktir. Bitkiler alemi süsü ve aslan başı tasviri ile bezetilmiştir. Diğer materyal çakmaktır. Çakmak metaldendir ve gümüşü renktedir. Diğer hatırlatıcı materyal portsigaradır. Portsigara metaldendir, gümüşü renktedir. Kapağının üstünde Praga sözü yazılmış ve bu şehrin görüntüsünün tasviri vardır. Diğer hatırlatıcı materyal müştüktür. Müştük kehradandır, altın tozlu kaplamalı gül leçeği ile bezedilmiştir. Diğer hatırlatıcı materyal kalemdir. Kalem metaldendir, gümüşü renktedir ve 4 renkte mürekkebi var.

Süleyman Vezirov petrol kuyularında işe başlayarak SSCB-de petrol işinin temelini yüksek ihtisaslı sistemini oluşturmuş ve büyük iftihar edilecek hayat yaşamıştır. 1973 yılında Bakü şehrinde vefat etmiştir.

İsrafil Hüseynov

Milli Azerbaycan Tarihi Müzesinde ünlü neftçi İsrafil Hüseynova ait materyaller korunuyor. İ.Hüseynov 1932 yılında Batı Azerbaycanın Mehri ilçesinde doğmuştur. 1957 yılında İ.Hüseynov petrol ile ilgili orta dereceli ihtisas tahsili yapılan okulu bitirdikten sonra Neft Taşlarına atanmakla gönderilmiş, burada kazmaçı yardımcısı gibi işe başlamıştır. 1949 yılından sonra Neft Taşlarında kuyuların kazılmasında özül çabaları olan İ. Hüseynov “Deniz kartalı” lakabını almıştır.

Müze materyallerinde onun Neft Taşlarında olduğunu tasvir eden fotoğraflar çoğunluktadır. Bunlardan birinde İ.Hüseynov Neft Taşlarında estakada üzerinde çalışma elbisesinde tasvir olunuyor. Diğer resimde İ. Hüseynov Neft Taşlarına helikopterden inerken tasvir olunuyor. Neft Taşlarına petrol işçileri helikopterle götürülüp getiriliyordu. Diğer resimde İ.Hüseynov Ümummilli lider Haydar Aliyevle birlikte Neft Taşlarında tasvir olunuyor. Resim 1980 yılında çekilmiştir. 1969 yılında İ.Hüseynov Bakü Şehir Sovyetine milletvekili seçilmiştir.

Milletvekili kimliği müze materyali gibi muhafaza olunuyor. 1970 yılına kadar İ.Hüseynovun kazdığı kuyuların ortalama derinliği 12000 metreydi. Bu da petrol üretiminin artmasına yardım etdi. 1977 yılında kazılmış 1531 numaralı petrol kuyusu o zamanın en büyük başarısıydı. Kuyu 2000 metreye kadar derinlikte kazılmıştır. Bu sebepten dolayı SSCB Ali Sovyetinin Riyaset Heyeti 12 Mayıs 1977 yılı fermanı ile İ. Hüseynov Sosyalist Emeyi Kahramanı adına layık görülmüştür. Müzede İ.Hüseynova Sosyalist Emeyi Kahramanı adı verilmesi hakkında ferman korunuyor. Ferman 12 Mayıs 1977 yılında Moskovada ona takdim edilmiştir.

Sosyalist Emeyi Kahramanı adının almasını tasdik eden vesika müzede korunuyor. Vesikanın numarası №: 032086'dır. 1977 yılında İ.Hüseynov Lenin madalyası almıştır. Madalyanın kitabçası müzede muhafıza olunuyor. Kitabçanın numarası №812143-dür. 1978 yılında Hazar Deniz Petrol Birliyinin "5 Yıllık Deniz Fenerleri raport veriyor" divar gazetesinden malum oluyor ki, İ.Hüseynovun birliyi 1977 yılında derinliyi 4800 metre ve büyük meyilliyeye malik olan 4 numaralı kuyunu kazmaya başlarken yıllık tahmini yılın sonuna kadar hayata geçirilmek hakkında üzerine görev almış ve bunu zamanından önce 22 Kasım'da bitirmişler. Petrol üretimi işinde kazandığı başarılar onun SSCB-de ünlü olmasına sebep olmuştur.

Müzede korunan fotoğrafta İ.Hüseynov SSCB Sivil Muahfıza Kurumunun reisi Y.Jukovla birlikte tasvir olunuyor. Diğer resimde İ.Hüseynov Rusiyanın Nijni-Novgorod şehrinde çocuk evinde tasvir olunuyor.Resimde onunla birlikte çocuk evinin çocukları da yer alıyor. Haydar Aliyevin Cümhuriyetimize başkanlık ettiği devirde (1969-1982) Azerbaycan Deniz Şelfine (Kara parçasının su altında kalan 200 metre derinliğe kadar olan devamı) petrol yataklarının kullanılmasında, önder tecrübenin öğrenilmesinde Azerbaycan Sovyetler Birliyi mekanının laboratuvarı ismi veriliyordu. Bu işin oluşturulmasında İ.Hüseynovun da etkisi büyük olmuştur. Bunu biz müze materyallerinde açık görüyoruz. Müzede mahafıza edilen İ.Hüseynov çalışma odasında tasvir olunuyor. Bu zaman o Neft Taşlarında İşçi Sendikasının başkanı vazifesinde çalışmıştır. Diğer fotoğrafta İ.Hüseynov Moskovada SSCB İşçi Sendikasının XXVII Toplantısı zamanı tasvir olunuyor. Toplantı 10 Mayıs 1982 tarihinde Moskovada olmuştur. Diğer fotoğrafta İ.Hüseynov Toplantıda konuşma zamanı tasvir olunuyor. 1980 yılında Güneşli yatağının kullanıma verilmesinde İ.Hüseynovun hizmetleri büyüktür. 1980 yılında Güneşli yatağının ilk sahasından 1 günde 700 ton petrol fıskırdı. Bununla ilgili olarak İ.Hüseynov söyledi ki, petrol işçilerinde zengin ufuk söylenen bir anlayış var,ona ulaşmak kolay değildir. Deniz acımasızcasına mukavemet ediyor.Amma biz devletimizin jübilesi için yeni kuyuların kazılmasını bitirmiştir.Bununla da halkımıza saadetli ve zengin hayatımızın ufkunu açmışız. İ. Hüseynov Azerbaycan petrol işçilerini de yabancı devletlerde layıklı temsil etmiştir.Bunu müze materyallerinde da açık göre biliriz. Onun Mısırdaki olduğunu tasvir eden fotoğraf müzede korunuyor. İ. Hüseynov o zaman Mısırın Cümhuriyet günü münasebeti ile orda iştirak etmiştir.Diğer resimde İ. Hüseynov Fransada olduğu zaman tasvir olunuyor. İ.Hüseynov 1975 tarihinde Arkadaşlık ve Beraberlik temsilci heyetinin içinde oraya getmiştir. Diğer fotoğrafta Fransa'da II Dünya Savaşı yıllarında gerillaların hürmetine koyulmuş anıtın yanında tasvir olunmuştur.1976 yılında İ.Hüseynov Azerbaycan temsilci heyetinin içinde İsveçin Volvo araba fabrikasında olduğu zaman programda düşünülmemiş Basın Toplantısı yapmıştır. Onun medya işçilerinin sorularına cevap vermesi gazetecilerin şaşırmasına sebep

olmuştur. Gazetecilerden biri ona Sayın Hüseyinov siz çok ince, akıllı, siyasetçi ve çok hissiyatlı iqtisatçısınız söylemişti. Ünlü petrol uzamanının çalışması SSCB başkanlığı tarafından layıkınca kıymetlendirilmiştir.

1976 yılında SSCB başkanı L. Brejnev ona teşekkür mektubu göndermiştir. Teşekkür mektubu müzede muhafaza olunuyor. Mektupta yazılıyor ki, petrol üretimiz sahasında yaptığı başarılarından dolayı İ. Hüseyinov tebrik ediliyor ve ona başarılar dileniyor. Müzede muhafaza olunan davat mektubun da özel yeri vardır. Davat mektubunda İ. Hüseyinov SSCB Petrol ve Gaz Sanayesinin İşçi Sendikasının II. Toplantısında iştirak etmek için ona gönderilmiştir. Davat mektubu 27 Ocak 1982 tarihinde ona gönderilmiştir. Müze materyalleri içerisinde hatırlatıcı eşya gibi İ. Hüseyinova ait optik gözlük ve sigara tabağı muhafaza ediliyor. 31 Mayıs 1985 tarihinde İ. Hüseyinov İş Gazisi madalyası ile telif edilmiştir. İş Gazisi madalyasının vesikası müzede muhafaza olunuyor. 1986 yılında İ. Hüseyinov Baküde vefat etmiştir.

Sonuç

Milli Azerbaycan Tarihi Müzesinin En Yeni Tarih sektöründe bulunan Süleyman Vezirov ve İsmail Hüseyinova ait hatırlatıcı materyallerin öğrenilmesi önemli role maliktir. Her iki petrol işçisi Azerbaycan Petrol Sanayesinin görkemli işçileri olmuşlar. Milli Azerbaycan Tarihi Müzesinin panoları bu görkemli petrol işçilerini halka tanıtmakla öz vazifesini ve Petrol Sanayesinin tebliğini hayata geçiriyor. Bununlada Azerbaycan Petrol Sanayesinin inkişaf merheleleri müze panolarında yabancı ve yerli halk arasında önemle karşılanır. Müze öz vazifesini layıkınca hayata geçiriyor.

Kaynakça

1. Milli Azerbaycan Tarihi Müzesi, En Yeni Tarih bölümü.
2. Milli Azerbaycan Tarihi Müzesi, Senetli kaynaklar bölümü.
3. Milli Azerbaycan Tarihi Müzesi, Numizmatika bölümü.
4. Elmin Gızıl Fondu, Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi 60, Bakü 2004
5. Deniz, petrol, insanlar. Bakü 1999.
6. Katibli M. Hazarı fethedenler. Bakü 1966.
7. Aliyev C. Azerbaycan petrol sanayesi inkişafı tarihinden. Bakü 1960.
8. Aliyev E. Sovyet hakimiyeti yıllarında Azerbaycan petrol sanayesinin inkişafı. Bakü 1957.
9. “Vişka” gazetesi 7 Mart 1970.
10. “Komunist” gazetesi 5 Şubat 1973.

Bakım Planlama Faaliyetlerinde Tamsayı Doğrusal Programlama ve Bir Uygulama*

Hüseyin GÜRBÜZ**
Eser CÖMERT***

Özet

Organizasyonlar ve sistemlerin, kendilerinden beklenen talepleri karşılamak amacıyla kaynaklarını etkin ve verimli bir şekilde kullanması gereklidir. Bu kapsamda bir üretim tesisi veya bir sistemin amaçlarını yerine getirebilmesi için, faaliyetlerini sürekli olarak devam ettirilebilmesini sağlayacak bakım faaliyetleri ile planlanmasını gerçekleştirmesi son derecede önemlidir.

Çalışmada, uçakların fabrika seviyesinde bakımlarının yapıldığı bir kamu işletmesinde tamsayı doğrusal programlama tekniği kullanılarak bakım planlama modeli oluşturulmuştur. Model LINGO programında çalıştırılmış ve sonuçlar değerlendirilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Bakım Planlaması, Tamsayı Doğrusal Programlama.

Integer Programming On Maintenance Planning Activities And An Application

Abstract

Organizations and systems must utilize their resources effectively to satisfy expected demands. Consequently, maintenance activities and planning is critically important for plants and systems in order to maintain their activities and achieve their goals.

In this study, a maintenance planning model was constituted by using integer programming in a maintenance factory of aircrafts.

Model was run with Lingo that is used as optimization program and solutions were evaluated.

Keywords: Maintenance Planning, Integer Programming.

* Bu makale Eser Cömert'in Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalında Kasım 2010 yılında kabul edilen Yüksek Lisans Tezinden uyarlanmıştır.

** Yrd. Doç. Dr. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, İşletme Bölümü, Sayısal Yöntemler Anabilim Dalı. hgurbuz2002@gmail.com

*** Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı.

Giriş

Ekonomilerin büyük değişimler yaşaması sonrasında ortaya çıkan dışa açılım ve küreselleşme nedeniyle işletmeler arasında rekabet oldukça artmıştır. Bu rekabet ortamında işletmelerin devamlılıklarını sağlayabilmeleri için, sürekli iyileştirme sürecini benimsemeleri ve kaliteli ürün ve hizmet üretmeyi başarabilmeleri gerekmektedir. İşletmelerin yüksek kalitede ve istenilen seviyede ürün ve hizmet sunabilmesi, sahip olduğu sistem, makine ve teçhizatları etkin olarak kullanabilmelerine bağlıdır. Dolayısıyla ister ürün ister hizmet olsun, üretim yapan tüm işletmelerde bakım faaliyetleri oldukça hayati bir önem arz etmektedir. Bu nedenle tüm işletme, organizasyon ve sistemlerde, bakım faaliyetlerinin, belirli bir amaca yönelik olarak bilinçli ve planlı bir şekilde yürütülmesi gerekmektedir.

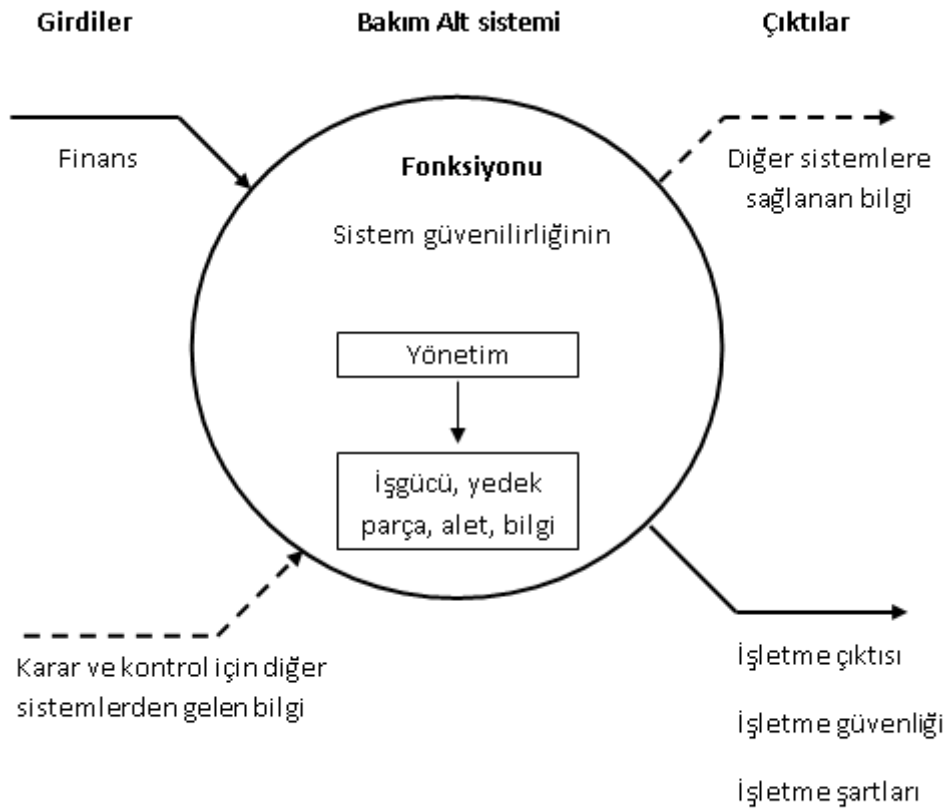
Bakım Faaliyetleri ve Planlanması

Organizasyonların içinde bulunduğumuz rekabet ortamında hayatta kalabilmeleri, sürekli gelişme ve değişime açık olmaları ve problemleri çözebilme kabiliyetlerine bağlıdır. Bir üretim tesisi veya bir sistemin amaçlarını yerine getirebilmesi için, faaliyetlerini sürekli olarak devam ettirilebilmesi en temel gereksinim olmaktadır. Bu noktadan yola çıkarak, tesis veya sistemin bakım ihtiyaçlarının karşılanması vazgeçilmez bir faaliyet olarak ortaya çıkmakta, bu faaliyetlerin önceden tasarlanması, alternatif çözümler üretilmesi, ortaya çıkabilecek sorunların öngörülmesi ve ilgili önlemlerin alınması gerekmektedir.

Bakım, genel anlamda, “canlı ya da cansız bütün varlıkların ve cisimlerin iyi durumlarının korunması ve devamının sağlanması ile ilgili tedbir ve faaliyetlerin sürekli olarak yerine getirilmesi” olarak tanımlanabilmektedir. Makine, teçhizat ve üretim sistemleri açısından değerlendirildiğinde ise bakım, tüm üretim sistemini veya belirli bir teçhizatı faal tutabilmek için uygulanan faaliyetlerdir. Bu tanımlama sadece arızaya anında müdahale gibi “reaktif” olarak değil, rutin kontrol, periyodik bakım, koruyucu bakım, yenileme ve performans izleme gibi “proaktif” görevlerinde bakım fonksiyonu içinde yer aldığını göstermektedir (Köksal, 2007, s.13).

Bakım planlaması, bakım araçlarının birçoğunun yönetilmesinde ve bir araya getirilmesinde kullanılan bir koordine aracıdır (Palmer, 1999, 140).

Bakım fonksiyonu onarım, modifikasyon, ve gerektiğinde yenisi ile değişim işlemleri ile teçhizatın güvenilirliğinin sürdürülmesi olarak da tanımlanabilir. Her bir alt sistemin, fonksiyonunu yerine getirebilmesi için diğer alt sistem veya sistemlerden veya dış çevreden bilgi ve kaynak girişinin olması gerekmektedir. Bir alt sistemin çıktısı bir diğerine girdi veya dış çevreye çıktı olabilmektedir. Bakım alt sisteminin etkilediği ve etkilendiği birçok diğer alt sistemin olduğu bir organizasyon yapısı Şekil 1’de verilmiştir:

Şekil 1: Bakım Sisteminin Fonksiyonu (Kelly, 2006, s.7)

Bakım fonksiyonunda özel öneme sahip iki durum söz konusudur:

- Güvenilirlik ve sürdürülebilirliği etkileyen sistem/teçhizatın temin fonksiyonu, bakım fonksiyonunda kayda değer bir etkiye sahiptir.
- Bakım ve diğer organizasyon alt sistemleri (üretim v.b.) arasındaki ilişki açıkça belirlenmeli, bakım alt sistemi veya onun parçalarının çalışma tanımı oluşturulmalıdır (Kelly, 2006: 7-8).

İşletme kendi bakım sisteminin tanımını yaparken, ihtiyaç ve kaynaklarını göz önünde bulundurmalıdır. Bakım faaliyetlerinin en iyi şekilde yürütülmesi için kurulacak olan bakım departmanlarının organizasyon yapısındaki yeri, tesisteki üretim sistemi tipine göre farklılık göstermektedir. Söz konusu farklılık, üretim tipine göre bakım departmanının bilgi alışverişinde bulunduğu ve karşılıklı sorumluluk yüklediği departmanların farklı olmasından kaynaklanmaktadır.

Bakım Faaliyetlerinin Planlanmasında Kullanılan Teknikler

Organizasyon ve sistemlerin üretim ve bakım faaliyetlerinin planlanmasında, yöneylem araştırmasına ait tekniklerin geniş bir kullanım alanı bulunmaktadır. Yöneylem araştırması kıt kaynakların dağıtımını gerektiren koşullar altında, bir sistemin en iyi tasarımını ve işletimini araştıran bilimsel yaklaşımdır (Öztürk, 2004, s.6).

Yöneylem araştırması, sistemlerin performansını iyileştirmeyi, bu sistemlerin kontrolünde ortaya çıkan problemlerin çözümleri amacıyla bir sistematik yaklaşımı, kantitatif teknikler ile organizasyon planlamalarının gerçekleştirilmesini amaçlamaktadır. Bu durum, kullanılabilir en efektif ve karlı çözüm sonucunu veren mantıklı kararın elde edilmesi ile gerçekleştirilmektedir (Siemens, Marting ve Greenwood, 1973, s.3-5).

Organizasyonlarda karşılaşılan karar verme ve planlama problemlerinin çözümünde yöneylem araştırması tekniklerinden doğrusal programlama modelleri, yaygın olarak kullanılmaktadır.

Doğrusal programlama, belirli kısıtları karşılayacak şekilde mevcut kaynakların olabilecek en iyi seviyede dağıtılmasını sağlayacak çözüm tekniğidir. Malzeme, teçhizat ve insan gibi sınırlı kaynakların bir araya getirileceği karar verme problemlerinde, kar ve maliyet gibi sayısal değerleri maksimum veya minimum yapacak şekilde kıt kaynakların paylaşılması amacını taşımaktadır (Rothenberg, 1979, s.1).

Bir sistemin bileşenlerine simgelerin atanarak, bu bileşenlerin birbirleri ile ilişkilerinin fonksiyonlarla gösterimleri matematiksel model, sistem yöneticisinin kontrolü altında bulunan değişkenler karar değişkeni, bu değişkenlere hangi değerlerin verilmesi gerektiğini belirlemek amacıyla kullanılan matematiksel modeller karar modeli olarak tanımlanmaktadır. (Kara, 2000, s.1-2).

Doğrusal programlama karar modeli, doğrusal eşitlik ve eşitsizliklerden oluşan kısıtlayıcı fonksiyonlar ile amaç fonksiyonu içeren bir matematiksel modeldir. (Luenberger, 2003, s.11).

Amaç fonksiyonu, kısıtlayıcı fonksiyonlar ve pozitif kısıtlama doğrusal programlama modelinin üç önemli ana unsurunu oluşturmaktadır. Doğrusal programlama modellerinde amaç fonksiyonu, en iyi seçeneğin bulunması amacıyla kullanılan başka bir ifade ile kar için maksimum, maliyet için minimum olacak şekilde doğrusal bir fonksiyondur. Doğrusal programlama modelinde kısıtlayıcı fonksiyonlar, işletmedeki kaynak kısıtlamalarını (belirli bir zamandaki üretim kapasitesi, finansman, işgücü v.b.) temsil etmektedir (Esin, 2003, s.28).

Doğrusal programlama modelinin temel varsayımlarından birisi tüm değişkenlerin sürekli olması ve karar değişkenlerinin değerlerinin tamsayı ve kesirli olmasıdır. Bazı işletme

problemlerinde ise karar değişkenlerinin, tamsayı değerli olmayan çözüm değişkenlerinin ekonomik anlamı yoktur (Öztürk, 1997, s.167)

Birtakım uygulama problemlerinde karar değişkenleri tamsayı değerlerine sahip ise çözüm anlamlı olmaktadır. Örneğin, insan, makine, teçhizat ve araç planlama problemlerinde, karar değişkenlerinin tamsayı olması gereklidir. Eğer, bir problemin doğrusal programlama formülasyonundan tek farklılığı tamsayı değerlerin elde edilmek istenmesi ise, bu durumda tamsayı programlama probleminden bahsedilebilir. Tamsayı programlamanın matematiksel modeli, doğrusal programlama modeline, değişkenlerin tamsayı olma kısıtının ilave edildiği modeldir. Eğer sadece bazı değişkenlerin tamsayı değerler alması isteniyorsa, bu model “karma tamsayı programlama” olarak nitelendirilmektedir. Tüm değişkenlerin tamsayı olması istendiği tamsayı programlama ise, “saf tamsayı programlama”, “tamamen tamsayı programlama” olarak adlandırılmaktadır (Hillier and Lieberman, 1989, s.391) (Taha, 2000, s.361).

Bazı karar verme problemleri, x parçasının y tezgahında üretilmesi/üretilmemesi gibi seçenekli olup, “evet/hayır” gibi sadece iki seçenekten oluşmaktadır. Bu tip karar durumlarında ise değişkenler sadece iki tamsayı değeri olan 0-1 değerlerini alabilirler. Tüm değişkenlerin 0 ya da 1'e eşit olmasının istendiği tamsayı programlama problemine “0-1 tamsayı programlama” problemi denilmektedir. Sırt çantası olarak adlandırılan tamsayı programlama problemleri bu türdendir. Bir dağcının tırmanırken beslenmesi için sınırlı hacme sahip sırt çantasına hangi yiyecekleri koymasına gerektiğine karar verirken 0-1 türünden tanımlanmış değişkenler söz konusudur.

Bazı değişkenlerin 0 yada 1 değerini aldığı, geriye kalan değişkenlerin ise sürekli değişkenler olarak tanımlandığı modellere “0-1 karma tamsayı programlama modelleri” denilmektedir. Bir üretim planlaması problemi bu türden olabilir. Bir üretim çevresindeki, karar değişkenlerinden birincisi, hangi ürünün hangi tezgaha atanması gerektiği, ikincisi ise bu tezgahlarda ne kadar üretim gerçekleştirilebileceğine yönelik ise karar problemi, 0-1 karma tamsayı programlama problemidir (Bakır ve Altınkaynak, 2003, s.147-151).

Doğrusal ve tamsayı programlamanın matematiksel gösterimleri en basit şekliyle aşağıdaki gibidir:

- Bir doğrusal programlama modeli en basit şekilde,

$\max \{cx : Ax \leq b, x \geq 0\}$ olarak ifade edilir.

cx : amaç fonksiyonunu,

$Ax \leq b$: kısıt fonksiyonunu,

$x \geq 0$: pozitif kısıtlamayı göstermektedir.

Modelde,

c: n boyutlu satır vektörü,

x: karar değişkenlerinin n boyutlu sütun vektörü,

A: m x n matrisi,

b: m boyutlu sütun vektörüdür.

- Bazı değişkenlerin tamsayı olmasının istendiği “karma tamsayılı program” modelinde amaç fonksiyonu ve kısıtlar,

$$\max cx + hy,$$

$$Ax + Gy \leq b,$$

$x \geq 0$, $y \geq 0$ ve tamsayı olarak ifade edilmektedir.

Burada ise G: m x p matrisi,

h: p boyutlu satır vektörü,

y: tamsayılı değişkenlerin p boyutlu sütun vektörüdür.

- Tüm değişkenlerin tamsayı olmasının istendiği “saf tamsayılı program” modeli,

$$\max cx,$$

$$Ax \leq b,$$

$x \geq 0$ ve tamsayı olarak ifade edilir.

- “0-1 tamsayılı program” ise

$$cx,$$

$$Ax \leq b,$$

$x \in \{0,1\}^n$ olarak gösterilir (Wolsey, 1998, s.3).

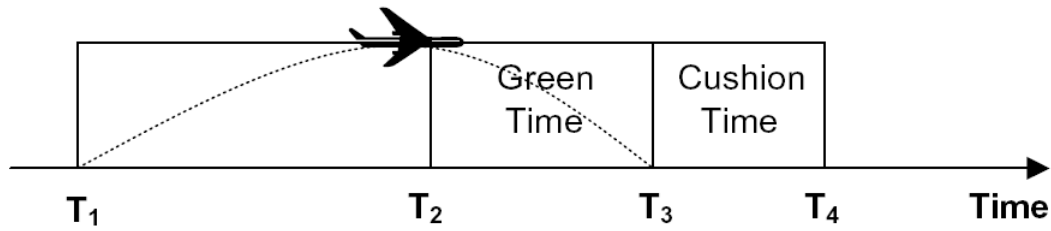
Bir doğrusal programlama probleminde sonuçların tamsayılı olması istendiği ancak tamsayı çıkmaması durumunda probleme yeni bir kısıt ekleyerek işleme devam edilebilir. Eklenen bu yeni kısıt (kesme) orijinal kısıtlar altında mümkün olabilecek tüm tamsayı çözümleri içeren yeni bir çözüm bölgesi meydana getirmesine rağmen, ilk çözümde bulunan tam sayı olmayan çözümü içermez. Tam sayılı programlamada dal-sınır ve kesme düzlemi yöntemi olmak üzere iki farklı algoritma kullanılmaktadır (<http://www.ce.yildiz.edu.tr> , 12.09.2010).

Literatür Araştırması

Optimizasyon problemlerin çözümünde kullanılan doğrusal programlama tekniğinin, askeri kuruluşlardaki uygulamaları ve detayları, literatürde sıklıkla yer almamaktadır. Bununla beraber, söz konusu teknik, dünyada birçok özel ve kamu işletmesinin karar verme probleminin çözümü amacıyla gerçekleştirilen çalışmalarda kullanılmış ve halen kullanılmakta olup, konuya

yönelik çalışmalardan (ağırlıklı olarak havacılık ve bakım sektöründeki çalışmalar) bazıları aşağıda açıklanmıştır:

Sarac, Batta ve Rump (2006), uçak bakım planlamasında, son yıllarda havayolu şirketlerinin uçak filolarının lojistik problemlerini içeren havayolu operasyonlarını optimize etmek amacıyla, uçuş ayaklarının etkin dizilimine karar verilmiş olan alt filoların her bir uçağı için, özel bir rota oluşturmayı kapsayan bir probleme odaklanmışlardır. Problem, günlük uçak bakım planlaması, bakım merkezlerinin sınırlı kaynaklara sahip olması (mevcut işgücü ve bakım süreleri) nedeniyle her bir uçağın yasal kalan uçuş saati süresinin dışına çıkılmadan günlük uçuş bakım maliyetinin minimize edilmesi amacını taşıyan bir problemdir. Bu problemin optimum çözümü, sadece toplam maliyetleri minimize etmeyi değil ve aynı zamanda personelin ve teçhizatın bir istasyondan diğerine taşınmasının azaltılmasını da hedeflemektedir. Çalışmada, Şekil.1.8'de gösterilen uçağın bakım uygulanmadan uçabileceği kalan yasal uçuş saatini (cushion time) minimize etmek yada başka bir deyişle uçağın bir sonraki bakımın gerçekleştirileceği uçuş saatini (green time) maksimumda tutmak amaçlanmaktadır.

Şekil.1.8: Uçak için Zaman Limiti Tanımlamaları (Sarac, Batta ve Rump, 2006)

T1: Son bakımın uygulandığı zaman.

T2: Uçağın bakım gereksinimi için yüksek uçuş saati olarak tanımlandığı zaman

T3: Bir sonraki bakımın gerçekleştirileceği zaman.

T4: Uçağın bakım uygulanmadan uçabileceği son zaman.

[T1,T4]: Maksimum kalan yasal uçuş saati.

Havayolu şirketlerinin günlük olarak karşılaştığı söz konusu uçak rota planlama probleminin çözümü için tamsayı doğrusal programlama algoritmalarından biri olan dal-fiyat yaklaşımı tanımlamışlardır. Bu problemin literatürdeki uzun dönemli planlamalara karşın operasyonel olarak yapılan tek çalışma olduğunu belirtmişlerdir. Ayrıca, bir operasyonel problemin çözümünde göz ardı edilemeyecek mevcut kaynak kısıtlamalarını model içerisine dahil etmişlerdir.

Hahn ve Newman (2008) Sahil Güvenliğin, korozif çevre şartlarının etkisini azalmak amacıyla, Sikorsky HH60J helikopterleri için planladığı uçuş saatine dayalı kapsamlı koruyucu bakım programı için, her bir helikopterin bakıma alınacağı haftalara yönelik olarak programlama yapabilen bir karma tamsayı model geliştirmişlerdir. Programlamalarda farklı bakım tipleri, bakım kapasiteleri ve eş zamanlı bölgedeki devriyede bulunacak helikopterlerin sayısı gibi çeşitli faaliyet gereksinimleri de göz önünde bulundurmuşlar ve Clearwater'daki faaliyetlerden elde edilen verileri kullanarak, Unix Workstation üzerine 3 dakikanın altında hesaplama yapabilen basit bir optimum planlama modeli oluşturmuşlardır. Ocak 2005 'ten bu yana, hava istasyonundaki planlama elemanları tarafından, modelin programlama aracı olarak kullanıldığını belirtmişlerdir.

Sriram ve Haghani (2003), uçak bakım planlaması ve yeniden görevlendirme (uçuşa verme) amacıyla bir optimizasyon modeli oluşturmuşlardır. Uçak bakım planlamasının, uçağın işletmesi boyunca bir havayolu şirketinin vermek zorunda olduğu en önemli karar verme problemlerinden birisi olduğunu belirtmiş ve bakım planlamasının maliyet tasarrufunu sağlayacak anlaşılması kolay fakat çözümü zor bir problem olduğunu ifade etmişlerdir. Uçakların bakım planlaması ve problemin etkili ve hızlı çözümü için tamsayı programlama modeli çözümlerinde çözüm zamanının çok uzun sürmesi nedeniyle yeni bir formülasyon oluşturmuşlar ve çözümde ise CPLEX paket programı kullanmışlardır.

Koepke, Armacost, Barnhart ve Kolitz (2008), Amerikan Hava Kuvvetlerinin kritik görevi olan uçaklardan oluşan geniş ölçekli hava mobilize organizasyonu için programlamanın gerçekleştirilmesi ve oluşturulmasından sorumlu mobilize komutanlığının desteklenmesi için bir tamsayı programlama yaklaşımını içeren çalışma yapmışlardır. Meydanlarda MOG (Maximum On Ground) olarak tanımlanan maksimum sayıda uçağın park edilebileceği durumlar için, ünite arızası ya da hava muhalefeti gibi aksaklıklardan dolayı MOG'un kısıtlamalarının esnek olmayan yeni planlamalara sebep olabileceğini belirtmişler, oluşturdukları tamsayı programlama modelinde uçakların önemli görev önceliklerinin belirlenmesinde geniş sistem aksaklıklarının etkilerini minimize etmek amacıyla yerdeki belirli uçaklardaki gecikmeleri öneren formülasyonu oluşturmuşlardır.

Amerikan Havayollarının (American Airlines) Tulsa ve Fort Worth'da bulunan iki büyük bakım ve onarım tesisinde Boeing 727, 737, 747, 757, 767, Airbus 300, McDonnell Douglas super 80, DC-10, Md-11 uçakları için 30 farklı tipte bakım tipi programlanmıştır. Bütün bir uçağın komple onarımlarının yapıldığı büyük bakımların maliyetleri uçak tipine bağlı olarak 1.000.000 \$'a kadar çıkmakta, bakımların periyotları 18 ayda bir ile 5 yılda bir aralığında değişmektedir. Amerikan Havayolları, filosu için 5 yıllık bakım programı geliştirip uygulamakta olup, bu program uçak bakımlarının ne zaman yapılacağı, parça değişiklikleri (iniş

takımı, kanatlar v.b.) ve özel bakım ve kontrollerin izlenmesi amacıyla kullanılmaktadır. Amerikan Havayolları daha önce bu programı elle yaparken, filonun hızlı büyümesi sebebi ve karmaşıklığın artması sebebiyle bu yöntem uygulanamaz hale gelmiştir. Amerikan Havayollarının karar teknolojileri bölümü (AADT) uçakların 5 yıllık bakım onarım planlarını oluşturmak ve güncellemek amacıyla bir karar destek sistemi geliştirmişler ve uygulamışlardır. Sistem, Apple Macintosh IIcx platformunu kullanmakta olup, C++ dilinde yazılmıştır. Sistem, filolar için gerekli planlamayı çok kısa sürelerde (1-10 dk.), gerçekleştirmekte ve farklı deneme planları oluşturabilmektedir Bu sayede onarımlar arasına geçen süre artırılarak hasılatlarda 454 milyon \$ artış, bakım maliyetlerinde ise 3 milyon \$ tasarruf sağlanmıştır. (Köksal, 2007, 81)

Amerika'nın çeşitli üslerinde bulunan 9 adet teknoloji yönetim birimini içeren Amerikan Hava Kuvvetleri Araştırma Laboratuvarı (AFRL)'nin, insansız hava aracının izleme ve taarruz kabiliyetlerinin oluşturulması çalışmaları kapsamında, sistemin maksimum yıkımı gerçekleştirebilmesi için silah ve hedef ayarlanmasına yönelik optimizasyon problemi üzerinde çalışılmaktadır (<http://ormstomorrow.informs.org>, 12.04.2010).

Bazargan (2007), yolcuların uçağa biniş stratejisi için doğrusal programlama yaklaşımı çalışması gerçekleştirmiştir. Çalışmasında, sert rekabet ve yüksek akaryakıt fiyatları sebebiyle finansal olarak zor zamanlar yaşanmakta olduğunu, rekabette kalabilmek için kontrol edebildikleri alanlarda yüksek etkinlik ve verimlilik elde edilmesinin havayolu işletmelerinin hayatta kalabilmeleri için büyük önem taşıdığını belirtmiştir. Uçağın havayolu şirketine, uçuş esnasında gelir sağlamaya başladığına değinilerek, uçağın yerde kalış süresini azaltmak amacıyla, tek koridorlu uçaklar için uçağa biniş zamanlarında gecikmelere sebep olan yolcuların arasındaki karışıklığın azaltılmasına çalışmıştır. Bu karışıklığın minimize edilmesi amacıyla yeni bir karma tamsayılı doğrusal programlama modeli oluşturmuş ve bu modeli Airbus A320 uçağına uygulamıştır. Model, yolcu biniş hızlarında alternatif etkili çözümler ortaya koymuştur. Uygun biniş şekillerini tanımlamak amacıyla bir simülasyon modeli benimsenmiştir. Buna göre, tavsiye edilen biniş şekli, diğer stratejilerden daha az karışıklığa neden olduğu gibi, bitişik yolcuların birlikte binişlerinde son derece faydalı olduğu görülmüştür.

Uçak Bakım Faaliyetleri

Uçak bakımı, bir hava aracını, eski haline getirmek yada çalışır durumda tutabilmek amacıyla servis, tadilat, revizyon, kontrol ve durum tespiti yapmak gibi işlerden oluşan faaliyetlerdir. Bakım faaliyetleri ile uçuşların emniyetle gerçekleştirilmesi ve uçak güvenilirliğinin artırılması amaçlanmaktadır.

Uçak bakım faaliyetleri, teknik emirlere, bakım planları ve el kitaplarına, üretici ve havacılık otoritesinin talimatlarına göre yürütülmektedir. Tüm bu talimatlar, uçuş güvenliğini

arttırmak ve emniyeti sağlamak amacıyla zamanla ortaya çıkmış teknik emirlerdir (<http://slonder.tripod.com/bakim.html>, 22.10.2010).

Bakımın temel amacı, hava aracını, üretimi sonrasında da performans ve güvenilirlik açısından dizayn limitlerinde tutmaktır. Uçak bakım faaliyetleri, kullanıcıya, uçağın emniyetli bir şekilde uçurulması, istenilen zamanda uçuşa verilebilmesi ve işletme giderlerinin düşürülmesi (uygun motor bakımının sağlayacağı yakıt tasarrufu) imkanını vermektedir. Bir uçak dizayn edilirken, performans, ağırlık, güvenilirlik ve maliyet gibi parametrelere ilaveten “bakım yapılabirliği” de dikkate alınarak bakıma yönelik hedefler konmaktadır. Söz konusu hedefler aşağıda verilmiştir:

- Planlı bakımlar önceden belirlenmelidir.
- Arıza giderme işlemleri basit olmalı ve hızlı olarak gerçekleştirilebilmelidir.
- Özel alet ve ekipmanlara duyulacak ihtiyaç asgari seviyede tutulmalıdır.
- Bakım gerekleri (bakım işgücü ihtiyacı, süresi, yedek parça, yer destek ekipmanları v.b.) nicel olarak belirtilmelidir.
- Ünite, komponent ve yapısal bölgelere kolay olarak erişilebilmelidir.

Bakım programları, uçağın dizayn aşamasından itibaren geliştirilmeye başlanır ve onaylanmayan konular söz konusu aşamalarda düzeltilir. Uçağın üretici firması tarafından hazırlanarak müşterilere verilen başlangıç bakım programı (MRB-Maintenance Review Board) bakımlar için ilk minimum bakım ve kontrol ihtiyaçlarını içerir ve imalatçı ülkelerin havacılık otoriteleri tarafından onaylanır. Onay sonrasında, üretici, bakım başlangıç programı raporunun (MRBR- Maintenance Review Board Report) tamamına ilaveten bakım tavsiyelerinin ve açıklayıcı bilgilerin bulunduğu bakım planlama dökümanını (MPD-Maintenance Planning Document) yayımlar. Müşteriler de üretici tarafından yayınlanan bütün dökümanları kullanarak, kendi bakım programını (CMPD-Customized Maintenance Planning Document) hazırlar ve yerel otoritelere onaylatarak kullanmaya başlar. Müşteri bakım programını zaman içerisinde şartlara göre revize edebilir. (Mercan, 1999, s.19-24)

Uçak Bakımlarının Sınıflandırılması

Uçak bakımları yapıldıkları yere, yapıldıkları süreye ve yapılaş amaçlarına göre sınıflandırılmaktadır (<http://megep.meb.gov.tr>, 15.10.2010).

Yapıldıkları Yere Göre Bakımlar

Bakımlar yapıldığı yere göre iki farklı şekilde sınıflandırılmaktadır. Birinci sınıflandırmada, bakım faaliyetleri, uçuş hattında yapılan veya bakım tesislerinde gerçekleştirilen bakımlardır. Diğer sınıflandırma ise, bakımın doğrudan uçak üzerinde veya

farklı bir yerde (uçak üzerinde yapılmayan) yapıldığının belirlenmesine yönelik yapılan sınıflandırmadır.

- Uçuş hattında yapılan bakım faaliyetleri, genellikle uçağın uçuşa verilebilmesi için yapılan faaliyetleri kapsamaktadır. Bunlar servis, uçuşa elverişlilik için yapılan göz ve operasyonel kontroller, uçağın uçuşa verilmesini engelleyen bir arıza olduğunda uçuş hattında değiştirilebilen ünite adı verilen LRU'ların ve motorun değiştirildiği faaliyetlerdir.

- Bakım tesislerinde yapılan faaliyetler ise, hat bakım faaliyetleri kapsamı dışında kalan ve atölyede/hangarda yapılan tüm faaliyetleri içermektedir.

- Uçak üzerinde yapılan bakım faaliyetleri, genellikle uçuş hattında yapılan değişiklikler ve bakım faaliyetleri kapsamındadır.

- Uçak üzerinde yapılmayan bakım faaliyetleri ise uçak üzerinden sökülen sistem ve ünitelerin bakımlarının ilgili atölyelerde yapılmasıdır. Atölyelerdeki bakım faaliyetlerine örnek olarak motor revizyonları, elektronik-hidrolik-mekanik ünitelerin bakım-onarım ve revizyonları verilebilir.

Yapıldıkları Süreye Göre Bakımlar

Küçük bakım, orta seviye bakım ve büyük bakım olarak sınıflandırılmaktadır.

- Küçük bakım, genellikle uçuş hatta gerçekleştirilen ve 24 saat veya daha az süren bakımları ve bu süre içinde giderilebilecek arızalara yönelik faaliyetleri kapsamaktadır.

- Orta seviye bakım, 7 güne kadar bir zaman dilimini kapsayan bakımlar olup bakım tesislerinde yapılmaktadır.

- Büyük bakım, uçağın yıllara sari yaşlanması sonucunda ortaya çıkan bakım ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla uygulanan bakımlardır. Yedi günden daha fazla zaman gerektiren büyük bakımlar, yapısal kontrol ve tamirler, gövdenin yeniden boyanması, kapsamlı tadilatlar gibi faaliyetleri kapsamaktadır. Büyük bakımlar gerekli donanıma sahip bakım tesislerinde yapılmaktadır.

Yapılma Amaçlarına Göre Bakımlar

Uçak bakımları, yapılma amaçlarına göre, koruyucu bakım ve düzeltici bakım olarak sınıflandırılmaktadır.

- Koruyucu bakım, uçak sistemleri için gerekli bakımların, sistemlerde arıza oluşması beklenmeden önce yapıldığı bakımlardır. Koruyucu bakım faaliyetleri ile uçaklarda arızaların önlenmesi amaçlanmaktadır. Planlı bakımlar, koruyucu bakım kapsamında yer almaktadır. Planlı bakımlar; üretici firma tarafından bakım kitaplarında belirlenen periyotlarda uygulanan ve uçak yapısındaki sistem, teçhizat ve ünitelerin arıza yapması beklenilmeden kontrol edilmesini hedefleyen bakımlardır. Planlı bakımların kapsamı, üretici firma tarafından

mevcut koşullara uygunluğu değerlendirilerek, gerektiğinde değiştirilmektedir. Planlı bakımlar, günlük, aylık veya yıllık olarak programlanabilen bakımlardır. Planlı bakımlar belirli sürelerde uygulanır ve çeşitli kodlara sahiptir. Zaman aralıkları ve kodlar uçağın cinsine ve bakımı uygulayan kuruluşun bakım planına göre değişiklik gösterebilir. Planlı bakım periyotları genellikle A, B, C, D şeklindeki harflerle simgelenmektedir. Her bir bakım, bir öncekinden daha kapsamlıdır ve uygulama süresi daha uzundur.

Planlı bakımlar servis, kontrol, çalışma ve fonksiyon kontrolleri ile yapısal kontrolü kapsamaktadır. A, B, C bakımlarında, tüm uçak sistemleri (motor, kumanda sistemleri, iniş takımları vs.) kontrol, servis ve test işlemlerinden geçirilir. Kanatlar, motor, kuyruk bölgesinde dışarıdan görülemeyen yerlere erişilerek kontroller yapılmakta, hasarlı bulunan parçalar yenilenmekte, gerekli servis ve test işlemlerinden sonra açılan bölgeler tekrar kapatılmaktadır. Bakım çıkışında tüm sistemler ve uçağın kalbi sayılabilecek motorlar detaylı bir test bir programından geçirilmekte ve tüm sonuçların, bakım kitaplarındaki değerleri karşılaması durumunda uçak uçuşa verilebilmektedir.

Büyük bakımlar; D ve daha sonraki bakımları kapsar. Bu tip bakımlar, daha çok yapısal kontrol ve tamirlerin uygulandığı ağır bakımlardır. Uçağın bu bakımlarda yerde kalış süresi uçağın yaşı ve uçuş saati ile doğru orantılıdır. Bakım süresi on beş günden üç aya kadar uzayabilmektedir. Korozyon kontrolü ve giderilmesi, iniş takımı gibi asamblelerin revizyonu ve değişimi, büyük çaplı modifikasyonların uygulanması da bu bakımlarda yapılır. Bakım ekibi, bakım uygulamasının dışında, bakım esnasında yapılan tüm işlemleri, yapan kişinin imzası, numarası, iş yapılırken kullanılan uçak imalatçısının dokümanlarının ismi, işin yapıldığı gün, saat ve çalışılan toplam sürenin kaydedildiği yazılı formları düzenlemekten sorumludur. Söz konusu formlar, toplanmakta ve uçağın siciline kaydedilmek üzere saklanmaktadır.

- Düzeltici bakımda (acil bakım) oluşan arızalar giderilir. Arıza yapma olasılığı zamana bağlı olmayan elemanları kapsar. Plansız bakımlar düzeltici bakım kapsamında yer almaktadır. Bir parçanın bilinen veya tahmin edilen arızasının düzeltilerek belirlenen duruma geri getirmek için yapılan bakım faaliyetleri olan plansız bakımlar, ortaya çıkan arızaların veya hasarların giderilmesi amacıyla uygulanırlar. Uçuş esnasında veya kontroller esnasında uçuş emniyetini tehlikeye düşürücü herhangi bir arızanın oluşması durumunda, plansız bakım ve onarım işlemlerinin hemen uygulanması gerekmekte ve düzeltici işlem gerçekleştirilmeden uçağın servise verilmesi mümkün olmamaktadır. Kuş çarpması, sert inişler, savaş uçakları için aşırı g (over-g)'ye maruz kalma gibi olaylar, plansız bakım ihtiyacının ortaya çıkmasına neden olabilmektedir. Bu bakımlarda, uçağın bakım işlemlerinin ne kadar süreceği dolayısı ile uçağın uçuştan ne kadar süre alıkonulacağı bilinmemektedir.

Çalışmanın Yapıldığı İşletmenin Tanıtılması ve Bakım Faaliyetleri

Savunma sanayine hizmet vermekte olan kuruluşta uçak motorlarının fabrika (Depot Level-D) seviyesi bakım, onarım, yenileme, modernizasyon faaliyetleri ile lojistik sistemin idamesi için gerekli olan ünitelerin bakım, onarım, revizyon faaliyetleri gerçekleştirilmektedir.

Kuruluş, silah/savunma sistemlerinin, destek sistemlerinin ve bunların teçhizatının;

- Fabrika seviyesi bakımlarını, onarımlarını, kalibrelerini yapmak, sistem, teçhizat ve yedek malzemeleri imal etmekte ve kalite güvencesini sağlamakta,
- Uçuş emniyetine, idamesine, araştırma-geliştirmesine, test ve değerlendirmesi ile kalite güvencesinin teminine yönelik mühendislik desteğini yerine getirmekte, uçak arıza giderme faaliyetlerini gerçekleştirmekte,
- Sistemlerin emniyetle kullanılmasını sağlamakta ve kullanım ömürlerini uzatmak için gerekli modifikasyon ve modernizasyonları geliştirmekte ve uygulamakta, havacılık alanında teknik, uzman ve bağımsız bir danışma kurumu görevi yapmakta,
- Modernizasyon veya geliştirme amaçlı sözleşme ve projeleri yürütmekte ve bizzat uygulamakta ve bu tür görevlerde ana üstlenici rolünü üstlenmektedir.

Fabrika bünyesinde bulunan farklı müdürlüklerde,

- Uçak motorlarına ait uçak aksesuar ve ünitelerinin (teçhizat) bakımı, modifikasyonu, onarımı ve testleri yapılmakta,
- Uçakların tahribatsız kontrolleri (NDI), boyama ve boya sökümü, hidrolik, pnömatik, mekanik, elektrik, aviyonik ve yapısal bakımları gerçekleştirilmekte,
- Farklı tipteki turbofan, turbojet ve turboprop/turboshaft motorlara ait bakım, test, onarım, modifikasyon, parça değişimi ve imalatı ile kontrolleri yapılmakta,
- Uçaklara ait elektronik ünitelerin bakımı, modifikasyonu, onarımı ve fonksiyonel testleri yapılmakta,
- Uçak yapısal parçaları, motor parçaları, boru, kablo, hortum ile fikstür gibi yedek parçaların imalatları yapılmakta,
- Uçaklarda meydana gelen teknik sorunların çözümü, uçuş emniyetini sağlanması ile idame ve geliştirilmesine yönelik mühendislik faaliyetleri gerçekleştirilmekte,
- Faaliyetlerin daha az kaynak kullanımı ile daha ekonomik olarak yerine getirilmesini desteklemek maksadıyla; işgücü, iş yükü, tesis, teçhizat, malzeme, eğitim, mali kaynak, planlama, programlama hizmetleri yürütülmekte,
- Kalite faaliyetleri yürütülmekte,
- Geliştirme ve yenileme projeleri yürütülmektedir.

Ayrıca fabrika, AQAP-2110, AQAP-160, ISO 9001:2000, ISO 14001, JAR-145, GE uygunluk kalite belgelerine sahiptir.

Uçakların belirli periyotlardaki D seviyesi bakımları, genel olarak ilerleyen kısımlarda açıklanan faaliyetler uygulanarak gerçekleştirilmektedir.

Uçakların, ilk olarak sıcak ve soğuk keşifleri yapılarak genel arıza ve kusurları tespit edilmektedir. Keşif, gerekli bakım ve onarım türlerini saptamak, uçakların kullanıcı birliklerden geldiği şekli ile hata, kusur ve arızalarını tespit etmek, malzeme ve ünite ihtiyaçlarını belirlemek ve teminlerinin yapılmasını sağlamak amacıyla yapılan göz, faaliyet ve ölçüm kontrollerini kapsayan işlemlerdir. Keşif faaliyetleri, gövde, elektrik, yapısal, kanopi, sandalye, silah, havalandırma, telsiz, borda, radar, otopilot ve motor ihtisaslarına sahip keşif ekipleri tarafından gerçekleştirilmektedir. Sıcak keşif faaliyetleri, elektronik sistemlerin performansını görebilmek için yapılan işlemleri içeren keşif safhasıdır. Elektronik cihazların hassasiyeti sebebiyle boya söküm ve yıkama işlemleri öncesinde söküm işlemleri yapılmaktadır. Söz konusu cihazların keşif işlemi bu safhada yapılmaktadır. İlerleyen safhada, yabancı madde hasarı olmadığına karar verilen ve uçuş saatini doldurmayan motorların performanslarını ve uçak ile uyumunu kontrol amacı ile motor sıcak keşfi gerçekleştirilmektedir. Yakıt keşfinde ise, yakıt sistem ünitelerinin çalışma, yakıt boruları ve depolarının kaçak ve yakıt transfer testleri yapılmaktadır. Soğuk keşif aşamasında ise, uçağa harici takat verilerek uçak üzerinde bulunan bütün sistemlerin faaliyetleri test edilmekte, ünite, sistem ve komple uçağın fiziki durumu değerlendirilerek gözle görülebilen kusurları kaydedilmektedir.

Sonraki aşamalarda uçağa ait yapısal, aviyonik, hidrolik ve elektrik ünitelerinin söküm işlemleri ile motor ve sandalye sökümü gerçekleştirilmekte, ünitelerin bir kısmı hasarlarına bakılmaksızın değiştirilmekte, bir kısmı faaliyet kontrolleri sonrasında yeniden uçağa takılmakta, diğer üniteler ile motorlar ise bakım ve revizyonları için ilgili müdürlüklere gönderilmektedir. Bir sonraki aşamada uçak, boya söküm ve yıkama işlemlerine tabi tutulmakta, sonrasında ise uçağın tahribatsız kontrolleri (NDI) gerçekleştirilmektedir. NDI kontrolleri, radyografi (X-ray), real-time, ultrasonik, sıvı penetrant, manyetik parçacık ve eddy current (girdap akımları) yöntemleri kullanılarak uçak yapısına zarar vermeden gözle görülemeyen hata ve kusurların tespit edilmesine yarayan kontrollerdir. Uçağa ait ölçüm kontrolleri de aynı safhalarda gerçekleştirilmektedir.

Uçak üzerinden sökülen ünitelerin bakım, onarım, fonksiyonel kontrol ve NDI işlemleri ile keşif kusurlarının giderilmesi faaliyetleri ile uçak üzerindeki yapısal onarım ve tadilatları tamamlandıktan sonra, ilgili atölyeler tarafından sökülen ünitelerin uçak üzerine yeniden montajı yapılmaktadır. Faaliyetlerin devamında, sistemlerin fonksiyonel testi, motor montajı ve takat kontrolü, ağırlık-balans ve simetri kontrolü gerçekleştirilerek uçak boya hangarında boyama işlemine tabi tutulmaktadır. Son kontroller ve tecrübe uçuşu ile uçakların fabrikadaki bakım faaliyetleri tamamlanmaktadır. Fabrika bünyesinde ayrıca, uçuş emniyetinin artırılması

amacıyla uçaklarda teknik emir uygulamaları, yapısal ömür uzatım ve yenileme programları gerçekleştirilmekte ve uçakların modernizasyon proje faaliyetleri de yürütülmektedir.

Çalışmanın Yapıldığı Müdürlükteki Bakım Faaliyetleri

Çalışmanın yapıldığı müdürlükte, uçak, uçak motoru ve yer destek teçhizatlarına ait aksesuar ünitelerinin fabrika seviyesi bakım, onarım, test işlemleri ile bakım mühendislik hizmetleri belirlenmiş standartlara göre emniyetli bir şekilde gerçekleştirilmekte, iş standartları hazırlanmakta ve dönemlik üretim planları aylık ve daha alt düzeyde uygulama programlarına dönüştürülmektedir. Müdürlükte, hidrolik sistem üniteleri, pnömatik sistem üniteleri, yakıt sistem üniteleri, yağ sistem üniteleri, mekanik sistem üniteleri, elektrik sistem üniteleri ile fren ve iniş takım ünitelerinin bakımları farklı tip tezgahlar kullanılarak gerçekleştirilmektedir.

İlgili müdürlüğün sorumluluğundaki ünitelerin onarım işlemleri, ünitelerin üreticileri tarafından hazırlanan teknik dokümanlara uygun olacak şekilde gerçekleştirilmektedir.

Bu kapsamda, bakım amacıyla müdürlüğe gönderilen bir ünite, tamamen sökülerek uygun proseslere göre temizleme işlemleri gerçekleştirilmektedir. Ünitenin uçak üzerindeki çalışması sırasında, yapısı üzerinde çatlak, kusur v.b. meydana gelip gelmediğinin belirlenmesi amacıyla ünitenin tahribatsız kontrol işlemleri (NDI) uygulanmakta ve teknik emirlerde belirtilen limit harici kusurlar bulunması durumunda parça kal edilmektedir. Sonraki aşamada ünitelerin gerçekleştirilen fiziki keşif işlemlerinin sonucuna göre kontrol kriterlerini karşılamayan malzemelerin tekrar kullanılabilmesi için onarım işlemleri uygulanmaktadır. Onarım ve hasarlı alt parça değişimleri yapılan ünitelerin, yeniden montajı yapılmakta ve ünitenin çalışma şartlarından daha ağır koşullarda fonksiyonel testleri gerçekleştirilmektedir. Test sonuçlarının beklenen kriterleri sağlaması durumunda ünitenin gerekli emniyet montajları ve boyama işlemleri yapılmakta, son kontrolleri ve ambalajlama işlemleri ile bakımı tamamlanarak kullanıcılara sevkiyatı yapılmaktadır.

Tamsayılı Doğrusal Programlama Modelinin Kurulması

Uçakların fabrika seviyesi bakım, revizyon ve yenileme faaliyetlerinin gerçekleştirildiği fabrikaya, üç aylık periyotlarla dönemlik olarak ünite bakım ihtiyaçları bildirilmektedir.

Bu kapsamda belirtilen ünite bakım ihtiyaçlarının karşılanabilmesi için ihtiyaçlara ait iş yükü ile iş merkezlerinin atölye/ihtisas kodu bazındaki dönemlik iş gücü kapasiteleri ölçüsünde toplam olarak en fazla (optimum) ne kadar ünitenin bakımının yapılabileceğinin belirlenmesine yönelik planlama problemi ortaya konmuştur. Böylece mevcut iş gücü kapasitesine göre, tamirlik ünitelerin optimum planlama miktarını belirleyen tamsayılı doğrusal programlama modeli oluşturulmuştur. Modelin çalıştırılması ile elde edilecek çözüme göre atölye/ihtisas kodu bazında iş merkezlerinin doluluk yüzdelerinin belirlenmesi amaçlanmıştır.

Uygulama ile, kullanıcı birlik seviyesi ve fabrika seviyesinde bakıma alınan uçaklar üzerinde bulunan ve bakıma alınması gereken uçak hidrolik, pnömatik, fren, iniş takımı, elektrik, yağ, yakıt ve mekanik sistem ünitelerinden, en fazla ne kadarının bakıma alınabileceğinin ortaya konulması amaçlanmıştır. Bir başka ifade ile, çalışmanın gerçekleştirileceği müdürlüğün sahip olduğu atölye/ihtisas kodu bazındaki mevcut işgücü kapasitesi dahilinde, bakımı gerçekleştirilebilecek toplam ünite miktarının maksimum yapacak her bir uçak ünitesi (karar değişkeni) sayısının belirlenerek, atölyelerin doluluk oranlarının hesaplanmasını sağlayacak tamsayı programlama modelinin oluşturulmasıdır.

Çalışmanın öncesinde, ünite bakımlarının yapıldığı müdürlükte gerçekleştirilecek dönemlik ünite onarım planlama faaliyetlerinin, her bir tamirlik ünitenin atölyeler (iş merkezleri) bazındaki işgören saatleri ve atölyelerin dönemlik toplam kapasiteleri dikkate alınarak, elle hesaplandığı; aynı anda hem atölyelerin doluluk oranları hem de toplam ve ünite bazındaki planlama miktarlarının tek bir iterasyonda belirlenemediği tespit edilmiştir. Çok fazla matematiksel işlem gerektiren ve sezgisel tahminlerin kullanıldığı çözüm yönteminde elde edilen sonuçlara göre ünite bazında tespit edilen miktarların çok sağlıklı olmadığı ve aynı zamanda atölyelerin dolulukları oranlarının %135, %200 gibi gerçekçi olmayan değerler aldığı görülmüştür. Sonuç olarak atölyelerin işgücü kapasiteleri ölçüsünde bakım görmesi gereken ünite miktarlarının belirlenmesine yönelik olarak etkin bir planlamanın gerçekleştirilemediği tespit edilmiştir.

Problemin Tanımlanması

Karar verme problemi, uçak ünite onarım ihtiyaçlarının karşılanabilmesi için, ihtiyaçlara ait iş yükü ile iş merkezlerinin atölye/ihtisas kodu bazındaki dönemlik iş gücü kapasiteleri ölçüsünde tamirlik ünitelerden en fazla (optimum) ne kadarının bakıma alınabileceğinin belirlenmesine yönelik planlama problemidir.

İşletme, savunma sanayine hizmet veren bir kamu işletmesidir ve üretim sonucunda bir pazarlama söz konusu olmadığından kar amacı bulunmamakta, öncelikli olarak uçakların uçuş faaliyetlerinin aksamaması ve buna yönelik ünite bakım miktarlarının tutturulması hedeflenmektedir.

Problemin oluşturulmasında, ünite bakımlarının yapıldığı müdürlükte gerçekleştirilecek bakım faaliyetlerinde ortaya çıkan ana kısıtlayıcı kriter, işgücü (işgören saati) ihtiyacı olmaktadır. Üretim/bakım esnasında, test ve kontrol tezgahlarının kullanımlarında ve bakım esnasında ihtiyaç duyulacak yedek ve ham malzeme ihtiyacında dönemler boyunca bir kısıt söz konusu olmamaktadır.

Ayrıca işletmede, işletmenin planlama müdürlüğü tarafından yapılan çalışmalardan elde edilen işgücü verimlilik oranının %94.5 oranında olduğu varsayılarak kısıtlayıcı faktör olan atölye işgücü kapasiteleri bu değere göre belirlenmiştir.

Müdürlükte bakım faaliyetleri 9 farklı atölyede 10 farklı ihtisasa sahip personel tarafından gerçekleştirilmektedir. Müdürlük bünyesinde, dönemlik (3 aylık) bakım ihtiyacı bildirilen ünitelere yönelik işgücünü oluşturan ihtisas kodları, ünitelerin bakım göreceği atölye ve ihtisas kodları bazında 3 aylık işgücü kapasiteleri elde edilmiştir.

Tablo 1 Müdürlüğün Atölye ve İhtisas Kodları Bazında İşgücü Kapasiteleri.

Atölye Kodu	Atölye Adı	İhtisas Kodu	İş Gücü Kapasitesi (İşgören Saati)
408	1 Numaralı Hidrolik Atölyesi	FA	5377,2
409	Fren İniş Takımları Atölyesi	FO	5961,6
410	Pnömatik Sistemler Atölyesi	FH	6566
413	Uçak Elektrik Aksesuarları Atölyesi	LA	5952
418	Yağ Aksesuar Atölyesi	FB	4208,4
419	1 Numaralı Yakıt Deneme Atölyesi	FT	5394,8
420	2 Numaralı Yakıt Deneme Atölyesi	FR	7674
424	Tahrik Sistemleri Atölyesi	FJ	4408,4
424	Tahrik Sistemleri Atölyesi (Bilyalı yatak)	FP	152
446	2 Numaralı Hidrolik Atölyesi	FG	3115,2

Problemin Çözümüne Yönelik Tamsayılı Doğrusal Modelin Kurulması

Çalışma kapsamı itibariyle, belirli bir döneme ait müşteri taleplerinin dönemlik kaynak kapasiteleri ölçüsünde, işgücü kullanımını en üst seviyede tutacak şekilde en fazla ne kadarının yapılabilirliğini belirleyen bir modelleme çalışması olup; problem yapısal olarak bir “doğrusal karar modelidir.” Modelin amaç fonksiyonu bakıma alınabilecek tüm aksesuar üniteleri için toplam miktarın en iyilenmesi (maksimizasyonu) olacaktır. Çalışmada kullanılan karar modeli, ünite miktarlarının (karar değişkenlerinin) tamsayı değerler alması gerekliliğinden dolayı “tam sayılı doğrusal programlama” modelidir.

Tam sayılı doğrusal programlama modelinde kullanılan notasyonlar aşağıda verilmiştir:

x_j : Bakıma alınabilecek j . ünite miktarı (Karar değişkeni)

a_{ij} : j . ünitenin i . atölyedeki bakımı için gereken işgören saati.

b_i : i . atölyenin dönemlik toplam iş gücü kapasitesi (işgören saat)

i : Ünitenin bakım göreceği atölye çeşidi ($i = 1, 2, 3, \dots, m$)

j : Bakıma alınacak ünitenin çeşidi ($j = 1, 2, 3, \dots, n$)

US_j : j . ünite için üst kuruluş tarafından belirlenmiş bakıma alınabilecek en fazla ünite sayısı. (Üst Sınır)

AS_j : j . üniteden dönemlik olarak bakıma alınması gereken en az ihtiyaç miktarı (Alt Sınır)

Modelin Amaç Fonksiyonunun Matematiksel Gösterimi

Problemin amacı, bakıma alınacak toplam ünite miktarının maksimum yapılması olduğundan, amaç fonksiyonu (Z_{\max}), aşağıdaki şekilde ifade edilmiştir:

$$Z_{\max} = \sum_{j=1}^n x_j$$

Uçak ihtiyaç miktarına göre 2010 yılının 2. dönemi için (Nisan-Mayıs ve Haziran ayları olmak üzere 3 aylık) teklif edilen bakıma alınacak uçak ünite sayılarına fabrikada bakımda bulunan uçaklardaki üniteler (diğer müdürlük ve atölyelerden gelen) dahil edilmiştir ve dönem planlamasındaki karar değişkeni sayısı (bakıma alınacak ünite çeşidi) 679 olarak belirlenmiştir.

Dolayısıyla

$n = 679$ olup,

x_j , $j = 1, 2, 3, \dots, 679$ olarak ifade edilebilir.

Modelin Kısıt Fonksiyonlarının Matematiksel Gösterimi

a. Atölyelerin işgücü kapasitelerinin aşamayacağını temsil eden kısıtlayıcı fonksiyonlar aşağıdaki gibi oluşturulmuştur:

$$i = 1 \text{ için} \quad \sum_{j=1}^n a_{1j} x_j \leq b_1 \quad (j=1,2,3,\dots, n)$$

$$i = 2 \text{ için} \quad \sum_{j=1}^n a_{2j} x_j \leq b_2 \quad (j=1,2,3,\dots, n)$$

$$i = 3 \text{ için} \quad \sum_{j=1}^n a_{3j} x_j \leq b_3 \quad (j=1,2,3,\dots, n)$$

$$\begin{array}{c}
 \cdot \\
 \cdot \\
 \cdot
 \end{array}
 \quad
 \begin{array}{c}
 \cdot \\
 \cdot \\
 \cdot
 \end{array}$$

$$i = m \text{ için } \sum_{j=1}^n a_{mj} x_j \leq b_m \quad (j=1,2,3,\dots,n) ;$$

Ünitelerin bakım göreceği müdürlük bünyesindeki ihtisas koduna göre atölye sayısı, $m = 10$ dur.

b. Bakım görecek ünite sayısının alt ve üst sınırlar arasında bulunmasını gerektiren sınırlar ise,

$$AS_j \leq x_j \leq US_j \text{ olarak gösterilecektir.}$$

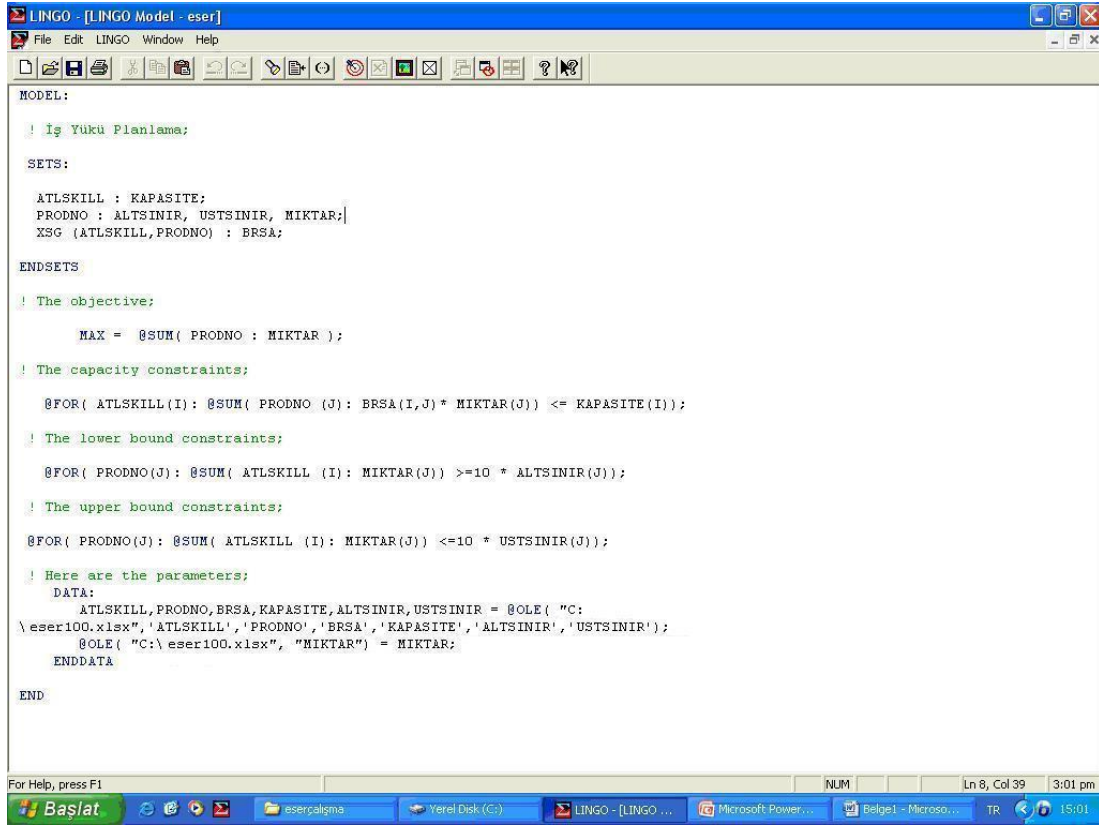
Bakım görecek ünite miktarı, AS_i ve US_i 'nin değerleri arasındaki kalacağından ve bu değerler negatif olamayacağından model, ikinci bir pozitif kısıtlama fonksiyonunu gerektirmemektedir.

Modelin LINGO Paket Programında Çözümü

Üretim döneminde değerlendirmeye alınacak 679 çeşit ünitenin her biri, kendisine ait iş emri adlarıyla temsil edilmektedir.

Karar verme problemlerinin çözümleri için birçok bilgisayar programı (LINGO, CPLEX, MPL, LINDO v.b.) geliştirilmiş olup, çalışmada, optimum ünite miktarının elde edilebilmesine yönelik oluşturulan doğrusal programlama modelinin çözümünde LINGO 8.0. paket programı kullanılmıştır.

Bu amaçla, ünitelerin bakımı için atölye ihtisas bazında gereken işgören saatleri, atölye kapasiteleri ve alt-üst sınırlardan oluşturulan veriler, Excel tabloları haline getirilerek, formüller ad yönetici ile ihtisas bazında atölye kodu (ATL&SKILL), karar değişkeni-ünite tipi (PRODNO), alt ve üst sınırlar (ALTSINIR, USTSINIR), bakım yapılacak optimum ünite miktarı (MIKTAR), her ünite bakım iş planındaki birim işgören saatleri (BRSA) ve atölye kapasiteleri (KAPASITE) parametreleri tanımlanmıştır. Oluşturulan model, excel dosyası verilerininin transfer edildiği LINGO programında çalıştırılmıştır. Oluşturulan modelin ekran görüntüsü Şekil 2'de verilmiştir:


```

MODEL:
! İş Yüklü Planlama;
SETS:
ATLSKILL : KAPASITE;
PRODNO : ALTSINIR, USTSINIR, MIKTAR;
XSG (ATLSKILL,PRODNO) : BRSA;
ENDSETS
! The objective;
MAX = @SUM( PRODNO : MIKTAR );
! The capacity constraints;
@FOR( ATLSKILL (I) : @SUM( PRODNO (J) : BRSA (I,J) * MIKTAR (J)) <= KAPASITE (I));
! The lower bound constraints;
@FOR( PRODNO (J) : @SUM( ATLSKILL (I) : MIKTAR (J)) >= 10 * ALTSINIR (J));
! The upper bound constraints;
@FOR( PRODNO (J) : @SUM( ATLSKILL (I) : MIKTAR (J)) <= 10 * USTSINIR (J));
! Here are the parameters;
DATA:
ATLSKILL, PRODNO, BRSA, KAPASITE, ALTSINIR, USTSINIR = @OLE( "C:
\eser100.xlsx", 'ATLSKILL', 'PRODNO', 'BRSA', 'KAPASITE', 'ALTSINIR', 'USTSINIR');
@OLE( "C:\eser100.xlsx", "MIKTAR") = MIKTAR;
ENDDATA
END

```

Şekil 2: Oluşturulan Modelin LINGO Programındaki Ekran Görüntüsü

Sonuç ve Öneriler

Bu çalışma ile modeldeki belirli değişkenlerin alt ve üst sınırları belirlenerek yukarıda açıklanan notasyona göre 679 karar değişkeni ve 10 kısıt satırından oluşturulan model, LINGO programında çalıştırılmıştır. Modelin çalıştırılması sonucunda, LINGO programından alınan çözüm çıktısına göre;

Modelin 1226 adet iterasyon kullanımı ile çözümü sonucunda karar değişkenini oluşturan 679 çeşit üniteden, toplamda “6466” adet bakıma alınabileceği belirlenmiş olup, söz konusu üretim döneminde, ünite tipi bazında bakıma alınabilecek optimum ünite sayısını elde edilmiştir verilmiştir.

Bakım planlaması yapılan 679 karar değişkeninden, yan atölyelerden gelen 51 adedinin Bakım-onarım işgücü açısından bir kısıt oluşturmayan iş merkezlerine giden üniteler olduğu (malzeme sevk, teslim, sayım, kontrol, temizleme, NDI, kimyasal temizleme gibi), 628 adedinin ise onarım işgücü kapasitesini etkilediği belirlenmiştir.

Birim plan ünite bazında ortaya çıkan detaylı işgücü gereksinimi ve iş gücü ihtiyacına yönelik özet sonuçlar, Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2: Modelin Çözümü Sonucunda Elde Edilen Atölye/İhtisas Bazındaki İş Gücü İhtiyacı ve Doluluk Oranları.

Atölye Kodu	İhtisas Kodu	Revizyon İş Gücü Kapasitesi	Modelin Çözümü Sonrasında Toplam İşgücü İhtiyacı (Optimum MiktarxBirim saat)	İşgücü Doluluk Oranı(%)
408	FA	5377,2	5203,574	96,77
409	FO	5961,6	5442,166	91,29
410	FH	6566	6565,347	99,99
413	LA	5952	5952,872	100,01
418	FB	4208,4	3530,22	83,89
419	FT	5394,8	5393,284	99,97
420	FR	7674	7070,325	92,13
424	FJ	4408,4	4410,422	100,05
424	FP	152	152,301	100,20
446	FG	3115,2	3116,677	100,05

Tablo 2'in son sütunundan anlaşılacağı gibi modelin, işgücü kapasitesinin verimli bir şekilde kullanımını gerçekleştirecek şekilde en uygun miktarda ünite bakımı planlaması gerçekleştirdiği ve atölye işgücü doluluk oranlarının anlamlı değerler aldığı görülmekte, etkin bir planlamanın gerçekleştirildiği göze çarpmaktadır. 418 FB atölyesindeki doluluk oranının diğer atölyelerden düşük olmasının sebebinin ise, bakım amacıyla belirtilen atölyeye giden yağ sistemlerine ait pompa, depo, filtre benzeri bakıma alınacak ünite miktar planlamalarının üst sınırlarda gerçekleştirilmesine rağmen, söz konusu dönemde, belirtilen ünitelerinin bakım ihtiyaç miktarlarının, diğer ünitelere göre daha az olmasından kaynaklandığı değerlendirilmiştir.

Müdürlükte, önceden gerçekleştirilen dönemlik bakım planlama faaliyetlerinde, ünite miktarları, her bir tamirlik ünitenin atölye bazındaki birim plan saatleri ile atölyelerin dönemlik toplam kapasiteleri dikkate alınarak sezgisel tahminler ve uzun zaman gerektiren manuel hesaplamalarla elde edilirken, doğrusal programlama modelinin çözdürüldüğü LINGO programı bu sonucu çok kısa bir sürede gerçekleştirmiştir. Aynı zamanda, manuel çözüm yönteminde elde edilen sonuçların doğruluk seviyesinin düşük olması ve iş merkezlerinin dolulukları oranları %135, %200 gibi gerçekçi olmayan değerler almasına rağmen, tamsayı programlama modeli kurma çalışması sonrasında ünite miktarları ve atölye doluluk oranlarının anlamlı değerler aldığı görülmüştür.

Oluşturulan tamsayılı doğrusal programlama modeli, işgücünün verimli olarak kullanımı sağlayacak şekilde etkin bir ünite bakım planlaması ve optimum üretim miktarı ortaya koymuştur.

Uçak ünitelerinin bakım planlama faaliyetlerinde kullanılan tamsayılı doğrusal programlama modelinde, işletmenin diğer bazı bölümleri, özellikle motor revizyon planlamalarında da kullanılacak şekilde uyarlama çalışmalarının yapılabileceği değerlendirilmektedir.

Kaynakça

- Bakır, M. A., Altınkaynak, B. (2003). Tamsayılı Programlama Teori Modeller Ve Algoritmalar. 1. Basım, Ankara: Nobel Yayınları, ss.147-151.
- Bazargan, M. (2007). A Linear Programming Approach For Aircraft Boarding Strategy. *European Journal of Operational Research*, 183, pp.394-411.
- Esin, A. (2003). Yöneylem Araştırmasında Yararlanılan Karar Yöntemleri. 4. Baskı, Ankara: Gazi Kitabevi, ss. 24-28.
- Hahn R.A. ve Newman A. M. (2008). Scheduling United States Coast Guard Helicopter Deployment and Maintenance At Clearwater Air Station, Florida. *Computers&Operations Research*, 35, ss.1829-1843.
- Hillier, S. Frederick and Lieberman G. J. (1989). Introduction to Operations Research. Fourth Edition, McGraw-Hill Book Co, Singapore, ss.391-402.
- Kara, İ. (2000). Doğrusal Programlama. 2.Baskı, Eskişehir: Bilim Teknik Yayınevi, ss.1-2.
- Kelly, A. (2006). Strategic Maintenance Planning. First Edition, Elsevier's Science&Technology Rights Department, Oxford, UK, pp. 7-8; 68-81.
- Koepke Corbin G., Armacost A. P., Barnhart C. ve Koltz S. E. (2008). An Integer Programming Approach To Support The US Air Force's Air Mobility Network. *Computers&Operations Research*, 35, ss.1771-1788.
- Köksal, M. (2007). Bakım Planlaması. Birinci Baskı, Ankara:Seçkin Yayıncılık, ss.13-81.
- Luenberger, D. G. (2003). Linear and Nonlinear Programming. Second Edition, Kluwe Academic Publishers, Boston, ss.11.
- Mercan, E. (1999). Havayolu ve Havacılık İşletmelerinde Uçak Bakım Organizasyonu. Yüksek lisans tezi, Anadolu Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir, ss. 19-24.
- Öztürk, A. Yöneylem Araştırması, Genişletilmiş 5.Basım: Genişletilmiş 9.Basım, Bursa: Ekin Kitabevi Yayınları, 1997: 2004, ss. 6, 167-176.
- Palmer, Doc. Maintenance Planning And Scheduling Handbook, McGraw-Hill Companies, Inc., New York, 1999, ss. 1.28, 1.40, 2.1-2.33, 3.1-3.21.
- Rothenberg, R. I. (1979). Linear Programming. Elsevier Science Publishing Co., Inc. Newyork, ss.1.
- Sarac, A., Batta, R. ve Rump, C. M. (2006). A Branch-and-Price Approach for Operational Aircraft Maintenance Routing. *European Journal of Operational Research*, 175, ss.1850-1869.
- Siemens, N., Marting, C.H. ve Greenwood, F. (1973). Operations Research, A Division of The Macmillan Company. Free Press, New York, ss.3-5.
- Sriram, C. ve Haghani, A. (2003). An Optimization Model for Aircraft Maintenance Scheduling and Re-assignment. *Transportation Research*, Part A, ss.29-48.
- Taha, H., A. (2000). Yöneylem Araştırması. İstanbul: Literatür Yayınları:43, Çev. Ş. Alp Baray ve Şakir Esnaf, ss.361-362.
- Tekin, M. (1996). Üretim Yönetimi. Geliştirilmiş ve Değiştirilmiş 3.Basım, Cilt 1, Konya: Arı Ofset, ss. 248-251.
- Wolsey, L. A. (1998). Integer Programming. John Wiley & Sons, Inc. New York, ss.3.
- <http://www.ce.yildiz.edu.tr/en/mygetfile.php?id=1032> (12 Eylül 2010)
- Mesleki Eğitim ve Öğretim Sistemini Güçlendirme Projesi (MEGEP), Milli Eğitim Bakanlığı,http://megep.meb.gov.tr/mte_program_modul/modul_pdf/525MT0040.pdf (15 Ekim 2010)
- <http://slonder.tripod.com/bakim.html> (22 Ekim 2010)
- http://ormstomorrow.informs.org/archive/fall04/USAF_Article1.pdf (12 Nisan 2010)

Ben Bir Benin Vatandaşıyım* (Gezi Yazısı)

Orhan KURAL**

Üç kardeş üç krallık kurdu bu topraklarda. Bunlardan en güçlüsü ve hırslısı *Dahomey* idi. Benin, 1899'da Fransızların egemenliğine geçtiğinde, Dahomey Krallığı 1625'ten beri bu topraklarda hüküm sürüyordu. XVII. ve XVIII. yüzyıllarda yerli halkının çoğu köle olarak toplandığı için buralara "Köle Kıyısı" adı verildi. Fransız Batı Afrika'sının bir parçası olan Benin, diğer komşu ülkeler gibi 1960 yılında bağımsızlığını kazandı. 1975 yılında ülkenin lideri olan *Kerekou Mattheur*, isim değiştirerek bu ufak ülkeye "Benin" dedi. Asker kökenli Kérékou Benin'i 40 yıl yönettikten sonra, 2006 yılında ekonomi dalında uzman *Dr. Yayi Bonni* halkın oyu ile Devlet Başkanı olarak göreve başladı ve ikinci dönem tekrar seçildi.

Batı Afrika'nın en küçük ülkelerinden biridir. Ama aynı zamanda 300 milyon nüfuslu Orta Afrika'nın giriş kapısıdır. En fazla kullanılan yerel dil ise "Fon" dilidir. Fetişizm ve Vudu inançlarının doğduğu coğrafyadır. Bugün ise vudu geleneği en yaygın bu ülkede uygulanmaktadır. Benin mutfağı Fransız etkisi ile bölgenin en iyisi olarak şöhret yapmıştır.

Benin ekonomisi transit ticaret ve tarım ağırlıklı bir yapı sergiler. Palmiye yağı, pamuk, yerfıstığı ve kahve gibi ürünler yurtdışına satılmakla birlikte, kuraklık yüzünden üretim düzensiz bir yapıya sahiptir. Benin'de ticaret yapan önemli bir "Lübnanlı" bir grup bulunmaktadır. Vudu pazarında hayal edebileceğiniz her hayvanın başları, organları ve derileri satılıyor. Filler, aslanlar, timsahlar... 1980 yıllarında ortaya çıkarılan petrol yataklarından elde edilen petrol, bugün ihraç edilmektedir.

Ganvie: Yüzen Köy ve Balık Tarlaları

Motorumuz Ganvie su insanları köyüne doğru hareket ediyor. Yol boyunca Nakove Gölü içine suni olarak dikilen sazlıklarla oluşturulan balık kafeslerini görüyoruz. Genellikle hanımların kullandıkları rengârenk yelkenler, durgun masmavi gölün yüzeyinde güzel bir görüntü oluşturuyor. Ganvie köyünü, Fon ve Dahomey krallıklarının askerlerinin öfkesinden korkan köy halkı "korunma" amacıyla XVII. yüzyılda kurmuş. O dönemde askerler dini nedenlerle suya girmekten kaçınırlarmış.

On iki bin nüfusu ile Afrika'nın Venedik'i olarak anılan Ganvie zaman içinde oldukça geniş bir alana yayılmış. Okulu, postahanesi, hastahanesi, bakkalı ile tam teşekküllü bir köy burası. Hatta evlerinin etrafında bahçeler bile oluşturmuşlar.

* Bu eser, hakem değerlendirmesinin dışındadır.

** Prof. Dr. Türkiye Gezinler Kulübü Kurucu Başkanı. kural@itu.edu.tr

Burada kullanılan tek araç “kayık”. Gölün derinliği iki metreyi buluyor. Bir çamaşır leğeni içinde bize yaklaşan sevimli, engelli, zenci bir kız çocuğu hepimizin ilgisini bir anda üstüne çekti. Hatta köyün ufak otelinde bize birer meşrubat bile ikram ettiler.

Sonunda yoğun trafik eşliğinde başkent Cotonou’ya giriyoruz. Benin, o günlerde “Cumhuriyet Bayramı”nı kutladığı için her yer bayraklarla donatılmış.

Cotonou (Kotonu) Bir Ticaret Şehri

İki zamanlı motorların gürültüsü eşliğinde Cotonou’nun sokaklarında yürüyoruz. *Dantokpa Pazarı* ile El Sanatları Merkezi, tüm rehber kitaplar tarafından “gezilmesi gereken yerler” olarak tavsiye ediliyor. *Jonquet* kıyılarında çok sayıda bar, gece kulübü ve restoran bulacaksınız.

Benin’de başta inşaat olmak üzere bazı önemli sektörlere de Çinliler hâkim.

Vudu’nun merkezi Quidah (Kuida)

Son günümüzün sabahında, asık suratlı Senegalli şoförümüzün kullandığı beyaz minibüsün lastikleri dönmeye başlıyor. 1908 yılına dek Benin’in Atlantik kıyısındaki tek limanı olan Quidah’a dek bir saatlik yolumuz var. Bu kasabada yer alan “Kölelerin Yolu” farklı fetiş, heykel ve Vudu figürleri ile bezenmiş. Sayısı 3 milyona ulaşan Afrika yerlisi, dört kilometrelik “Köle” yolundan ayaklarındaki prangalarıyla yürütülüp, buradan Küba, Brezilya, Dominik ve Haiti’ye ölesiye çalıştırılmak üzere gönderilmiş. Sahile diğer köle ticareti yapılan merkezlerde olduğu gibi burada bir kale inşa etme ihtiyacını bile görmemişler. Kölelerin gemilere bindirildiği kumsala bugün UNESCO tarafından bir utanç anıtı dikilmiş (*Zoungbodji Anıtı*) ve kapı şeklindeki anıtın üstünde “Dönüşü Olmayan Yol” yazıyor.

Quidah, Senegal’deki Gore adası, Gana’daki Almina gibi önemli bir köle ticaret merkezi imiş. Portekiz, İngiliz, Danimarka ve Hollanda Kaleleri hep bu amaçla kurulmuş. Bugün onlardan sadece 1721 yılında inşa edilip 1988 yılında Gülbenkian Vakfınca restore edilen Portekiz Kalesi ayakta. İçinde çok sayıda fotoğraf ile köleliğin bazı yüz kızartıcı gerçeklerini yaşamak mümkün. Ünlü kadın savaşçı Amazonlar da meğer Dahomey Krallığı’na bağlı 3 bin kişilik bir kuvvet imiş.

Dahomey savaşçıları teslim ettikleri 21 kadın ve 20 erkek köle karşılığı Avrupalı tacirlerden bir top alıp, bu silahla arazilerini genişletip daha fazla köle topluyormuş. Para karşılığı renkdaşını köle olarak satanlar “Zumaşı Parkı” ile kendi insanından özür diliyor olmalı. Ne de olsa bu sahillerde yakalanan 60 milyon koyu renkli köleden ancak 20 milyonu karşı kıyıya ulaşabilmiş. Gemiye binmeden önce “yeni hayata başlama” ağacının etrafında erkeklere 9 kadınlara ise 7 tur atırılmış. Sanki o acıları unutmak kolaymış gibi.

Bu bölgede 26 Eylül tarihinde Benin'in tüm ikizleri toplanıp bir şenlik yapıyorlar. İşin ilginç yanı köle pazarının en acımasız Kaptanının ailesi halen Quidah'da koca bir malikânedeki ikamet ediyor ve bu aile aynı zamanda Brezilya'nın da Benin fahri konsolosu!

Vuduların Kutsal Ormanı'na giriyoruz. Koca bir erkeklik uzvu ile bereket tanrısı "Leda", bugün bir simge olan üzerine çiviler çakılı "Çakatu", fırtına, şimşek, yağmur ve adalet tanrısı "Çangü", hala kralın ruhunu taşıdığına inanılan kutsal ağaç "Irona", tek ayağı ile kötü ruhları kovan "Kumandan Tanrı", "her gördüğünü öldürme" deyip avcının tüfeğe sarılan "Yılan Tanrı" ve daha niceleri park içinde karşımıza çıkıyor.

Dünyada bir diğer örneği olmayan *Yılanlar Tapınağı*'nın kapısında bizi gözlerinden korku ve öfke okunan, suratlarındaki 10 yara izi ile kolayca tanınan yılan tarikatına ait gençler karşılıyor. Her Kasım ayında mabedin girişinde bir keçi kurban edilmiş. Bu merasim sırasında kullanılan Hindistancevizi yağının sarı izlerini duvarlarda bugün bile görmek mümkün. Bu mabedin bir odasında kıvrılmış çok sayıda piton yılanı ile dilek mağarasından başka bir şey görmedik. Yılanlar gece mabetten ayrılıp, sabah ise geri dönerlermiş.

Benin nüfusunun %55'inin katıldığı Vudu ayinlerinde tamburun o sihirli ezgileriyle rengârenk kıyafetlerinie bürünmüş inanmışlar transa geçiyorlar, hiç bir yorgunluk hissetmeden dansları saatlerce sürüyor. Ölü evlerine ziyarete gidiliyor. Amaç Tanrıya sevgiyi ispatlamak. Zaten "Vudum" aslında "ruh" demek. Vudu dini atalarına ve doğaya saygı duyar ve bunu da ayinlerle duyurur.

Nijerya sınırına yakın olan 180 bin nüfuslu *Porto Novo*'da koloni döneminin o esrarlı havasını teneffüs edebilirsiniz. Brezilya stilindeki süslü kiliseye bazı eklemeler yaparak camiye dönüştürmüşler.

Otobüse dönerken Anadolu'daki kahvelere benzeyen bir açık sinemaya göz atıyorum. Sıralara dizilen delikanlılar, yüzlerinde ciddi bir ifade ile bol müzikli ve bol danslı bir Hint filmini video kanalı ile seyrediyorlar.

Benin'in İstanbul Temsilcisi Olmak

Benim gençlik hayallerimden biri de "hariciye" de okuyup günün birinde bir coğrafyada "elçi" olmaktı. Bir bakıma bu tutkum yerine geldi. Mutluyum. Gerçi Türkiye'de yaşayan Beninli sayısı genellikle öğrencilerle sınırlı. Ama konsolosluk binamız Tarihî Yarımada'da geleneksel bir Osmanlı evi yapısındadır. Hatta birçok filmde de gösterildi.

Fahri konsolosluk görevlerimiz arasında ülkemizi ziyaret eden Benin heyetleri ile ilgilenmek, iki ülke arasındaki ticaret hacmini artırmak, çerçeve anlaşmaları ile askeri, sportif ve kültürel alanlarda işbirliği yapmak, karşılıklı fuarlara katılmak ve turizmi canlandırmak var. İki defa Türkiye'de Benin Devlet Başkanı Dr. Yayi Bonni'yi ağırladık.

Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi Yazım Kuralları

Yazılar, PC uyumlu Microsoft Office Word 2003 veya sonrası sürümler ile yazılmış olmalıdır. Kelimelerin imlasında Türk Dil Kurumunun en son çıkardığı İmla Kılavuzu esas alınmalıdır.

I. Başlık

14 yazı büyüklüğünde, kelimelerin ilk harfi büyük, koyu ve ortalanmış biçimde yazılmalı ve konu hakkında bilgi verici olmalıdır.

II. Yazar(lar)ın Adı

Dergide yazar ad(lar)ı yazılırken herhangi bir akademik unvan belirtilmez. Yazar(lar)ın akademik unvanı, çalıştığı kurum ve yazışma adresi dipnot biçiminde sayfanın altına yazılır.

Yazarı tanıtıcı bilgi ilk sayfanın altında verilecek 9 yazı büyüklüğünde olmalıdır (Prof. Dr. M.S. Eğitim Fakültesi, İlköğretim Bölümü gibi).

Makalenin yazarı; adını, soyadını, görev yaptığı kurumu ve akademik unvanını tam ve açık olarak belirtmeli kendisi ile doğrudan iletişim kurulabilecek telefon numarası, açık adresi ve elektronik posta adresini vermelidir.

III. Özet

Özet İngilizce ve Türkçe olmak üzere her iki dilde “Özet” ve “Abstract” başlığı altında yazılmalıdır. 10 yazı büyüklüğünde, tek satır aralığında, her iki yana yaslı ve 200 sözcüğü geçmeyecek şekilde yazılmalıdır. Türkçe ve İngilizce anahtar sözcükler “Anahtar Sözcükler” ve “Key Words” başlığı altında 3 ile 5 kelime arasında bulunmalıdır. Türkçe özetten sonra Türkçe “Anahtar Sözcükler”, İngilizce özetten sonra İngilizce “Key Words” kısmı yer almalıdır.

IV. Bölüm Başlıkları:

12 yazı büyüklüğünde, kelimelerin ilk harfi büyük, koyu ve ortalanmış biçimde yazılmalı ve numara verilmeden birbirini izleyecek şekilde sıralanmalıdır.

V. Alt Bölüm Başlıkları:

11 yazı büyüklüğünde, kelimelerin ilk harfi büyük, koyu ve ortalanmış biçimde yazılmalıdır.

VI. Metin

Ana metin;

- a) A4 kağıt boyutuna 3 cm kenar boşlukları ile,
- b) 11 yazı büyüklüğünde Times New Roman yazı tipi ile,
- c) 1,5 satır aralığı ile,
- d) Her iki yana yaslı olacak şekilde,
- e) 6000 sözcüğü geçmeyecek şekilde yazılmalıdır.

VII. Kaynaklar:

Kaynaklar kısmı APA (American Psychological Association, 2001: 5. baskı) kurallarına uygun olacak şekilde yazılmalıdır. APA ilgili daha fazla bilgiye ulaşmak için aşağıdaki web adreslerinden yararlanılabilir.

owl.english.purdue.edu/owl/resource/560/01/

www.english.uiuc.edu/cws/wworkshop/writer_resources/citation_styles/apa/apa.htm

Yazı Metninde Kaynak Gösterme

Cümlede yazarların isimleri kaynak olarak belirtilmişse yazarların soy isimlerinin yanında parantez içinde kaynağın basım tarihi yazılır.

Örnek: Özçağlar (2008),.....

Yazarlar cümle içinde kaynak olarak gösterilmemiş ise cümle bitiminde parantez içinde yazar soy isimleri ve tarih birlikte yer alır.

Örnek:(Özçağlar, 2006).

Eğer birden fazla kaynak varsa kaynaklar “;” işareti ile ayrılır ve alfabetik sıraya göre ilk yazarın soy isim baş harfine göre yazılır.

Örnek; (Akçay, 2002; Bozkurt ve Koray, 1992; Kılıçoğlu ve Altun, 2002).

Kaynakta ikiden fazla (5 yazara kadar) yazar varsa ilk defa referans verirken bütün yazarlar soy isimleri ile sıraladıktan sonra daha sonraki referanslarda ilk yazarın soy isimi ile birlikte Türkçe makalelerde “ve diğer.” şeklinde kullanılır.

Örnek: (Başaran, Yılmaz, Ertegün ve Öztürk, 1985). Başaran ve diğer. (1985) göstermiştir ki...

Eğer kaynak, altı ya da daha fazla yazar içeriyorsa her zaman ilk yazarla birlikte Türkçe makaleler de “ve diğer.” şeklinde kullanılır.

Bir kaynaktan yararlanırken o kaynak başka bir kaynaktan yararlanmış ise;

Örnek: Ana kaynak "Doğan" olsun ve siz o kaynaktan yararlanmadınız bu kaynağı ("Demir") çalışmasından yararlandınız, bu durumda aşağıdaki gibi referans yazılmalı:

Doğan (aktaran Demir, 2001).....

VIII. Alıntılar

I. Direkt alıntılarda her zaman yazar, tarih ve sayfa numaraları referansta belirtilmelidir. Alıntı 40 kelimedenden az ise cümle çift tırnak içinde belirtilmez,

Örnek 1. “.....”(Güneş, 2006, s. 2).

Örnek 2. Başar (2001) öğrenmeyi “.....” (s.46) olarak tanımlamaktadır.

II. Alıntı 40 ya da daha fazla kelimeyi içeriyor ise tırnak içinde değil normal makaledeki yazıdan ayırmak için, block format’ında, her satır soldan itibaren beş boşluk olacak şekilde yazılmalıdır.

IX. Kaynakça

Kitap

Piaget, J. (1929). *The Child's Conception of the World*. London: Routledge and Kegan Paul.

Fidan, N. ve Erden, M. (1994). *Eğitime Giriş*. Ankara: Meteksan Anonim Şirketi.

Editörlü Kitap

Güneş, T. (2006). Fen Bilgisi Laboratuar Deneyleri. Anı Yayıncılık (Ed.), *Fen Bilgisi Öğretiminde Laboratuvarın Yeri ve Önemi* (s. 3-4). Ankara.

Hakemli Dergideki Makale

Sheridan, J.M. (1968). Children's Awareness of Physical Geography. *The Journal of Geography*, 67, 82-86.

Eraslan, A., ve Aspinwall, L (2007). Quadratic Functions: Students' Graphic and Analytic Representations. *Mathematics Teacher*, 101 (3), 233-237.

Basılmamış Lisansüstü Tezler

Fakir, B. (2007). *Eğitimde Yeni Yönelim*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

ERIC Dokümanı

Huld, A., ve Belle, F. (2002). *The Psychology of Mathematical problem solving* (Report No. ABCDE-RR-99-2). East Lansing, MI: National Center for Research on Teacher Learning. (ERIC No. ED123456)

Sempozyum /Konferans, Toplantı ve Proceedings

Barlow, D. H., Chorpita, B. F., ve Turovsky, J. (1996). The modeling perspective on world problems. In R. Jacques (Ed.), *Atlanta Symposium on Activation: Vol. 22. Constructing Meaning for The Concept of Equation* (pp. 333-343). Lincoln: University of Atlanta Press.

Walter, J. K., ve Huston, H. N. (1995). Student understanding of topics in linear algebra.

Proceedings of the National Academy of Physics, USA, 25, 11111-12222

Web sitesi

www.abcdefg.org (24.08.2008)

X. Dipnot

Yazılarda dipnot verilmesi gerektiğinde, açıklamalar metin içinde numara verilerek sayfa sonunda belirtilmelidir. Dipnotlar 8 punto, Kaynakça kısmındaki referanslar 9 punto olmalıdır.

XI. Şekiller

Şekil yazısı şeklin altında 10 yazı büyüklüğünde koyu olarak yazılmalıdır. Eğer metnin içinde birden fazla şekil yer alıyorsa numaralı olarak verilmelidir. Şeklin adı belirtildikten sonra, eğer şekil bir başka kaynaktan alınmış ise, alıntı yapılan kaynağa gönderme yapılır.

XII. Tablolar

Tablolar metin içinde, tablo yazısı tablonun üstünde ve numaralandırılarak verilmeli, içeriği tablo numarasının yanında başlık olarak açıklanmalıdır. Tablo başlıklarının sadece ilk harfleri büyük olarak düzenlenmelidir. Tabloların sağına ya da soluna herhangi bir yazı yazılmamalıdır. Tablo başlığı 10 yazı büyüklüğünde olarak, tablo içeriği de 9 veya 10 yazı büyüklüğünde olmalıdır.

Not:

APA'nın genel özellikleri bölümünde örnek olması amacıyla verilmiş olan referanslardan bir kısmının gerçek referanslarla ilgisi yoktur. Bu referanslardan bir kısmının bulunması gerçek olmadıklarından dolayı mümkün değildir.